

EGĀN

1-3

1963

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

SUMARIO

	<u>Págs.</u>
<i>J. Azurmendi</i> : Elizetako arte berriaz	3
<i>J. San Martín</i> : Eibartar zelebrea	11
<i>Zaitegi'tar J.</i> : Belaunaldiaz	16
<i>Bingen, D. Peillen, Aurraitz</i> :	
Olerkiak	35
<i>T. Echebarria</i> : Margarita Nafarroako erregiñan ipui batzuek	40
<i>P. M. Zabaleta</i> : Eritasuna. Sistema filosofikoetan	47
<i>J. M. Regillaga</i> : Itali'ko sozialismoa bide kurutzean	56
<i>J. Mirande</i> : Gauaz parke batean	63
<i>Ametzaga'tar B.</i> : Kementsua	66
<i>Bitáño</i> : Mañariko Bustintzatarrak	69
<i>D. Peillen, L. Mitxelena</i> : Juseff Eguiateguy	75
<i>I.'tar S.</i> : Iztegi solas	82
<i>Markue</i> : Ipuin-idazlea	85
<i>P. Zabaleta</i> : Izpi batzuek esistenzialismuaz	86
<i>I. Fagoaga - Uarrain</i> : Titta Ruffo eta emakumearen betikotasuna	91
<i>Zabala'tar P. M.</i> : Strawinsky'ren personalitateaz	99
<i>F. Krutwig</i> : Euskal baleta	105
<i>G. Ansola</i> : Zinema	111
<i>A. A.</i> : Jan-edanak	114
<i>Apat-Etxebarne</i> : Naas-maas	117
Adabakiak	124
<i>J. Intxausti, J. San Martín, L. Mitxelena</i> : Liburuak	136
<i>Duerrenmatt-Labayen</i> : Gizona ta Kidea	155

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrue, A. Irigaray y L. Michelena

EGAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XXI

Enero-Junio, 1963

ELIZETAKO ARTE BERRIAZ

Ez dakit arte berri izena zenbait zuzentasunez erabili ditekean. Benetako artea beti baita berria. "Ertia ez da ifioiz gelditzen", esan du Oteiza-k. Berritzen doa, erreka ura bezala, ta ez da orregatik oraingo erreka orain ordu betekoa baiño berriago. Dena dela, nolabait entenitu bear dugu elkar, eta esaera au korrientea den ezker, artu egingo dut. Denok dakigu gutxi gora behera zer adierazten dugun arte berri izenburuarekin-ta. Gaia, berriz, luzetxoa litzakealako arte berri guztiaz jardutea, elizetakoari bakarrik lotuko natzaio.

Azkeneko bolaran eliza asko altxatu da bazterretan. Espaiñian bertan, ezin esan diteke gaur 1959-an nire adiskide Yon Ulazia-k idazten zuena (1), ta Aguilar-ek akusatzen duen oskurantismua ere zerbait argitua da, noski. Ez bear ainbat, baiña tira, zerbait ba-da: ba-dirudi goizalde suma ditekeala. Euskalerrian polliki ari zaigu sartzen.

Eta batez ere guretzat, errijende xehean ikusten dugu baietz, arte berria arima barrenera sartzen zaiola, euri lodi ta maltso bat lurrera lez. Ez du, edo kasik ez du, arte berri esanaren kontrako prejuizio gaitz eritizkorik. Makiña bat aldiz entzun dugu, Arantzazu-ko basilika

---

(1) "Españi-koak (eliza berriak) nun dira?... Azkenengo gudaketa ezker nazio au lengo era zarretara biurto zaigula dirudi. Eleiza berri bat aurkitu gabe" pasa omen dezakegu lurralde onen geografia gutzia. Gaur, alare, ez dut uste ainbeste esan ditekeanik.

edo gurutze berri torturatu orietakoren bat ikustean, baserritar naiz langille obrero zenbaitek amilki esatea: nik ez dakit arte gauza aundirik, baiña niri au gustatu egiten zait. Ta onela itzegitean, gusto utsa baiño zerbait mamitsuagorik azaltzen dute. Izan ere, artea bere sakontasunean ulertzeko —esan dezagun berriz Oteiza-rekin— profesiozko ezikuntza bear da. Baiña erti lanak ba-du ezikuntzarekin beste erlaziorik. Ertiak, aurrean egoteaz bakarrik ere, gizartea eragin egiten du. Aurreko Oteiza-ren itzok *Yakin*-en II-garren zenbakian irakur ditezke.

Prolema berau, alegia, arteak izpirituan sortzen duen giro edo “izpiritu berri” aren zertzea (artea izpirituaren kreazioa den bezala ta orixe delako) zalaparta temoso ta grifiatsu baten argudioak birrintzeko zeregiña eztenean berealaxe adieraz ditekete. Beraz, au ba-ditekeana dudatu gaberik, ba al den ikustera pasatuko gera.

Senti berriaren estetika berria?

Izan dira denporak, eta ba-dira lekuak eta jendarteak, artea derrigor figuratiboa, irudizkoa nai luketenak. Besterik ezin irentsi dute. Alare, ezin esan liteke figuratiboa adimenaren neurri bat dugunik, au da, arteak arte izateko imajiñazkoa izan bear ko duela.

Gizarte baten adimenak eta sentiak berdin berdin eraman lezaketek gizarte au arte irudi gabea sortzera. Onek ez luke noski signifikatuko arte au naturaleza gabea litzakeanik, alako arterik ez baita. Adimenak eta sentiak, d'Ors-ekin esateko “pentsatzen duen begiak”, edo naturaleza estetikoak naturalezara ixurtzen baitu artista. Izadia edo naturaleza, apropos illundu nai izan denean ere —ta au da askoren kasua— argitasun guztiarekin agertzen zaigu arte lanean.

Or dago artea, bearbada artistak naturaleza kopiatu egin duelako gutxi-asko —ta ez da meritu makala— edo ta artistak aren gaiñetik salto eginik, meta-fisika egin duelako: meritu galantagoa. Oteiza-k bere arteaz esan duena guk edozein artez berritu genezake, sentidu berean ezpada ere: “Daukadana izadia da, palta zaidana ez da izadia”.

Gure eskulturagillea metafisika langillea da, berak bere burua xorrotx definitu duenez. Birrindu egiten du izadia, birrindu ta apurtu. Izadiaren “kontra” doa bere artearekin. Baiña or dago beti izadia, bere aurrean, birrinduta ala birrindu gabe egon. Ezpazio naturalean ustutzen du izpiritua, an jartzen du izate-bizilekua. Txiki-txiki birrinduta bederik, azpienean, ozta ozta agure baten umetako oroitza-pen bigun edo lauso, azpienean beti naturaleza. Utsunea bera, edo ezpazio utsa —dagoeneko esan dezagun betea, artistaren gogoak betea— kreazio bat da bera ere. Beraz, naturaleza, ta naturalezak eragiña.

Lanaren buruan, aldizkoa ta aldi gabea elkar egokitzean, izaera astratoa, ideiakorra daukagu esku artean. Arte-lan bat, alde batetik naturalezaz gaiñetikoa, ta estetikan aparteko balioa duena bestetik. Auxe dugu pontua, oneraxe nai nuen allegatu. Arte berri oro astrato izan ez arren, askotan arte berri ta arte astrato nahastu egiten ditugun ezkerre. Edo bestela, maiz, astrato deitzen delako sasigotiko ta erromaniko tankerako ez dedin edozer. Arkitektura berria ere, zeinai arkitektura astratoa ez balitz-edo bezala.

Au guztia, arte berri astrato ta arkitektura berezi au, edo berdin figura puskatu duen pintura ta arkitektura larrugorriko raso, ez ote dira gaurko sentiaren espresioa?

Arte astratoaren deskomunioa. Onespena.

Aguilar dominikoak idatzi du deabruak sekulako tranpa makurra bota digula... ta alajaiñetan, bertan arrapatu, elemento alenak! Au da, arte erlijioso bakarra gotikoa, geienez erromanikoa, dela sinisterazi digu.

Egia, katedral gotiko oriek kondairaren momentu bateko obra txalogarriak dira. Bikaiñak, bikaiñak. Péguy edo Claudel-ek maite zituztenak, Oteizak (permititua bekit bein berriro izendatzea eskulturagille ta artista au, Oteiza etxeko giro dugu Arantzazun ta) billatzen duen utsune erlijiosozko kabia iriki bigundu zutenak (2). Gores dezagun luzaro. Baiña Erdi-Aroa joana da, ta joanak joan. Gaur, berriz, geure aldian kokatzea dagokigu, aiek aienean egin zuten moduan, edo iltzea; ots, arte ordez askatasuna galdurik kopia txiro eskasean jardutea. Artea egitea, ordea, sortzea da, kreaizio jardun sakratua. Artea geure arima arimaren frutu —“salbabide ta sakramentu”— ezpada, arima gabeko arte izango da. Faltsoa, ta faltsoa delako, ez-arte.

Ikus dezagun astratoak ba ote duen prexixoko gaurkotasun ori. Beintzat, astratoa delako beste gabe oi den bezain alaiki bazterreratu ez baiña, erlijioaren naiz liturgiaren kontraktatzat kondenatu gabe, aurrenik, katekumeno zintzo al den, bataia ote genezakean ikusten saiatuko gera.

Ta, zergatik itxi bear zaizkio arte astratoari elizako ateak? Arte bada, —eta ba-da, ez da dudarik— zer falta zaio kristau izateko?

---

(2) Alare Oteiza-k naturalistaegi aurkitzen du gotikoa, jainkotasunik gabea. Ona emen bere itzak: “Su naturaleza excesivamente naturalista, cargada en la anécdota, debilitada para el hombre de hoy, pasada en su naturaleza estructural, en su trascendencia objetiva”. Lehentxeago oiñarri jainkotasungabetu ta gizonezkoegian jeiki zela dio. Ikusi “Interpretación Estética de la Estatuaria Megalítica Americana”, Apéndice C. lehenbiziko banaketa: Sobre lo divino en el arte religioso.

Galdetzeak ere parregarrikeria dirudi (arte berri guztia “astrato ta antfiguratibo” dela esatea bezainbat). Izan ere, arte astratoa, ta astratoena, urte pillatxo bat ba-dela majo elizaraturik daukagu: musikarekin!

Kontrariotasunezko iritzi onen iturburua uste dut zerean atzeman genezakeala: elizako arteak (erretabloak omen zirelako) teologia katolikoaren “summula” edo bilduma antzeko zerbait izan bear lukeelako teorian. Ta onelako erretabloen esplikazioa, ain zuzen, oker batetik sortua dugu: onelako obrak, benetako kristau sentimendua ta izpiritu-bizitza egiazkoa, liturgiaren teologia sentidua (Elkargoaren oparian argitua) galdu ala sortu ziren. Kristauak ez sakrifizioa ta ez elizkizunak ulertzen etzituztenean. Ezjakiñaren erremedio. Eta gaur, naiz gauza askorik ez ikasi kristau erriak, aientzat izan zezakean sentidua ere ustu zaigula aitortu bear guk. Aietako elizaetan berdin aurkitzen dugu Roldan-en eriotza errepresentatzen duen eskultura-grupo bat: zer irakas zezakean, gaur Zegama-ko elizan dagoen Zumalakarregi-ren antzean? Zaldun kristauaren ideala? Ta ori elizan, propio sakrifizioaren mai-inguruan erakustekoa al dugu ala? Egi-egiaz, iñoizko sentidu posible orrek emendatua dirudi gaur. Irakatsi ez baiño distraitu egin egitenago baigaituzte aldare ondoko trasteriak. Gaiñera, Erdi-Aroan orrela bazen elizaren asiera urteetan etzen, ta ez bakarrik txirotasun arrazoiengatik. Gero ere, eskulturak ba-zirenean, kanpoan jartzen zituzten edo “superestruttura” apaindurizat, ez gerroago lain toki printzipaletan, elizaren muiña beraiek bailiran. (P. Capellade.)

Lezio bat irakastea ez baiño izpirituaren espresioa balitz, berriz, arte erlijiosoaren egitekoa —edozein arterena— astratoak ez du figuratiboaren aldean zer lotsaturik. Ikustamen bat egin duenak, edo erretrato ta plano on batzuek ikus ditzanak, errez igar dezake Guillaume Gillet-ek egindako, Royan-go Notre Dame eliza berriaren, arkupeetako illun-argi gozo mistikoa, edo ta Audincourt-eko bitral egille Bazaine-ren ispirazioa. Baita bereganatu ere. Astratoak ba-du gaitasuna, bai, ta ez nolanaikoa, erlijio giro egoki aproposa prestatzeko.

Arte kristaua.

Ez litzake erreza izango —ta segur aski eziña—, dena dela ez erreza, arte kristauak dituen berezitasunak seiñalatzea: “(Arte) erlijiosorako ez dago estilo berezirik... Ez baitago arte-lan bati erlijio espresiorik ezartzeko arau berezirik, egon”. (Jacques Maritain. *Art et Scholastique*.) Obra au ez da erlijiosoa, esan ditekana da kasu zeatz batzuetan; edo aldrebes beste iñoiz, erlijiosoa da, esango genuke. Fra Ange-

lico-ri, edozer gauza pintatuko lukeelarik, eta bere koadroa munduko azkeneko bazter zulo batean topatuta ere, zerbait entenitu batek laister antzemango lioke, arte erlijioso dela. Beste batzueri, ostera, gaia erlijioso ezagutu arren ba-deritza batek ezen kolore ta abarreatatik, ez dela oso giro erlijiosoa pintura artakoa. Izan ere, “koadroa, leoi bat, emakume bat, edozein kontu baiño lehenago ordena jakin baten arabera elkar-moldatutako kolorez jantzitako azal laua da”. (Maurice Denis.) Ta berdin, pintura kristauak, gai erlijiosoaren aurretik nola-baiteko kondizio seiñalatu gaitzak bearko ditu konplitu: arte izatea beifnepein, gero...

Gogoan artzekoa auxe: arte astratoa elizarako egokia dela esanik, ez baigenuke oso-osorik, ta nolanaikoa izan, onetsi litekeanik baiezutuko.

Askotan entzuten da alako nobela zoragarria dela, edo bestelako filma guztiz jatorra ta ez dakit nungo sariak ere ba-dituela irabazita, Ikusten duzu, irakurtzen duzu, ta zera, ez diozu arte izpirik ifundik gozatuko. Gai azukrezko bigun merkea, “komerzinoa”, ta kito aren meritoak.

Astratoa eroso dela ametitu ezkeru, ez al da figuratiboa baiño kategoria kaskarragokoa? Ez ote da besterik ezin denean erabiltzeko? Arantzazu-ko absidea pintatzen ari zen bitartean Lucio Muñoz-ek konferentzia bat egin zuen. Artan, norbaitek galdera auxe egin zion. Bai besteak azkar erantzun ere: prolemak, orrela prantatzen bada, ez dauka sentidurik batere. Artista bat izan diteke modu batean bestea berean baiño trebeago, ez arte ta ez eskola bat, *berez*.

Eta azkenik, ez ote dugu astratoa gaurkotasun geiagokoa gero? Ez nuke esango baietzik, ain zuzen aurreko galderari eman zaion erantzunagatik. Ezin ukatua, geure sustrai metafisikoa billatu bear dugula da, Agiña-ko kromletxaren artistak artan “la intraestatu —almario— su intrahistoria” sortu zuela dion Oteiza-k irakatsi digunez. Geure izaera larrutu, geure geurea artu, ez orain bosteun urtekoa, ura galanta izan zen aitzakitan, geurea artu ta arte-lanean gauzatu, ori da gaur-eguneko artearen zeregiña. Ta ori, nork egin dezake —ta nola— artistak berak ezik? Eman dezaigun, bada, artistari bear duen askatasuna (3).

---

(3) Arte berria moda soilla ez dena, profetak ere agertzen digute, derrigorrak eraginda laister agertuko zela iragartzen zutenak, alegia. Claudel poetak, ia 1919-an abixatu zuen, egun batetik bestera abiatuko zela arte berri autentikoago bat irartzatzen, “agerpen sentikorraren imitatzearekin asper eginda, azkenean, kausaen eta tipoen mundu azkengabeen” sartzeko. Au, autentikotasun au da arte berriaren bondatea.

Apropos jarri dut orrelaxe: Ronchamp eta puntu legorra, Arantzazu, berriz, puntu tantoak darizkiola. Ronchamp egiña baitago. Arantzazu oraino bidean doakigu, ta zatar litekealarik.

Eliza bi oetzaz nai nuke zerbait jardun, bata arkitekturaren alde-tik, eta pinturarenetik bestea (¿tanta estatua anunciada y muerta / me condenan?... mi apagada estatua! Jorge de Oteiza: Androcanto y Sigo) biok arte berriaren frutu gozo juzga ditzakegunez.

Ronchamp-ek etzuen pasaizo suertekoa izan Yon Ulazia nire adiskidearen eskuetan. "Ez du au liturji-zaletasunak sortu. Eleiz izenaren orde z museo izena ezarri dezaiokegu. Ikusmira diranentzat egiña dirudi. (Yakin, 9.)

Adam-Tessier eskulturagilleak oso bestela deritza. Esan baitu onek Ronchamp-eko kapera kristau arkitekturak iñoiz jo duen gailur go-rengeneraño gorets genezakeala, katedralik onenekin berdindu. Eta Le Corbusier bere egilleaz ez dago dudarik gaur-eguneko arkitekto gorengoena dela, "bakarra". Manessier artista konbertitua ere etzai-gu kaskarretan gelditu, Ronchamp "la plus grande réussite actuelle" dugula aitortzean...

Egun artan, Le Corbusier arkitektoak zerbait berezi somatzen zuen biotzondoan, Ronchamp-eko tontorrean zegoela. Ledeur kalonjeak an kapera bat egingo ote zukean eskeiñi zionean ezezkoarekin erantzun zuen. Baiña gaur, emen, toki onen zera misteriotu paregabeak ikara bigun bat erne dio arimaren barne muiñetan. Ta papel mutur batean, zirriborro zirkin batzuek markatu ditu.

Gero, illabete luzeetan etzen geiago artaz arduratu. Azpitik, ordea, Ronchamp-eko inpresioaren ur apala lanean ari zitzaion, goxo-goxo, argitarako irtenbide bat zulatzen. Ta egun batean... dapa: argia. Momentu au ez du Aita Cocognac dominikoak motel eritzi. Ulaziak, Ronchamp-en kritika egin ostean, urrengo puntuan ain zuzen, Coutourier eta Régamey dominikoen arte berriaren alde zko prestutasuna goresten du. Ba, Aita Coutourier-en jarraitzaille dugun Cocognac-ek, "moment de plénitude" kalifikatzen du arkitektoaren asmamenean Ronchamp piztu zen unea (4). Ta ez ori bakarrik: naturazgainekotasuna egozten dio, galanki egotzi. Alare, marka guztiak pasatzen ditugu, aipatutako

---

(4) Coutourier-ek berak, arte berriaren krisia analizatzen zuenean, alare obra gutxi batzuek ba-dauzkagula bikain jatorrak esatean, ez ote du pentsatu Ronchamp-eko kapera? Arte-lan umotu oek "guztiz indibidualak" direla baitio, ta ain zuzen Menessier-ek orixe berbera esan zuen Ronchamp-ek, eta beste ainbeste Francis Poulenc-ek Le Corbusier Ronchamp-en arkitektoaz.

Régamey ta Coutourier-ek zuzendu izandako L'Art Sacré illeroko aldizkaria, orain Cocognac-en eskuetan, oso osorik Ronchamp-eko kaperari buruz eginda ikusten dugunean.

Ba-da liturgia giroa, bestetik, Ronchamp-en. "Ixiltasun tokia sor-tu nai izan dut", dio Le Corbusier-ek inaugurazio egunean. Eta Meza Nagusia lehenengoz kantatu zutenekoaz, argitasun au azaltzen digu aurreneko illaran zegoen arkitekto berak: "Momentu artan oartu nin-tzan zenbateraino egokitzen ziren elkarrekin espazioa ta beronen eginkizuna".

Erromesak, asieran, kaperaren forma txit libreekin txundituta gel-ditzen ziren, noski. Batzuek naiago zuketen oi direnetako kaperatxoa, ta tristuraz artu zuten berri au. Orain berriz, Ronchamp mundu guz-tiaren estimazioan dago, ta batez ere erromesenean. Ikusi dutelako, an, billatzen dutena irixten dutela: lirisimoa edo... Jainkoa.

Arantzazu.

Arantzazu-ko absideaz dexente esan da gure artean. Nik egin ne-zakeana baiño obeki gaiñera. Alare, permitituko zait orain artekoeri nik ere nire partetik zertxobait eranstea. Ronchamp arkitekturan be-zala (ta bitraletan Audincourt) Arantzazu arte berriak pinturan —pin-tura muralean— lorturiko bere buruaren egiztapen borobillenetakotzat eman genezake-ta.

Jakiña denez, Arantzazu-ko absidearen pintaketa Lucio Muñoz madrildar pintatzaile gazteak burutu digu, Joaquín Ramo ta Julio López, pintatzailea ta eskulturagillea bat banan, laguntzaile zituela. Ta etzen jolas lana, gero: bere 600 metro Koadrokin Europa-ko muralik aundiena zen estali bearrekoa. Esan, errez esaten da.

Lucio beraren argitaratu gabeko Memoriatik artuko ditut zenbait testo. Bertan argitzen digu pintatzaile onek, Arantzazurako, arte astratoak figuratiboak ez bezalako soluzioa presenta zezakeala. Egoki askoa, ta ez asko moduzko "pastitxe" kaskal sistrina.

Asieran duda-mudan omen zegoen Lucio, konkursora presentatu ala ez. Gauza ote zen bere moduari ukazio itsusia emateke —bere askatasunari eutsiaz— alako lanik egiteko? Arantzazu-ko parajeak deliberatu zizkion zalantza guztiak: "ango mundua, izan ere, ain da aundiki poetikoa, ain misterioitsua ta erlijiotasun ixil sakonekoa, ze berealaxe konprenitu nuen jator egokitzen zitzaioala nik oi dudan lane-giteko espresio moduari". Geroago, berriz idatziko du: "batez ere, autentikotasuna zen premiazkoena". Orretarako bidea, artearen beti-ko bidea zuen (Muñoz-ek bein eta berriz askotan esaten du bere modua ez dela berria): "Estetika pertsonala ta denporakoa". Antxi-

ñako trasteak metodo bearrez gureganatzeko barrabaskeria ezin kometatu genezake. Ezta antigualeko erretablo gaur zentzugabe lirakeanik berritu ere. Parajearen eta denporaren elkar loturako ponttu bixkorraren txinparta bear dugu atzeman. Ari bizi eman: "poema" bat sortu, krazia, Arte izan dedin au dena.

Erljioaren aldetik "arte-lan erlijiosoari, kristauontzat elizak adierazten duen izpiritu barnetasuna indartzea dagokio, erreztasunak ematea fededunari gogoaren pake ta inguratzen duen bizitzaren misterioetarako". Au lortzeko, sinboloak autatu zituen Lucio-k, ez irudiak. Sinboloak, arrazoi guztiarekin (5). Onela ipuia bazterrera erreusatzan da "fededuna ez distraitzeko ta aren barrunbe barneratzea ez trabatzeko". "Ama Birjiña sentitzeko giroa" sortu nai zuen, ikusteko baiño obeki. Ta ze arrazoia daukan gero Lucio-k! Elizan berak dion ixiltasuna bear dugu, ta begion ixiltasuna ez belarriena baiño gutxiago.

Orain, or daukagu Arantzazu, nekearen ta arerio batzuen etsaitasun malapartatua gorabehera. Ba-da oraino nun zer egin: aldarrea, elizatari edo nartex, kamarina, Oteiza-ren sarrerako estatuak eta (?). Baiña ori gabe, ez da konprenitzen nola zatartzen den ain eragabeki, alako tiesto, lore ta gaiñerakoez noizean bein. Ezin entenu dugu nundiko demonio prejituren konformidade misteriozkorik izan dezaketen direlako oriek, naiz absidearen manerarekin naiz elizako arkitektura edo zoruko olen kolorearekin, edo beste basilikako edozerekin. Mozart-en ondoan Wagner entzuteari baiño taju geiagorik etzaio ikusten. Orobat, aldareko kandeleroak eta, aldare berria jarri ordukoxe desterratuko dituztela pentsatzen dugu.

Bukatzeko Jorge Oteiza-ren frase bat (barkazioa eskatzen diogu baldin emen esandakoez enteraturik, aren estetika gaizki ulertu diogula ikus baleza): "Gaur egun, arte kristauaren etorkizuna arte berriarenarekin berdindua dagoela uste dugu".

JOSE AZURMENDI.

---

(5) "Sinboloak... izpiritu bizitzaren mamian daude... Sinboloaren bitartezko pentsatzea giza izanaren izatekoa bertakoa dugu. Sinboloek, ezagutzearen beste edozein mediotan galduko lirakean errealidadearen zenbait alderdi —eta sakonenak— argitzen dizkigute... Mircea Eliade, Images et symboles, itzaurrean.

EIBARTAR ZELEBRIAK

Izen onekin argitaratzera noia eibartar zeibre batzuen gertaera umoretsuen barrixak.

Eibar-ek, Zuloaga-k pinturara edo Juanito Gisasola-k musikara moduan, emon ditxu beste gizon batzuek umorerako. Ze, ezer goragarririk izan bada erri onetan, bertako semien umore garbixa da ezau-garririk onenatarikua, ta umoria be bere arte berezi baten jabe da.

Bertan ikusiko dogu erri-giro batek sortutako jatortasuna, lengo Eibar-ko gizonen argitasuna, euren izketa jatorraren indarra, bakotxaren zirikadak euren sikolojia modua agirixan ipintzeskuela. Orre-gaitxik, egizko mamiñari ezer ez ukatzeko, eibartarren euskera berian emongo ditzudaz.

Emengo gertaera batzuek *Pernando Plaentxiatarra* ta *Zirikidak* liburuan argitaratu ziran. Beste batzuek laster azalduko dan *Estenkadak* liburutik ataratakuak dira, baña geixenak ifioiz eztira argitaratu. Era onetara batzia nai izan ditzudaz, zeibrekeri bakotxak bere jabia dabelako, ta jabe bakotxak bere joera, emen garbi ikusiko dogun letz. Eibartar jator bat iltzen dan bakotxian, badirudi gure errixan zati bat daroiala beste mundura. Ta, ondo merezitxa, emen gelditxu deixazela zelebrienen izenak, euren izakeratik sortutako gertakizunekin.

Geixagoko presentaziño barik, ara emen erri baten gatza umetaraño agirixan,

J. S. M.

KAITANO KAREAGA-N URTERA ZELEBRIAK

Kaitano Kareaga, bere 86 urtegaz, oindiok osasuntsu bizi da Eibar-en bertan. Txikixa da baña buru argiduna. Txikixa izana gaitxik edo, beti dan baño gaztiagua agertu izan da. Ori dala-ta, bein batian, esan ei zetsan plaentxiatar batek:

—San Antonion ume txikixa dirudizu.

Zer ba? —erantzun zetsan Kaitanok.

—Ba, aretxen moduan, beti igual-igual zara-ta. Sekula ez zara zartzen.

Beste baten be, urtietan aurrera zoiala, aspaldixan alkar ikusi bako lagun zar batekin tope ein ebanian. Denpora bateko aiskide arek esan ei zetsan:

—Oñezkero i be urtiak aurrera oia, Kaitano.

—Bai, gizona, irurogetamar ointxe bete.

—Ene! Ez ditzuk emoten.

—Ez ba, ezin emon; emon al ba-naitxukek ez naitxukek eukiko.

—...? Beintzat, emoten ez baditzuk be gogor agertzen aiz.

—Jakiña, geruago ta gogorrago.

—Ee!

—Bai, gogorran-gogorrez makurtzeko be gauza ez naixela.

* * *

Biargiña gutxi lazkoa izan da Kaitano ta gañera grabauan ezautu danik puntarenguea. Alfonso XIII-garren erregiarentzat pistola bat grabau ei eban, eta aiñ arritxuta gelditxu ei zan erregia eze, Gernika-ra etorri zan batian, deitxu ei zetsan biarran ikusi naixan. An zan gure Kaitano bere erremintxegaz trankil-asko erregia ta bere inguruko jaunen aurrekaldian bere biarrari jardunaz. Ta jaun batek esan ei zetsan:

—Ainbeste lagunen aurrekaldian biarra eitxen ez al zara nerbioso ipintzen?

—Ez. Dakidalako zuetariko iñork ez dakixala nik aña.

* * *

Bein, Mercedes bere alabiak esan ei zetsan:

—Aitxa, Koliseora juañ biar ziñake, Santa Teresitan bizitza emoten dabe zinian. Negar eraitzekua da, baña asko gustauko jatzu.

—Negar eraitzekua ta gustau? Nola leiken ori? Ik esateko ezton asko.

Juañ zan ba domeka arratsaldian Koliseora bere alabian eskariz eta ixa zine guztia andraz josita billau ei eban. Gizonezko banakaren batzuk or-emen, ta ume mordua.

Butaka numeraua eukan da andra artian tokau ei jakon. A ei zan zoriona bere buruantzat: “Bedinkatua zera zu andra guztien artian”, bururatzen ei jakon.

Pelikula erdixa baño len, bere alboko andra bat, pañuelua atarata

negar-zotinka asi ei zan Santa Teresitan martirixuari begira. Kaitanok, ori ikusixaz, gozatu naixan, preguntau ei zetsan:

—Senidia dozu ala?

* * *

Marixa ei zan zorren lorratzak aldia guztietan lagatzen zitxuana. Urrifietik ziar baño ezpazan be, Kaitanon senitxarteko eitzen ei zan, ta sarri juaten ei jakon illetia joaz diru eske, al ebanian berriz itzulzekotan. Bakarrik, aren al izatiak aifñ urrixak ei ziran eze, emondako diruak paseko usuana eitzen ei eban: juan da geixago etorri ez.

Or bein, beste askotan moduan, nun agertu jakon biarrian euan lekura bertara. Ikusi orduko, Kaitanok esan ei eban berekautan: “Emen dok eskalarixa: Padre Juan eztanian, gure Marixa; beti itxuraz larrixa. Onek jaukak arpegixa. Izango dok oiñ be diru egarrixa ta Kaitanori boltsilluan zulo barrixa: au bai gauza agirixa.”

—Ai! Kaitano, ointxe estu nago ba...

—Baitxa neu be.

—...ez dakitx zer ikusi biar dodan.

Kaitanok bere buruari: “Nik ba-jakiñat ba zer ikusi biar dodan”. Baña gure Kaitano beti bezela errukitsua:

—Zer pasatzen jatzu, ba?

—Ogei duro falta ditzut. Derrigor biar nitxuke.

—Ara ba. Autsiz amar bai ta olan bixok amarna duro galduko ditzuguz.

* * *

Lagunekin broma ederrak pasatzen be ezta izan mutil txarra.

Egun batian, ondo bazkaldu ondorian, Kasino Artistan, kafiakin Martell kopa bat eskatu eban. Lagunak arritxuta gelditxu ziran, baña Kaitanok, serixo-serixo jarraitxu ei eban jai arratsalde aretan, zein da zeremonia baten balego letxe, lantzian-bein poliki tragotxu bat eiñaz Martell kopiari.

Arratsalde erdirutz asi zan oika ta aika, tripara eskuak eruanda, miñez balego moduan. Alboko batek esan zetsan:

—Baña, zer dok Kaitano, zer pasatzen jak?

—Nik jaukat txixalarrixa, mutillak!!

—Lelua aiz ala! Ez ago leku txarrian. Juari komunera ta baketu ari.

—Ez olakorik, mutillak. Ez orraitxiok. Bein bost duro pagau ezkerro Martell kopia, eutsi al dan guztia! Eutsi!!

* * *

Eibarkurutzeko Kasino Artista izan da beti Kareaga ta bere lagun leku artua, beste eibartar jator askoren letz. Da, Kaitano, Arra-gueta aldeko kantoietzko bentanan ikusi izan dogu amaika aldiz.

Diñuenez, azpikaldian, Patxi-txikiñeiko tabernan batzen diran Peña Gallastegi-kuak, bolara batian ixa egunero eitxen ei zitxuen afari-merianda ederraskuak. Oitxura zarra da, bai Eibar-en eta bai inguru-ko errixetan, jan-edanak eitzeko aitzikiz soziedadiak organizatzia. Izentzat pelotarixa, ziklistia edo toriadoria, "Peña" aurrian ipiñitxa bardin-bardin da, kustiñua da lagunartian umorez pasatzia. Oñi, Kaitano Kareaga, Galdo-txiki, Petit, Felix Legarre ta olako ale-takuak ez dauke lagun biarrik umore onian pasatzeko; euren personalidadiak naikua indar dauka.

Ba, Peña Gallastegi-kuak afari-merianda ederrak eitxen zitxuen bolara aretantxe, Kaitanori allegatzen jakon bera egoten zan bentanara kazuelen lurrunaren usain gozua. Ta, egun batian, ogi utsakin juañ ei zan Kasinora, ta bere txokuan nasai jarritxa, lantzian bein puxketatxo bat kendu ta bentanan euki ondorian, jaten ei eban. Lagunak arritxuta begiratzen ei zetsen, zoratu ete zan, ta bestia, bentanan eukitxako ogi puxketak mausta-mausta uts-utsik jaten.

Batek galdetu ei zetsan:

Zer darabik, Kaitano, ogixa aizetuta jaten?

—Patxi-txikiñetik okelarik eztok etortzen, baña pena emoten jestak usain onurakor onek galdu biarra. Au lurrun-au aprobetxagarria dok.

* * *

Kasino Artistako kantoiko bentanan euan batian, kalerutz begira esan ei zetsen laguneri:

—An joiak aintxiñako nobixia.

Entzutziatz bat, abixau ziran lagun guztiok Kaitanon aintxiñako nobixia nor izan zan jakitzeko. Ta an ikusi eben Emilia, bere andria.

* * *

Aintxiña batian, ederra zirixa sakatu biar izan zetsan Mari-Ospitxal zarrari. Eibar guztiak dakixan letz, Mari-Ospitxaleneko dinastixia izan dira beti erriko pregoilarixak. Kareagak asmau eban kantzontxilluak galdu zitxuala ta Mari-Ospitxalenera juañ da esan ei zetsan pregoia joteko errixan, ia iñok billau zitxuan, euren labandiriari bidian galdu jakozela-ta.

—Bueno, ta zelan igarri euriak dirala jakitzeko? Ezaugarriarik bai al jauken?—. Esan ei zetsan Mari-Ospitxalek.

—Bai gizona. Eukiko etxuen-ba. Neure inizialak jaroiezen, Kaitano Kareaga: K.K.

Geixagoko barik, asi ei zan Mari-Ospitxal pregonerua Eibar guztian kalez-kale, tanborra joaz, olan diar eitxen:

—Jaun-andriak: Atzo, erri onetan, kaltzontzilluak galdu dira; ezaugarritzat: K.K, daroie!

* * *

Beste bein.

—Gauza bat nai neuke-nik jakiñ.

—Zer?

—Nun il biar naixen.

—Zertako?

—Araxe ez juateko.

* * *

Kaitanok bere ago-mifiian erabiltzen ditxuan esaera bi dira:

“Tontuan seniderik urrenengua: arrua.”

“Bada gauza bat gutxiago daukanak geixago daukanari emoten detsana: lotsia.”

* * *

Onek agiri bat besterik eztira Kaitanon urtera zelebriena. Bere denporan batu izan balira, liburu eder bat betetzeko aña be-euan. Olako urterak berban-berban izan ditxu, ta bera ezta gogoratzen, ze bera izan da balixorik gutxien emon detsena berez urtetzen zetselako.

Geria-ko sakristauan lojikiak ez eukan errazoi makala (gerratian, Eibar-tik aldeta, Mallabiko Geria auzuan egon ei zan), bere urteregaitxik esan ei zetsan: “Kaitano, *kudranuan* eskribitzeko moduko gauzak esaten ditxuzu zuk.”

Ta ara emen nun ikusten doguzen EGAN *kudranuan*.

J. SAN MARTIN.

BELAUNALDIAZ

Gure artean eta Testamentu Zar-Berrian belaunaldi itza.

Belaunaldi itza ezaguna da gure artean.

Arbasoengandik semez-seme, belaunez-belaun edo oinez-oin datorren etxeari deritzaio belaun-etxe edo oin-etxe euskaldunon artean. Etxealde batean amairugarren belauna edo oina dan semea ezagutua izan da alabearrik.

Belaunaldi bat belaun bateko etxekoek egiten dute. Iru belaunalditako gizasemeak etxe askotan ikusten ditugu, baina lau belaunalditakoak gutxitan eta bostekoak gutxiagotan (1). Mariaud etxekoandreak eun urte bete zituenean, Sorges'eko aren etxean bost belaun bizirik ziran 1961'garreneko Urrilaren 17'an Baiona'ko Sud-Ouest egunerokoak ekarri zuenez.

Belaun itza euskal-idazleen artean berebat erabilia izan da. Onatzen bait erakusburu:

Frai Bartolome'k onetaraxe zion: "Konturik zuzenenian jazo leiteke: ...gurasuetati umeetara gatx onek belauneti belaunera luzaro irautia" (2).

Geroago onetara zion Lardizabal'ek: "Adan-gandik Noegana amar belaun edo gizaldi izan ziran" (3).

Gure egunotan auxe idatzi zuen Txomin Agirre'k: "Joanes'ek, bestek bezela, belaunekoan onari begiratzen zion" (4).

---

(1) Ikus Azkue'ren Iztegi andian *belaun-etxe, belaun-aldidi, belaun, oin-etxe* itzak.

(2) *Aita Prai Bartolome Santa Teresa*, Jaungoicoaren Amar Aguindubectaco lengo bosteen Icasiquizunac, Iruñean 1816, 206 g.or.

(3) LARDIZABAL, Testamentu zarreco eta herrico Condaira, Tolosa'n 1855, 7 g.or.

(4) DOMINGO AGIRRE, Garoa, 196 g.or. Aranzazu Argitaldaria 1956.

Euskera dala-ta auxe diosku Altube euskaltzain iatorrak: "Geure gurasoetatik belaunik-belaun, ainbeste mila ta milaka urteren buruan zuzen-zuzen artu dogun etorki eder au, etxaguntza buru-goi ta argitar au, oraintxe, geure itxitasunez, semerik deunga ta gaiztoenak bezela, bertanbera il-otzik izteko adore lotsagarrizkorik izango ete-dogu geuk?" (5).

Testamentu Zar-Berrian berebat norbaiten ondorengoak, naiz beste alakoaren aikoa atera dedinean, maiz erabili oi da *generatio* latinerazko itza. Esate baterako, Berri Onean Matai doneak dakarrenez, Abraham'en belauneko Dabid'en seme dan Iesukristo'ren etorki-idaztia irakur dezakezu. Ta Iesukristo'ren aikoa atera ondoren, au eratzikitzen du: "Beraz, Abraham'engandik Dabid'enganafio amalau belaunaldi: ta Dabid'engandik Babilon'go atzerraldirafio amalau belaunaldi: ta Babilon'go atzerralditik Kisto'ganafio amalau belaunaldi", Olabide'k euskeratu zuenez (6).

Belaunaldi itz goxo orren ordez *generatio* mordoiloa erabili zuen Leizarraga'k une berorixe euskeratu zuenean (7).

Donibane Lohitzune'ko Urte'k *ienerationeak* itza darabil Testamentu Zaharreko Asieran (VI, 9), beste nonbait baita *jenerazione* ere (8).

Duvoisin'ek, berriz, *gizaldi* darabil Berri Onean Matai doneak dakarrenez (9), eta L. Léon apaizak *gizamende* (10).

Arrezkero, lan ontan nik neuk belaun, belaunaldi ta gizaldi itzak erabiliko ditut, euskal-itz iatorragotzat baititut.

Ele-ederrean belaunaldiak duen gora ta zuduaz.

Lenago, idazle-olerkariak mendez-mende sailkaturik eta mordoskaturik adierazten zuten ele-ederraren kondaira: oraingotan belaunaldika ta gizaldika adierazteari onuragarriago deritzaiogu.

(5) ALTUBE'tar SEBER, Euskera, 1919-1920, 49 g.or.

(6) OLABIDE'tar ERRAIMUN, Itun Berria, Bilbon 1930.

(7) IESUS CHRIST GURE IAUNAREN TESTAMENTU BERRIA, Oxforden 1908.

(8) ANECDOTA OXONIENSIS. THE EARLIEST TRASLATION OF THE OLD TESTAMENT INTO THE BASQUE LANGUAGE (A FRAGMENT) BY PIERRE D'URTE OF ST. JEAN DE LUZ, circ. 1700, LLEWELYN THOMAS, Oxford 1894, 10 g.or. atzekaldean.

(9) DUVOISIN, BIBLE SAINDUA, Bonaparte'k argitarazia, London 1859.

(10) L. LEON aphezak eskuararat itzulia, JESU-KRISTO GURE JAUNAREN EBANJELIO SAINDUA, Ligugé 1947, 8 g.or.

Gora andiko zera da bizitzartean belaunaldia, baita idazle ta olerkari artean ere (11).

Arrezkero, ele-ederraren ioan-etorrietan lenengo urratsa ta buruaustea belaunaldia adieraztea dala uste dugu. Nolarebait belaunaldiak ointzat eta aintzat artu bage ezin uler ditezke ele-ederraren ioan-etorriak. Edonongo ele-ederrari begiraldi bat emateko-ta, kide ta antzeko diran iarduerak urrenez-urren eta aldiz-aldi sailkatzea ta mordotan ezartea noraezko dugu.

Bestalde, idazle-irakurleen arteko artu-emanetan izaten diran gertari zenbait bear bezala adierazteko, nai ta nai ez, aldi bateko idazleak kidez-kide sailkatzea ere bearrezko da. Ona emen gertari zenbait; idazle batek beste bati zor lezaiokeana, ele-ederrean sailka gertatzen diran aldaketa berriak, idazti ta olerki batek beste arakoarekin izan lezaken nolabaiteko antza ta abar: bizitzarteko giroak eraginda, alde ta aldi bateko idazle kideek ateraten dituzten idaztiak elkarren antzeko gerta baititezke. Naiz-ta idazlerik bestelakoena izan eta sailkatzen ditugun lanak bestelakoena gerta ba'itez ere, beste noizbaiteko gizonekin baino areago elkarrekin nolabaiteko antza ta elkartasuna izan lezakete sailez-sail kideek. Beraz ezta bitxikeria ezta sorginkeria ere.

Azkenik, idazle artean sortzen diran ekinaldi berriak, bidean barna arkitzen dituzten erorbide, oztopo ta azpi-ianak, lengo idazleak bera idazti ta guzti atzekaldean edo bazterrean gelditzeak, idazti ta idazle berriak sortzea, urtez kide eztiraren ondore ta atarramentu izatea gerta ditekete. Lengo gazteak, garerdiko gizon eginda gero, zaartu ta aguretu egin bide dira ta gazte berriak oldarrean agertu. Gertariok belaunaldi berria adierazten dute nolarebait. Aita-sume ta aiton-biloba arteko gertari askok orixe berorixe dakarte. Irakasle buru-urdirak astinka darabiltzate ikasleek, eta geroago ikasleok beste orrenbeste iasan oi dute urrenez-urren. Erraina nintzanean, amaginarreba onik ez; amaginarreba naizenean, errain onik ez, esan oi danez.

Buruz-buru ta muturrez-mutur gertatu oi diran ioera oien oldarra ezta berdina izaten; aldi batean gogorragoa, beste aldi batean, bigunagoa ta legunagoa. "Elitzake arritzeko ere oraingo ukamena aurre-raegi joana izatea. Ori gertatu oi baita, zealdoka eta zabu-zabuka baizik eztakigun ezkerro ibiltzen, giza-mugimentuetan. Eta zenbat ere ausarkiago aurreratzen geran, ainbat gogorrigo izango da urrengoen oldarra atzeraka. Gaurko geiegikeriek zaarragoren bat izutzen badute, bada, ar beza gogoan geiegikeri oriek, arri biziaren antzera, ezutela leengo geiegikerien oiartzuna eta neurria besterik itzultzen" Mitxe-

---

(11) FONDO de CULTURA ECONOMICA, FILOSOFIA DE LA CIENCIA LITERARIA, Mexico, 1946, JULIUS PETERSEN, LAS GENERACIONES LITERARIAS 137-195 g.or. Lan orri zor dizkiot emengo asmorik geientsuenak.

lena'k dionez (12). Orobat burruka orren gogorak eta beroak gogo berriaren kemena ta nortasuna adieraz lezakete, nonbait: aren iasoaren neurri ta aren iraupenaren baitura ere gerta ditezke.

Egia esan: urak malkarrik ez utzi arren, urak bulartuak eldu ditezkenokoxe, ibiliaren ibiliaz, ikustearen ikusteaz, garai bateko ur larri ibiliaren bazterrean gelditu nai izan lezake norbaitek, eguzkiak iotako urlo barean gainez egindako olatuen ura ta aparra bildu nairik: alakoak, lengo etxea zutik zeukaten abeak sendotzat ar litzazke, lengo ustearen egia koloka-ezintzat asma lezake, lengo erak eta bizibideak alda-ezintzat iritzi litzazke, gizarteko lengo mailak eta lengo gizabideak aintzat izan litzazke. Gerta ditekeana da, Alare, an bertan, an bertako ondar, saskara ta txoraskiloek aldi batetik besterako aldaketa erakutsi lezakete, erakutsi ere.

Beraz, gertari bat agerraldi guzietan erakutsi nai duen ele-ederraren kondaira ta ele-ederreko belaunaldien kondaira orobat dira, naiz-ta zuzen, naiz zearka, agerian, naiz ixilean adierazi. Labur esateko, ele-ederraren aldaketak eta birraldaketak eta atzera-aurrerak adierazten dituen itza duzu belaunaldia.

Ezta berria belaunaldia izenez eta izanez, ordea. Aspaldidanik, urrenez-urrien, kirian-kirian aipatu oi dira ele-eder-kondairetan idazleok ialetako urteak, naiz idaztiak argitarazitako urteak aintzat eta ointzat arturik. Berria auxe da, ordea: kondairetan urtez-urte erabili oi dan bide orri oinarriak ateratea, ta zerak zergatik aldatzen diran adieraztea.

Orobat belaunaldia zertan dagoen iakitea bera, belaunez-belaun aldatuz ioan doa. Beinola, sail bakarra ta idazle bakarra gaitzat artutako txostenak edo monografiak zituzten goragarrien: urtez kideak ezarten dituen belaunaldia ezagutzea baino idazlearen aikoa aterata, arbasoengandik ondarez iasotakoa iakitea onuragarriago zuketean, alegia. Orain, ordea, edonon gora andia du giza-gogoen esan-eginak belaunaldika adierazteak: bazterretan bide andia egin du. Noizaldi bateko gogo-tankerak aztertu bearrean, belaunaldi bat aztertu oi da, aldi bateko tankeraren burubideak oinarritzat baititu.

Zertan dagoen ele-eder-belaunaldia.

Etxeko ondorengoetan urrats bat geiago da belauna, ta aren luzera, aita-semeen arteko epea bide da ortxe antxe. Erodoto'ren ustez ogei ta amairu urte ta erena da belaunaldiaren epea; Erakleito'ren ustez, ogei ta amar urte, nonbait; Rümelin'en iritzi, ogei ta amabitik, ogei ta emeretzki urteko epea, batez beste; Dromel'en ustez, amasei urte-

(12) MITXELENA, Asaba zaarren baratza, EGAN 1960, 3-6, 122 g.or.

koa (13). Lafitte nere adiskidearen esanez, "mende laurdenetik laurdenera egiten omen da aldaketa oso bat" (14).

Mende-erena ontzat artuta, belaunaldia adierazteko bidetzat ar liteke gizakumeek aita-ama izateko duten adorea. Mende bateko bost belaunaldietan iru belaunaldi soilik dira indardunak eta eraginak gizakume-bizitzartean, eta sailez-sail, ogei ta amar urtez asi ta irurogei edo irurogei ta amar urtez bukatu oi da aien eskua. Birraitonak bere bizitzarteko azken epe laburrean ezer ezta, ekarri ere, ezta aren birbilobak ere bere lenengo aldian. Alare, bide ori soin-aita-amatasuna adierazteko zeatzago gerta liteke, gogoazkoa adierazteko baino, ontan bide makurra bailiteke.

Bein ezтана bein oi baita, bazterrak arrotu ta zarata ateraten duten idaztiak geien bat asikinak izaten dira, gazte berriak oiuka ta irrintzika etorri baitatoz. Atarramentu iraunkorra ta berankorra, berriz, garerdikoa ta garako gizon egin-eginek ondutako idaztiak izaten dute eskuarkiro. Alare Corneille'k idatzia zuen "Le Cid" 30 urte bete baino len, orobat Racine'k bere "Andromaque" ta Rostand'ek "Cyrano de Bergerac". Goethe'k ogei ta bost urte zituelarik, *Werther* argitarazi zuen. Bazterrak arrotu egin zituen, noski, baina axal eta iragankor. Amaika ergelek il zuten beren burua, Werther'en antzera; orain, ordea, idazti ori irakur dezakeanik ezta, beltz guziak ikatz dirala uste duenen bat izan ezik. Goethe'k berak larogei urte zituelarik bukatu zuen *Faust*. orri zor dio ark bere ospe iraunkorra. Arekin bat egin zezakean Manzoni'k bere burua nolarebait: lerroz-lerro amar urte (1812'tik 1823'rair-110) bildu zuen bere uztarik ederrena Manzoni'k: 38 urte zituelarik aitu zuen bere bizitzartea idazle bezala, naiz-ta 50 urtetaraino bizirik iraun, Rimbaud'k emeretzi urte bete zitueneko, bere olerkari lana bukatua zuen, naiz-ta 28 urte geiago bizitan iarraitu. Aitzitik, 60 urteko zalarik, argitara eman zuen Fontane'k bere lenengo ele-berri andia ta 70-80 urteko zalarik eman zituen bere lanik ederrenak. Sei urteko zala, lanean ari zan Mozart eta amairu urteko zalarik iritxi zuen operan bere lenengo garaipena. Schubert'ek amabost urte zituelarik, Salve Regina ondu zuen. Orobat Lope de Vega'k bere lenengo komedia egina zeukan amairu urte bete zitueneko. Calderon, berriz, larogei urte zituela ere, bere Auto'ak lantzen ari zan. Larogei urte

---

(13) JUSTIN DROMEL, La loi des Révolutions - Les générations, Les Nationalités - Les Dynasties - Les Religions, Paris II'garren argitarapena, urterik bage, E. Dentu, editeur.

1861 g. urtean edo argitarazi bide zuen barnean ageri danez. Ain zuzen, erabili dudan idazti ori egileak berak bere eskuz RENAN'i eskeinia zuen eta oraindik orriak iriki gabe zeuzkan. Paris'ko IDAZTEGI NAGUSI'tik erakarri zidan Biarritze'ko Petit irakasle iaunak. Eskerrik asko egiten diot emendixek.

(14) P. ITURRALDE, Berritasunaz, EGAN 1955, 5-6, 7 g.or.

beteak zituela, eskuan idaztortza il omen zan Platon, "scribens est mortuus" Kikeronek dionez. Larogei ta zazpi urte zituen Axular'ek bere *Gero* argitaratu zuenerako, Vinson'en iritziz. Larogei ta amar urte zituen Sopokel'ek *Oidipu Kolono'n* bukatu zuenean. Larogei ta amaika urte zituelarik, beraren *Pietà* ontzen ari zan Tiziano. Gertariok auxe adierazten digute eguzkia baino argiago: gogoazko lanetan, batez beste ezarritako urteak baino bi bider geiago iraun dezakeala belaunaldi batek, alegia.

Bestalde, garai batean bertan bi edo iru belaunalditako idazleak ikusten ditugu erri askotan. Lengo ioyerari eusten dioten atzeratuak eta ioera berriaren aurrelariak zein baino zein bereziago ta banago gerta ditezke, naiz-ta urtez kide izan.

Areago oraindik: 1806'garren urtean il zan Frantzian sinboluzaleen taldea, urte ortan il baitziran Verlaine ta Mallarmé: garai bertan, ioera ori Alemania'n zabaltzen asia zan. Bitartean, ioan dan mendearen azkenaldera, Frantzian oraindik Zola-zaleak ziran nagusi; alemanen artean ioera ori antxinako ioera umela zan, ordea. Erromantikoen ioera orobat Alemani'n baino belaunaldi bete geroxeago sortu zan Frantzia'n: antxina zan berandu, alegia.

Arrezkero, auxe atera dezakegu, egiari berea zor baitzaio: urtez-urte edonongo erri guzietarako ezta berdina izaten belaunaldi bat, barneko ta funtsezko iraupena baizik. Esate baterako, ezpaitira errialde guzietan garai bertan udareak loratzen, ezta umotzen ere. Orobat eguzkia ere ezta sortzen ezta sartzen ere ordu berean eguzkipeko eskualde guzietan: aitzitik, emen eguzki dadinean, an, nonbait, gau ta gaberdi ta gau-txoriak nagusi.

Bestalde, eskualde batean bertan eta garai batean bertan ioera ainitz izan ditezke, goizeko lainoa, errotari, arratseko gorria, pelotari baitira. Adibidez, Frantzia'n bertan natura-zale ta sinboluzaleen ioerak etziran bein bata eta bein bestea gertatu, bata zein bestea baizik. Baudelaire (1821) eta Flaubert (1821), Mallarmé (1842) ta Verlaine (1844), Zola'ren (1840) kideko ditugu urtez urte.

Ioera-gurutz oiek erakusten dutenez, mende-erenaren neurriak eztu indarrrik inola ere. Soin-belaunaldiak ere ezin egokieraz dezaizkiegu gogo-belaunaldiei, soinez belaunaldi bateko diranak oro ezpaitira beti belaun bereko izaten.

Amaikatxo etxetan egunero iaioleten da aur bat, eta aurrok belaunaldi berri baten asiera ekar dezakete. Lenengoz ikastetxera doazen aurtxoekin bidean tril egin dut. Bi edo iru umekondo daramatzi ama bakoitzak: aur gorriak dira, lurretik gora arra bete ta geiago ozta-ozta. Txukun iantzita ta eskuetan idazti berriak, pozarren doaz. Ta orrela gertatzen da urtero. Oiek dituzu biarko gizonak. Urtero,

kukutik kukura, sei urteko amaikatxo aur badoa lenengoz ikastetxera, baita ogei urteko gazte-saila ere ikastetxe nagusira. Aur eta gazteok elkarrekin ikasten diardute, baita elkar pizten eta ernalerazten ere. Kide diran lagunok beren aurrekoek nai zutena baino besterik nai dutela oartzten diranekoxe belaunaldi berria zutik agertzen da, agertu ere.

Gogo berri ori, ordea, nondik datorkie? Izarren batek ortaratuta, ala, gertariren batek eraginda, elkar itsatsiz eta gogaidez elkar ernalduz? Bestetara esan: belaunaldi baten batasuna berez, ala eraginarenean eraginez al dator, etorri ere? Bitara sailka ditzakegu gai orrekiko iritzia: batzuen ustez, idazleen iaioteguna da bearrezkoenik; bestetzuen iritziz, ordea, idaztiak eta lanak agertu ziraneko urtea, adin berdinekoen agerraldia baitarakus urte orrek.

Eragin aundiko idazle baten izena izan lezake belaunaldi batek: antxina, errege ta errege-gaienean izenak ere bai. Ezagunak dira Elade'ko Perikel'en garaia, Erroma'ko August'ena, Frantzia'n Karol Andiarena, Florentza'n eta Erroma'n Medicis'tarrena, Españi'n Austria'ko erregeena, Ingalaterra'n Elizabete ta Bitori erregina. Beste batzuetan, zerbait adierazten duen urtea gerta ditekela belaunaldi baten izen: esate baterako, Españi'n bertan ezaguna da 1808'garreneko belaunaldia. Gure artean ezagunak ditugu Axular'ena, Larramendi'rena eta abar, Orixe'k izendatu zituenek.

Belaunaldiaz teoriak.

Belaunaldien sorrera adierazteko bi aburu nagusi daude elkarren buruz-buru ta onetara adieraz ditzakegu: lenengoen ustez, belaunaldiak alabearrez sortzen dira. Alabear ori bitara ager ditekela, noraezean giroak-edo eraginda ta iaiotzez, alegia. Bigarren aburuaren aldekoaren iritziz, belaunaldiko lagunak beren eskuko dira. Aurrenek, beraz, lege gogor eta zorrotzak ezarten dituzte ta aldizka gertatu bearrak omen dira belaunaldiok. Bigarrenek diotenez, ioan-etorrika ari diran olatuen iduriko gertatzen omen dira ta inoiz ere ez indar berdineko, ezta iraupen berdineko ere.

1) *Noraezean giroak-edo eraginda.*

Aburu au Ingalaterra'n eta Frantzia'n sortu ta zabaldu zan, eta gorengo marra, XIX'garren mendearen erditik aurrera atzeman zuen.

Egoaldetik iparraldera zatozela, aurrenik urre-sagastiak, zabilak-eta ikus ditzakezu; geroago oliondo ta mastiak ageri dira; geroxeago, arizti, pago ta oloa; gorago, urkiak, izaiak-eta; azkenik, oroldi ta auka. Eskualde bakoitzak bere udare, landare ta zugatzak ditu. Orobat

belaunaldia nongoa ta noizkoa dan iakitea bearrezko omen da, aren nongotasunak eta noizkotasunak gizaldi orren muina adierazten baitute. Oien ustez, idazle sail, edo eder-zale belaunaldi bat zeatz-meatz ezagutu al izateko, alde artako bertako ekanduak eta gogoak ezagutuak bear genituzke izan (15), Taine'k dionez.

Oien asmoetara ezarri zuen Dromel'ek belaunaldien oin-legea (16). Belaunaldi bat zer izan dan zeatz-meatz ezagutu ba'dezagu, etorteko dan belaunaldia nolakoa daten alde aurre esan omen dezakegu ta ia eskierrik esan ere. Belaunaldi bakoitzaren egitekoa berak bakarrik egitekoa izango du. 1789'garreneko Matxinada aztertzen ari dalarik, erri-arteko iardueraren sorburu berria, amabost urtetik bein sortzen dala uste izan zuen, eta orrela adierazi al izan zituen 1789, 1800, 1815, 1830 ta 1848'garrenetako matxinadak eta gertariak. Zeatzago esateko: egungo belaunaldiak 16 urtez irauten duela eman ba'dezagu, mende-erdi lenago 15 urtez irauango zukean eta Dromel'ek berak idazten due- netik mende-erdi geroago 17 urtez irauango omen du.

Geroago, 1886'garren urtean Ottokar Lorenz'ek bere aburua argitarazi zuen belaunaldiai buruz: aren ustez, belaunaldi baten batasuna, izan ere, iru belaunaldiren bizitzarteko iardunean omen dago, ta aldika sailkatzea, buruen buruko ta buruzagien aidetasunak eta kide- goak omen dakar. Bitxiago oraindik: ritmu irukoitza ezarri zuen oinarritzat Lorenz'ek. Iru gizaldik, aiton-aita-sembleak alegia, giza- mendea osotzen dutenez, iru mendek biribilkia edo ziklua, ta iru bider iru mendek kira (période) betea osotzen omen dute.

Aburu bitxi orrek beste bakanago au zuen abe ta zurkaitz, Sherer'en olatuena (1883), alegia: irureun urtetako apalguneak eta beste orren- beste urtetako goraldiak berdindu egin omen zituen 600, 1200, 1800'garren urteak. Sorginkeri utsa dirudi, ordea, aburu orrek.

2) *Iaiotzez.*

Ezin ixil daite ospetan iarritako beste idazti bat, alemaneratik er- derara itzulia, eta G. Pinder'ek idatzia (17): esan ere, bearrik au dio Pinder'ek, garai batean garaiaren berdintasun-eza omen da belaunal- dia, edota "adinkideen adinkide-eza". Egia esan: ezta ori gauza ber- rria. Alare badu bere kanore, izan ere. Maizegi zoritxarrez, nolako urtea, alako idaztankera esan oi baita. Une bat-beraxe gerta diteke bestelako belaunaldien une, ordea. Alakoetan, belaunaldi bakoitza,

(15) TAINE, Philosophie de l'art, 10 g.or.

(16) JUSTIN DROMEL, op. cit. 148, 185, 311 g.o.r

(17) GUILLERMO PINDER, El Problema de las generaciones en la historia del arte de Europa, Buenos Aires (1927).

berari dagokion aldian ez, baina bestelakoan dagoke egon ere. Une bakoitzaren burubide askotarakoan, bestelako aldien polifonia aditzean omen dago ioan-etorriak oro ta erabateko istoria aditzea. Besterik dira beraz belaunaldia ta aldia. Bide berdinek osotzen dute aldi baten eitea ta adiurrea; bide berdinetan ordea bestelako arazo gorri ta auzi izan ditezke, ta ain zuzen, belaunaldi baten zaina ta muina, auzien eta arazoen batasunean datza. Auxe da bakan, ordea, Pinder'en aburuan: gizakumeari ez omen zaizkio gizonagotu-ala auziok agertzen, bera iaio-ala noraezean, alabearrez baizik. Bitxi ba'da ere, urte berean (1564'garrean) iaio ziran Shakespeare, Marlowe ta Hardy, ta 1685'garren urtean Haendel, Bach eta Scarlatti.

Pinder'en ustez, bakoitzari seaskan bertan ezarri omen zaizkio burua aterateko elbideak eta bideak, eta bideok elkarren bide gerta ditezenean, belaunaldia gara betean agertzen omen da, ortan baitago belaunaldiaren entelekeia. Eztauka beste ezerk zer ikusi. Zenbait urtetan gertatzen omen dira buruen-buruko gizakumeen iaiozak eta gero geldidaldia omen dator. Geldidaldiok omen dira aldiaren neurri. Neurri ori, arau bage omen da —siniskarri da, baita arau bageko neurria ezertarako eztana ere—, noizean beinka geldidaldiok eta tar-teok oso laburrak baitira: ez-ustean ugotdeka baitator bizia, bata bestearen ondoan iaiozak-sail kopurutsuak utziz.

3) *Elkarren artu-emaneg.*

Arlo ontan bide berriak urratu zituen Dilthey Gulielma'k Novalis olerkaria azaltzeari ekin zionean. Bi zera nabarmen adierazi baitzituen berorrek: aldi berean adin berdineko eztiranak badirala izan ere, ta auzien eta bideen batasuna, alegia. Belaunaldi berri bakoitzean olerkari gorengo izateko doaiak ainbana sailez-sail gerta ditezke: inguratzan dituzten saietsek soilik ordea tinkatuko dute aien ioera bizi-izartean barna. Bestalde, izan ere, egia da, gurasorik bage seme-alabarik gerta ezтитеkeana; aldeaz, ordea, ustel da, aurra biztu daneko unean bertan ezarten baitu ernalerazteko egokitasuna, elkarren artu-emanetan eta belaunalditako asiera-azkenaren arteko urratuan eta aleginean ezarri bearrean.

Belaunaldia zertan dagoen zeaztiartuz eta nortuz doa orobat, zer diranen zurruna ta bearra galduz. 1909'garren urtean argitarazi zuen Kümmer'ek Alemani'ko ele-ederraren kondaira belaunaldika. Gutxi gora bera aldi berean bizi diranek, gutxi gora bera ogasunez eta ioeraz gizarte maila berdinekoek, aziera berdintsukoek, eder-sen berdintsu-

koek osotzen omen dute belaunaldi bat: "bizikide, adinkide, erriki-
de" (18) ta gogaide, alegia, Lafitte'k dionez.

Kümmer'ena lengo aburuarekin eta batik-bat Dilthey'renakin elkar
io ba'dezagu, zerbaiten utsunea agertuko zaigu, Petersen'en iritziz:
alegia, belaunaldi berrien aldi gerta litezen gertari ta aldaketa nabar-
menak eta eragotzi-ezineko bereizi zerak.

Aitzitik, Kümmer'ek belaunaldiok adierazterakoan, mailez-mail eta
erroz-lerro iarraitu du, olatu bakoitzaren arteak eta aurreratzeak
aldiz-aldizka so eginez, eta belaunaldi bakoitzean zenbait alde bereiz-
ziz: alegia, aintzindariak, barrandariak, bidari burutsuak, jeniuk
—gerta ba'litez beintzat—, beren buruen iabe diran idazleak, baina
inoren buru ezin gerta ditezkeanak, eta menpeko idazleak. Tamalga-
rria ordea, ezpaitzituen bear-bezain gogor eta zeatz, aldi berdineko
izan-arren, adin berdineko eztiranak bereizi, ezta bear bezala nabar-
mendu ere bideen batasuna ta auzien batasuna.

Aldi ta gizabide batetsuko soilik ez, baita alde batetsuko ere bear
dute izan belaunaldi batekoek, Petersen'ek adierazi zuenez. Bestalde,
saillketa berean biltzeko etzala aski urte berdinean iaioak izatea,
Kümmer'ek zionean, orrekin bat zetorren Petersen. Izan ere, badira
zenbait idazle, aiek iaio ziran urteak iakiteke, berak utzi dituzten az-
tarnak ikus ba'zenitza, inork elituzke belaunaldi batean bertan eza-
rriko. Alde bateko ezpaitira, ezta gizarte-maila bateko ere, gogoz eta
ioeraz bestelako izan bear. Areago oraindik: aldi, alde ta iatorri bateko
izan-arren ere, bestelako gerta ditezke.

Bestetara esan: aldiz, aldez eta gizabidez belaunaldi batekoekin kide
izanda ere, belaunaldi artako ez izatea gerta ditekeana da. Arrezkero,
iru neurri oiez gain, erakusmeneko ereduak ezarten ditu Petersen'ek.
Orren asmoetara etorrita, belaunaldia zertan dagoen adieraztea za-
buka, igikor eta ilun-xamar ageri da, bizia bera bezala. Enura bage,
Petersen'ek egindako lanean alderik ederrena orixe dateke, izan ere.

Demagun aldi batean iaioletakoak dirala: bestelako tasunez edertu-
tako gizakumeak arki ditezke nonbait: ain zuzen, batez beste berdinean
edertutako ta iantzitako gizakumeak. Oien artean, ordea, gizon aurrera
batek bakarrik, agertu-ala, berorik egingo du oiu, belaunaldi berria
bilduerazteko bide ta eginbide bezala. Belaunaldi ori zuzendari ger-
tatuko da, giro onean eta saiets ongileetan sor ba'dadi: gotor egingo
da, beraren doaiak oro azkartuz eta ugalduz. Bide ta era zaarrak
irauliz, bide berriak urratuko ditu, ta aen atzetik ioko du beste be-
launaldi batekoak: orrelakoak orko erdi obe du, noiz izangoko amabi
baino.

---

(18) P. ITURRALDE, Berritasumaz, EGAN 1955, 5-6, 5 ta 6 g.or.

Bigarren belaunaldi orrek bere bidea galdu egin du, ta lenengoarekin uztartuz bat egin duen ezkerero, aren nagusigoa bizkortu egiten du. Axalez belaunaldi egin-egina dala begitanduko zaigu, lenengoaz bat egin duelako, nonbait.

Orobat, bakarrik eta eraginik bage geldi daiteke irugarren talde bat, erabat lenengoaren bestelako dana: irugarren au, belaunaldi zapaldua izango da, ta besterik ezinean, bere era gailendu ezinik, irurotatik bat egin bear izango du: geroago ta bakarrago lotu, ala bere burua ukatuta inoren iarraile iarri, ala amorrik egiteke, belaunaldi berriaren etorrera zalapartatsuaren zain egon. Amorrik egin ezpadeza, aiton-amonen ondorengo geldituko da, edota seme-bilobaen aintzindari ta aurrelari. Nagusi dan belaunaldiari alde egin ba'dezaio, ezta belaunaldion batasunik izango, ta aurrelari. Nagusi dan belaunaldiari alde egin ba'dezaio, ezta belaunaldion batasunik izango, ta lenengo ta irugarrena geroago ta etsaiago lirake, izan ere.

Lafitte'k dionez, "geroxeago, bizpairu gizamende igaro-ta, badatorke aren abagunea: aziak ere batzuetan idor, agor eta hila iduri du, eta bien bitartean orra non, lurra eta aroa aldatu, ozitzea, belartzea, landaretzea gertatzen zaion. Berritzapen andi guzien karietara, badira beti leengo zenbait bakar, oietaz bat-batetan eta berealakoan oroitzen baita jendea, aitzin-bidari izenaz agurtzen dituelarik" (19).

Belaunaldi bateko idazle ta gogoetariak banaka artuta, naiz belaunaldi osoa erabat artuta, zer-nai bide aukeratzeko beren gain daude, beren eskuko dira. Askatasun orrek, orde, badu mugarik, ots, lengoaz beste bideak barna io bear du belaunaldi berriak: auntzak adarrak dauzkan aldera doa alakoa; buru-buztanka doa, ioan ere. Lengoak gaizki ezarri omen zuen auzia, edota gaizki erabaki onien zuen auzia egingo du bere. Arrezkerero, lengo belaunaldia auldu ta aitu daneko, berria sortzen da. Ark utzi zituen utsuneek erakutsiko diote urrengokoari zein bide artu. Aurrena bakuna ta xaloe izan ba'ledi, batzun eta bapikatua gertatuko lizake urrengokoa: aurrena zerbaiten alde, alderdikari edo eskualdeka ari izan ba'ledi, urrengokoak aren buruz-buru ta moko-moko liarduke.

Lengo ioerak gogor egin dezanean eta ioera berriak besterik galde dezanean, sor diteke belaunaldi berria.

---

(19) P. ITURRALDE, Berritasunaz, EGAN 1955, 5-6, 5 g.or.

II

BELAUNALDIAREN ZERA ERAGILEAK

Azter ditzagun zeatzago ele-eder-belaunaldia dakarten zerak, Petersen'ek dakarrenez.

Odola ta iaioitza.

Galton'i eta Ribot'i orpoz-orpo iarraiki, belaunaldi berrien arazo osoa, ar-emetzea ta odol-naaste utsa omen da, Ottokar Lorenzen'en ustez.

Tamalgarria, benetan, teori zakar ori ta egia ezpaitatoz bat. Bego ortan, oial garbirik ezpaitugu oiengandik aterako.

Ori bai, gutxi gora bera urte berdintsuetan, edo bitarte laburraren epean iaioitakoak izaten dira belaunaldi batekoak: amabost urteko epea-edo iar ledike ortxe antxe.

Azibide ta ezibidea.

Noiz-naiko gizon iakintsuak eta eder-zaleak oro andika sailkatzen eta bereizten ziran beinola: onetara sortu ziran, adibidez, gizakume gotikoa, berpizkunde-aldikoa, errokokoa, erromantikoa-ta. Ori ezta naikoa, ordea, nor nor dan ezagutzeko. Bakoitza nor dan zeatz-meatz, xuxen, bear bezala adierazteko, aren aziera ta ezibidea ezagunak bear genituzke izan, eta ain zuzen, belaunaldi-bideburuan. Bestetara esan, andik eta emendik datozen urak elkarrenganaten diran bertan, aldapak gain-bera datozen urak zein alderditara duten ixurkia ageri dan bertan; urok naastu ba'lediz, ibai berria sortuko lukete.

Elkarren artu-emanak.

Iru mailetan barna igaroten dira elkarren artu-emanak, C. Mannheim'ek dionez.

Lenik, ongi mugatutako toki batean bertan egokitzen dira belaunal-

dikoak, eta bizitzarteko epe batean, oroz bat, gertari zenbaiten tarteko gertatzen dira nolarebait: lurra urratuz, nork bere bizitzarteko ioera antolatzen du. Lur ongi landuan aziak bezala, aien gogoan gizarteko iakintza ta ele-eder aziak erorten diranekoxe, elkarren artu-emanak asten dira, elkarren bizitzarteko io-muga bana ezarririk. Auzi beraxe erabaki nairik nolarebait elkartzen diran gazteen artean errez sortu oi da, taldeka bederen, belaunaldiaren batasuna: gertari berdinak sorterazi nairik ari dira batzu batera, bestetzu bestetara. Zuzen ezarritako oldarrez, talde bakoitzean nolabaiteko itsasgorapen-beherapenak sortzen dira, zein baino zein gogorrago sortu ere.

Bada besterik, izan ere, belaunaldiaren batasuna ekar dezakeanik: esate baterako, Heine, Gutzkow, Laube, Mundt, nor bere gain bizi ziran, Menzel'en ukaldiek elkarrerazi zituzten arte.

Ikastetxea ere, batez ere nagusia, toki egoki gerta ditezke, belaunaldi berria sor ledin: bertan asmo berriek egiten dute kabi, ta beste belaunaldikoekin artu-emanetan ari izanda, gogo berria sostean irazeki baitaite; batik-bat ikasleak, irakasleen inguruan bil ditezenean, eta ikasleok ikas-nai itoak ba'lira.

Belaunaldiak bere batasuna iritxita gero, ezarian-ezarian zabalduz ioan oi da gezarnien bitartez: urtez kide diranen artean zubiak ezarten baitituzte oiek.

Bestalde, elkarrekiko gutunez iraunerazten dute beren gogoan neurri ta hein berean. Orobat, uraren gain-azala, berenez, zelai dagoen ezker, ontzi bi, naiz geiago, be-aldetik elkarganako bidea irikirik dutela ipinita, urak ontzi guzietan goiera berdina artzen du.

Asmo berdinetan gero ta tinkoago elkartuta, aldizkari ta egunerokoen bitartez zabaltzen dituzte beren burutapenak eta bulkoak: gazteen elkartasuna sorterazi ta areago bailezakete aldizkari, asteroko ta eguneroko oiek. Eztute eskuakiro aldizkariok luzaro irauten; egitarauan ezarritako sailak burututa gero, il egin oi dira, ta belaunaldiaren epe heteraino ezture irauten.

Elkarren arteko bilkurak ere ernagarri izaten dira, gazteak bide berrien iakitun gerta ditezten.

Irratia ta urrutikuskina ere izan ditezke artu-emanen bide. Mai-zago, ordea, belaunaldia itxuraz aldatu egin dezakete; non-naiko asmoetara baitaude, batasunaren lerroak eta zerak alperrik galdu ta lorrindu egin ditezke, aize guzietara zabalik dauden lore-lur arloak sasitu oi diran bezala.

Elkarrekin bizi izandako gertariak.

Aldi bateko bertako gertariak besterik adierazten diete aurrei, gazteei, garerdiko gizonei ta agure zarrei, bizitzarteko aro bereizian ger-

tatzen baitzaizkie. Gaztaroan bizi izaten diran gertariak izaten dira berez egokien eta beren-bererik belaumaldi berria sortzeko, gaztaroa baita bizitzarteko garairik kilikagarriena ta beratzena. Aitzitik, agure zaarrak sor-sorrean bizi oi dira, eta axolagabe eta soraio oi dira, oien gogoia ezpaitute dardaraka iarten gertariak; gazteena, berriz, asaldatu ta sutan txinpart-iarie ezarten dute.

Adibidez, 1830'garreneko Uztailean gertatu zan matxinada zala-ta soraio lotu zan Goethe, 81 urte baitzituen, eta Saint Hilaire'k eta Cuvier'ek zerabilten iakintza-eztabaidaren azkena zein zatekean iakiteari ederrago zeritzaion, matxinadaren herri iakiteari baino. Bitartean, matxinada berean ageri zan garraren suak eta pozaldi eroak itsaso zabal osoa ipar-bururaino irazeki zezakeala uste zuen Heine'k, 33 urte baitzituen. Errez adi diteke: Goethe'k eta aren adinekoek 1789'garreneko lenengo matxinada ikusia zuten, eta arrezkero, beste ori lau-orritan, buruko ileak lazturik, naiz musututs geldituta ikusten zuten. Heine'k eta aren iduriko gazteek aoz-belarri entzuna zuten lengo matxinadaren berri ta hura berriztea irrika biziz zuten gogoko, matxin arteko lagun gerta baitzitezkean. Gainera, gazteak asarrerazi ta sumindu egiten ditu agureen betiko lelo onek: lena berriztu besterik ez tala egiten, zaarrak berri dirala, alegia. Bestalde, beren matxinada egin nai izaten dute gazteok ere, beren burua gailen agerturik, eta goizaurreko gau minean askatasunaren eguzkia iratzarteko kukurruku egin nai izaten dute oilarturik. Orobat beren arpegia ausi ta txorakeriak egiteko beren buruen iabe dira, izan ere. Egun eta eguzki orrela izan dira gauzak. Biraoa inoiz gazte izan eztanari; biraoa inoiz agure zahar izan ez titekenari. Gazterik zahar eta zaharturik gazte dirauenaren ederra, ordea.

Erri guzien arteko garatzek egundoko gora izan zuten suburdi ta itsasontziak agertu ziraneko, ta urtez kide etziranak nahasi ta barratu egin ziran. Orobat gertatu da gure bizitzatean: egalontziak, irratia, kiziaren (atomoaren) amaratzea, urrutikuskinak, ilargi-umeak eta asmatu dituzteneko, eleak eta beleak banatu dira. Agure zaharren asmoz, ederrarenak egin zuen, edota il zori gogorra izan du: garer-diko ta garako atsekabe-itxaropen artean kili-kolo ta keko-meko lotu dira: gazteenek, berriz, egun berriaren argi-urratzea bailitzan, lekaioia agurtu dute.

Ezari-ezarian gertatzen dira ogasunen aldaketak; ikusi-ala ikusita, ikuspegia zabalduago egiten da: gertatuak gertatu, ikusiak ikusi, aien gora ta etorkizuna sostean eta begi-itxi-iriki batean somatzen da, ordea.

Egia esan, gertari zenbait ederraren eta iakintzaren eragile bezala, bestetzu, berriz, aiek erabat porrot eragiteko bide bezala agertzen zaizkigu. Lehenek, gizona, giro berrian eta osasungarrian ezarten dute:

bigarrenek, berriz, edoi goibel dirudite, ta tximista, ostots, oinaztarriek argitan ezarten dute aldikideen egoera bana. Gertari bera, belaunaldiaren ausiabatza gerta diteke ta urrengorako aurrerabide ta indarbide. Geroari dagokio ori ikustea ta erabakitea.

Belaunaldi berria sor dedinean, besterik ere gerta diteke: alegia, aldi batean, erakusmeneko norbait gailen ager daite: ez nora, ez ona, bidea galduta dabiltzan gazteak orrelako buruzagi orren bearra somatzen dute, ta bera ezagun dezateneko, lur edo elur ezponda gelditu ezinak bezala, atzetik daramatzi, eraman ere, ta aren eraginez bere iduriko egiten du belaunaldi osoa. Mendi goitik-bera amiltzen dan zunbil, enbor edo aitz biribila geldi-erazterik eztago. Bakan badirudi ere, alako gizonak eztituzte geienetan gazteek urtez-urte beren kideko diranen artean bilatzen. Beren adinekoen artean, iauresten dituzten iainko txikien igarleak arkitzen dituzte, arkitu ere: ioandako belaunaldiko izaten dira otsemaile ta aintzindariak, eta ildako belaunaldiko gertatzen dira iainko-txiki il ezinak.

Nagusi ta buruzagiak.

Ongi azter ba'dezagu, aldi bakoitzak, belaunaldi bakoitzaren begien aurrean bere eredia izaten du. XV'karren mendeko Bepizkundeak edotariko gizon askotakoa zuen gogoko; barrokoak, ongi ikasia; prantses-gogoetariak, iakituna; ingles-gogoetariak, gizabidez iantzi ta edertutako ekandu ondun gizona; alemanek, zintzo eta zuzena; ioan dan mendeko azkenaldikoek buruen buruko gizona. Orixe zuten beren io-muga nagusi ta gogo.

Bestalde, askotakoa da buruzagia, izan ere: urtez kide diran erritarren aurrean iarten dan nagusia ta antolatzailea; gazteei bidea erakusten dien irakaslea; iauresketa, iauresle ta guzti agertzen dan gizaurrena. Iainko-txikiaren aurka ustez ustekabean asalda daitezke iauresleok, ordea.

Belaunaldikoek aintzakoan dituztenak eztira beti olerkariak izaten. Gazteak agitz sakon eta bizi tankeratzen dituzte gogoetariak: orrelakoak mun eginda artzekoak dituzte gazteek eta eztauzkate atzeko zotzean. Gogoetariaren lagunekin oi dituzten artu-emanak gora andiko izaten dira. Gogoetariaren idaztiek eta aren iarraileek zabalitzen dituzten aren lan eta asmoek uzta ederrik ekar lezakete. Gogoetari berriaren asmoak zain eta muin geroagokoek ezagutu al izaten dituzte: urtez aren kideek gizon anditzat artuta beraren asmoak oso-osoa onar ditzakete. Ikasiago ta ulerterrezago egiten dira erakusmeneko gogoetariaren asmoak. Ori ixilean eta bakarrean egiten dute aren iarraileek. Gogoetari hura ikurrintzat artzea, lagunabarren eta erri osoaren egitekoa izaten da, ordea. Adi-erreza ta ari-arikoa da

ori. Erakusmeneko gogoetolari baten burubideak eta bulkoak astiro baino astiroago egiten dira ulergarri, sakonak eta astunak izaten baitira: zama-itsasontziak iduri, sakon barreneratzen dira, ta ugate, urbide ta itsasatakan barrena eraman bear izaten ditugu, ondar io eztezaten; txalupa ta potin arina, berriz, ur-azalean zear arin baino arinago ioan doa.

Bestalde, gogoetolari ark zerabilen izkera ulerkaitza izan oi da: asmo berriek, itz berriak asmatu bearra baitakarte nai ta nai ez. Leenik, asmo berria bera ere ezta ulerterreza izaten, gure asmoen beste-lako baita: ezago, ordea, aren itz berria, gogor xamarra iduritzen baitzaigu. Ta izan ere, gogor xamarra izan ditekera da.

Lanaren lanez eta biotz zabalez azterrenak artzen dituzte aren iarraileek. Ardo berri hura zaragi zaharretan sartzen dute asmo aren zabaltzaileek: asmo zaharrei oraingo izkera egokierazten diete, alegia, ta ezarian-ezarian, aren izkera ta asmoak ulergarri egokituta, onartu egiten ditu erri xeak ere ta erabili darabiltzi.

Belaunaldiaren izkera.

Leenik, ala bear-eta, izkera izaten dute buruz-buru oztopo belaunaldi berrikoek. Ezta au auntzaren gaberdiko eztula. Asmo berriak, bazterrak arro ta sutan ezar ditzan, izkeraz ere berria bear du izan.

Gogo berria dakarten gazte taldeak eztira beren beregi itz arrigarrren bila ibiltzen, ez orixe. Alare, egiari berea zor diogu: itz zoragarrren sorgina kilikagarri ta zirikagarri agertzen zaie, aietan asmo, burubide, iduri ta biotzondo berrien sail berriak ikusi uste baitituzte, ilun xamar ba'da ere. Eder eta iakintzaren alorretan sortzen diran auzi berriek izkera berria ekarten dute, ekarri ere.

Orobat io-muga berak eraginda, erabat elkarturik bizi diranen artean berebiziko izkera sortzen da nolarebait, ezkutuan elkar uler dezaten, nonbait.

Asieran, sasi-izkera bezala-edo, euskalgaizto bezala artzen dute belaunaldiko eztiraneak.

Belaunaldikoen artean itz berriak, naiz itz zahar berriztuak erabilten asten dira ta taldeko eztiranean artean ere zabaltzen asten dira. Zabaltze orri, ordea, mugak ezarten dizkiote belaunaldiko eztiraneak, ezpaitituzte onartzen; ezpaititu itzen sorginkeriak erakarten, ezin onartu.

Bada besterik ere gertari ortan, eta estu-estu elkartuta, egon ere. Idurimena ta asmamena bizi-bizia izan oi da gaztaroan, eta entzun-ala berenganatu egiten dute gazteek. Edozein izkeratara berealaxe iarten dira gazteak. Gaztea gizonagotuz doan ginoan, aren izkera ere muga-

tuz eta ertsituz ioan oi da. Meillet'ek zionez, edonork 25 urte bete egiten ditueneko, bere izkera biribilduta ta ertsituta erakusten du, ta eztu aurrerantzean aldatzerik izaten alakoak. Alare, iritzi orren aldeantzik ere gertatzen da idazleen artean: alegia, 40 urte eginak izan arren, belaunaldi berriaren izkera berenganatu dutenak badira, izan ere. Erabat artuta, ordea, uka-ezina da, zenbait urtetako diranek itz berriak ezin ikas ditzaketena.

Gauzak berak dakarrenez, itz berrien alperrikako asmaketa, parragarri ta elepidetzat artzen dute besteek. Eztute gazteek agureen esanik aditu nai izaten eta agure zaharrek ezin uler dezakete gazteen esanik. Elkar gutxietsi ta zeintzat aintzat uzten dute ta eztaude ez batzu ez bestetzu izpidean. Elkarren lanak ebazteko bekoki estuegia izanda, senean eta aokeran eskualdeka ari izan oi dira. Bi aldeetako iskiloak erabateko iseka, ista ta irribarrea izaten dira. Ez ta bai kitzika ta sistaka diardute ta maiz inakinka; batak bestearen inakina egiten dute, alegia. Idaztankeraren ioan-etorrietan gora andiena du inakinak, zaharraren zaharrez, edota berriaren berriz zertzu ziran parragarri adierazten baitizkigu: erri-gizonen goraberetan marrazki parragarriak bezala, izkeraren eta senaren goraberak iakinerazteko iturri obeagorik gutxi.

Belaunaldia gainbera.

Eztu luzaroan esturik eta ertsirik irauten taldeak. Belaunaldikoen artean oi ez bezalako jenuiak ba'leude, arin egingo bailukete alde, beren buruen iabeegi baitira, izan ere. Beren ioerak bertan bera ufzita, belaunaldi arekin bateratu ziranek ere, lengo ioerara io dezakete. Belaunaldiaren erdi-erdian zeudenek beren ioeran irauten dute, iraun ere, ta beren ioeraren alde ta ioera berrien aurka ekiten diote. Elkartuegi egiten diralako, ta gazte berriei bidea autsi nai dietelako, ain zuzen, ioera berrien etorrera erreztu egiten dute. Belaunaldiaren batasuna dute beren gaztelu alakoek. Amaikatxo idazle zahar ezagunak dira, aien iritzi etsigarriek ezpaitzituzten idazle berriak aintzat artzen. Aurrerantzean, onezkoak egin ezik, belaunaldi arenak egin du.

“Giza-asmo aundi guzietan gertatzen da. Gizaldi gazteak zaarrari zirika, zaarrari bultza, Zaarra bere egonean goxo, ta aurrerago ez nai. Gazteak: “Eup! garaia da”. Zaarrak: “Ago ixilik, lotsagabea!” (Lizardi, Itz-lauz, 1934 Donostia, 58 g.or.)

Nai ta nai ez, burutu ezina izaten dute elkarrekin. Agure zaharrek, eguzkia itsasoan barna sartzen ikusten baitute, gazteek, berriz, eguzkia mendi tontorretatik gora sortzen birloraturik so egiten baitute. Schopenhauer'ek esana izan liteke ez ta bai orren zergatikakoa:

bizitzarteko erdia, zorion-gose ase-ezinak beterik dauka, euki ere, ta beste erdia, zoritxar-beldurrak.

Osasunez makal eta motel, soinez astun, gogoz or-konpon-zale, ikasiaren ikasiaz okiturik, andienaz aurrera ioanak eta adiurriz berekoiegi izaten dira zaharrak eskuarkiro: artzaile izaten dira, baina eman-zale ez. Onak daude oiek itsuari argi egiteko.

Gaszteek, berriz, errezegei ikusten dute, ikusi ere, berenganako zaharren ikusi-ezina. Erri geienetan gazteek begirunez eta itzalez io oi dute garako gizonengana argi eske ta laguntza eske. Zaharren ederra eukitearren, an naiz or, bizilan egiten dute. Orixe izaten da gazteen lenengo urratsa: elkar aditzekoa egiten dute, alegia. Irutatik bitan eztituzte aurrekoak garaitu, irauli, ta zapaldu nai izaten, berenganatu ta berendu baizik. Baldin urteen arteko aldeak garai al ba'ditzate, eta elkar ongi ar ba'dezate, gutxitan bezalako belaunaldi estu ta sendorik egingo dute, gazteen arteko elkartasuna bezain estu ta sendoa, bederen. Orixe gertatu zitzaien Goethe'ri ta Schiller'i: elkarri ordagoka ari izan ondoren, ari batekoak ez izanarren, naiz-ta asmoz, adiurrez, io-mugaz buruz-buru egon, inor bezain kide ta adiskide gertatu ziran. Bein edo bein! Zar-gazteon aserreok eta burutu-ezinok garai eypaditez, nork beraren kideengana ioko du.

Belaunaldiaren zabalera ta mardera.

Esanak esan, belaunaldikoek lanean diarduten epea ezta belaunaldia, ezta urtez kide izatea ere, io-muga berdinak eragindako kidetasuna baizik. Arrezkero, talde kopurutsuek batera auzo-lanean diardute, io-muga berdinak eraginda. Gogaide izanik, darabilten kemena gaiago ta areago egiten da, ta aien lana eraginago, altsuago ta ugalkorrago gertatzen da.

Alare, zertan dagoen belaunaldia iakin-arren, belaunaldi utsez ezin adieraz daiteke idazle bakoitzaren eder-lana, zuri, gorri ta kikirriki. Ioera baten begitartea, edo lauki baten lerroak ezaguterazteko bai, egoki gerta daiteke. Belaunaldia oinarritzat artuta, ordea, idazle bakoitzaren lana luze bezain zabal eta ondo-mokor ezin azter eta iker daiteke, ezta aren edertasun osoa adierazi ere. Orobat, idazlea noizkoa ta nongoa eta zein endatakkoa dan iakin-arren ere, ezin iakin dezakezu besterik bage, aren berri erabat.

Belaunaldika adierazteak, gauzak dakarrenez, ele-ederra ta gizar-teko ta erri-arteko goraberak elkaturik adieraztea ekarten du.

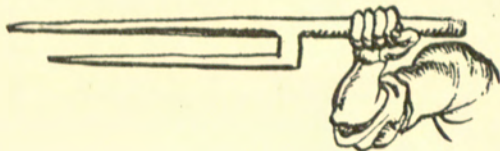
Belaunaldiaren zabalera ta sakonera eztira berdinak izaten. Belaunaldi batzu, erri baten mugapean gertatu oi dira: bestetzu, eguz-

kipeko erri guzietan zabaltzen dira, azkenengo bi gudu nagusiak bezala. Errialde bateko bereiztasunak kendu egiten dituzte gertari batzuk. Dagoneko non-nai zabalduak dira erri-arteko salerosketa-sarea ta elkarren artu-emanak: itsasontzi, egalontzi, irrati, ilargi-umeek-eta elkarrerazi egin dituzte eguzkipeko erriak oro; ta begietatik urrun ziranak, biotzetik urren ezarri dizkigute.

Belaunaldiak ere geroago ta zabalagoak eta sakonagoak gertatuz doaz, eta orobat laburragoak ere. Au ulerterrez da: elkarren arteko tartekak laburragoak diran ginoan, lasterrago zabaltzen dira, ta belaunaldi baten gara betea arinago ta burutzen duten belaunaldiek lasterrago elkar atzematen dute orpoz-orpo.

ZAITEGI ETA PLAZAOLA'TAR IOKIN'EK.

GETXO'KO BASETXE ZARRENTZAKO KANTUA

Ba-dut barne-kantu bat, biotz abestia,
antziñako soifñuaz oiu dagidana.

Ez da ederrak sortua, ez geiago-naiak;
maitasun utsak sortu du ta geitu urrunak.

Arri zakarrak dira, milla ekaitzek yoak,
kantu ori gogora eman didatenak.

Arri zakarrak, baiki, baiña aien artean,
gizaldirik gizaldi, mende ta mendetan,

nire aita zarrak, beti Kristo'ren fededun
izanak dira baita bizi ta il euskaldun.

Arri zakarrak, baiña Bizitzaren berri
belaunik belaun, ongi dutenak ikasi;

ta Eriotzak illunki, beren atek yoaz,
santu egin dizkidanak ziranen oroiaz.

Arri zarrak zuenak, Abaroa, Aresti,
Arrigunaga, Arnabar, Zuazo ta Sarri...

Nire yaioterriko antziñako etxeak,
zuek emanak ditut abizen guziak.

Ainbeste urtez nauzute zuengandik urrun,
baiña ez zaituztet aiztu ez iñoiz ez iñun.

ta iñoiz baiño geiago zuen bearrean
nago orain onenbeste urteren buruan.

Zuek berriz ikusi, zuen atarian
bidazti zar bat antzo, gura nuke atsedan.

Amonatxo zar baten tximurrak bezela,
orma oien zirrituak uki ta musuka.

ta antziñaldietako milla gauza galde:
zuengandikoa naiz, semea nauzute!

Zuek, mundu onetan zerate nire erro,
zuengana bear dut, umezurtz bat antzo.

Iñongo yauregiek ez nau egin bere;
urteak, erbestek bestelatu ez naute.

Zuek ikasia naiz beti bat izaten,
mundu guzian zear euskaldun irauten.

Ene Jainko maiteak emango al dit, arren,
ikus zaitzatedala lurra utzi baiño len!

BINGEN.

Caracas, 1963, orrilla.

ALEGIA

Poetak alferretan,
Añarbak erhoetan,
Amarauna iruten
Neurthitzak egiten.

Aizea dathorrela
Gauaz suak piztez,

Bien lana darama
Urta ta erratzez.

Zoazila jakitera
Amaraunen zihoa;
Bertan ba dakikezu
Zertako den pertsoa.

ZERBITZARIA

Anderea bertze gabe
Jartzen nuzu zerbitzari
Pertsoetan edasteko
Zu zirela xarmagarri.

Zure lege goxoari
Zer lekio agrada?
Erradazut heltzeari
Emanen dut fedea.

Anderea zerbitzuak
Loa kentzen baderaut,

Ohoïn horren eskuagaz
Ebatsirik goxo zaut.

Lapur eder, egun oroz
Ez ba-zaitut ikusten,
Zure gatik sekulakoz
Botsa zaut ixilduren.

Anderea axol horrek
Ez bazaitu hunkitzen,
Zure gloriáz orhoitzean
Ausart zaite mintzatzen.

NERE XEDERAN

Nere xederan goiz batez
Ainhara beltz bat sarthu zen,
Zeinek zerasan latinez
Hurrundik zela ethortzen.

Zeru gainetan egonik
Izarrak lagun zerautzkan;
Neurea gandik jautsirik
Goraintziak zekharzkidan.

Zure Izarrak, ortzean,
Begiak eze ihintzez,
Idorrik dauka bihotza
Zure gantikan nigarrez.

Basa-egiaren saritzat
Libre doha ainhara bat.
Joan da, Ez dut hasperenik
Maitearen berri jakinik.

GAUR LOREA

Gaur Lorea jin nitzaian
Lotaran ikustera;
Betezpalez gorde drautan
Hire begi distira.

Othoi pharka nere maite
Iratzartu hindudan.
Lo hindagon eta hire
Gal beldurra bai'neukan.

Iratzarri ba'haidanez,
Ez lokhartu berhala,
Lo goxoen gainetatik
Jautsi hakit Izarra.

Argiaren zubietik
Goazen Gazteen Herri-ra

Hire begien argiak
Gida gisa ba dira.

Belar-urik ez du behar
Amoriotan jartzeko
Neri aski zitzaizkidan
Begi bi xoratzeko.

Begietan urhe berde
Amodio kolore,
Argi hori lagun ez da
Gauik neholaz ere.

Gaur lotara jin nitzaian
Lorea ikustera,
Betezpalez gorde drautan
Hire begi distira.

D. PEILLEN.

GOIZ GARBI

Esnaola'tar Aingeruen Mari-ri
esker onez.

Garitza el-arinetan
zanbulada ezez goiza.
Azaroaren ondoren,
ostots-aizearen poza!

Landa mardulen bakean
beredin bizitza urduri;
basoen eze garbiak
otoitz ixila dirudi.

Gori iausten da lurrera
edoi-arteko eguzki.
Aizeak inausten dautsoz
urre-errainuak bigunki.

Bizkor doa neskatila
sorginderen zidor-zear,

firi-firi soinekoek,
mailuki-zun (1), eskun otar.

Alai bizkorren egadak
zetakarik ez daukate.
Neskatxa orren liraina
iru biotzen gudute.

Berak oso dau biotza,
gogamenak baizen oso.
Norentzat abesten ete
orren bigun eta gozo?

Mailukiz gorri otarra;
aizean zoli kanta bat:
"Onentxuak erungo-taz,
auzoko Betargi'rentzat".

AURRAITZ.

---

(1) *Mailuki-zun* = marrubi-bila.

OARTU: Irakurleak be igarri egikeanez, 1962'garren urteko azken-zenbakian (201'gn. orrialdean), bigarren ahapaldia peitu yako, oso-osorik, ERRIMINA izenaz argitara zirean moltzoko *ORO ARROTZA* nire olerkitxuari. Ona emen, ba, irar-leak ahantzita itxitako txatala:

Banbu-pean nago
bazkaritan,
lau italiar lagun
inguruan,
Tamalak gizonok!
Bigun deutse,
elea erestsu,
ermina autu.

Margarita, Nafarruako Erregiñan ipuin batzuk

(Eibar-ko euskeran)

Ardura ez deskuna entzun guriak, zelako okerra ekarri laikian

Fors-ko jaunak lurretan da Grip deritzen dan erri txiki batian. Eta beñ baten, Niort-ik zetorzen Fraille bi eldu ziran belu erri artara, eta eskatu eben ostatua, aratei baten jabian etxian.

Afari legia eifida, lotarako gertau ziranian, emon zetsen gelan, Fraillioik ikusi eben eurenan eta senar-emaztien gelan bittarte, ez zala golekin eifidako apartagarri argal bat baño; eta diabruak tentauta, jarri ziran, belarrixa zorrotz ool zaarron aurka, jakin gurarik zer moduko barriketia erabiltzen eben senar-emaztiak euren artian, beñ ogeratzen ziranian.

Eta gertau zan, belarri luzion zoritxarrerako, euren eguneroko ardureri beittuaz, senarrak esan zetsala emaztiari:

—Bixar goizian-goiz jaiki biarko dogu, gure fraillioik zer diñuen beitzeko; bata ba gizen-gizena dago eta ondo izango da illtzia odolostiak eitteko.

Fraillioik, ez-jakiñian txarri-kortan (ukulluan) azten zittuen urde biren gañian ziarduela Arateikuok, oso izutu ziran; ba, aifñ zuzen, bata zan sendua, mamiñ askokin, eta bestia argala.

Eta ikaraz beteta, jarri ziran begixak batu barik egun-sentixan zaiñ, andik urriñera iges eitteko borrareruok jaiki baño len. Eta potolua, aifñ estuasun aundixan, argalagaz konfesau gurarik zan, pensaurik Aragilliak, Jaungoikuan bildur gabe, odolostiak eiño zittuala bere gantzekin.

Eta txarrena zan, iges eitteko, senar-emaztien gelatik igaro biar ebela, zer leiotik ainduko balitzaz, seguru zan beia jota azurrak apur-

tzia. Baña gazte argalak, ikusirik ez zala aifñ urriñ lurra, salto eifñ eban ausarki eta ezkutau zan urriñian. Potolua, berriz, bere mamiñ astunegaittik ez da gauza, salto eifñ biarrian, jausi zan artoz betetako zorro bat bezela eta ausi eban iztar bata.

Eta bere burua lurrian ikusten ebala, beste lagunagandik umezurtz, beittu eban bere jiran ia inguruan aterperen bat ete zan, eta nekez t'abar, eldu zan narrazka txarri-kortarañok. Ango kidiak, ez ezaguna akusirik, bildurrez, aindu ziran kanporutz eta ezkutau ziran basuan. Fraille gizajua, atia itxi eta aren askan etzintzen zan artian, zeruko laguntasunen baten zain narrua salbatzeko.

Goizian, eguna zabaldu ebanian, Aragillia aizto zorrotzakin eta emazia galdara aundixagaz eldu ziran txarri-kortara, urreratuaz esanaz:

—Fraille jauna!, atoz, atoz kanpora, ba gaur zure odolostiegaz afaldu biar dogu.

Fraille gizajuak, au entzunaz, azurretako unetaraño zurkatxa sartuta ebala, urten eban lauñian erruki eske Jaungoikuan izenian, bere amar arruako soñian urdaixak lurra jotzen zetsela.

Ez zan motzagua izan aragillari eta onen emaztiari sartu jakuen bildurra, pentsaurik San Franziskok, asarre, bere fraillien izenagaz asten ziarduezen txarri bixak izentatzen zittuelako, eifñ ebala biurtze arrigarri ori euren kalte aundirako; eta euren aldetik jarri ziran belauniko lau-oñeko fraille izuan aurrian, onen bitartez bere patriari parka eske.

Eta ala irauñ eban, bai bata eta bai bestiak, gitxienez ordulaun baten; arte frailliak, konturaturik ez ebena ostalarixak intenziño txarrik bere aurka, konfesau zetsen zer kaskilkerixak sortu eban danen atsekabe aura.

Nundik lengo negarrak biurtu ziran barre aundixetan, benetan pozezkuak ez balitz izan fraille gizajuan iztar austia. Baña Aragilliak, kristau ona zanetik, ogeratu eban bere etxian osatu arteraño.

Artian beste fraille argala, atzera beittu gabe, eldu zan antxitxiketa baten Fors-ko jaunagana, laguntasun eske fraille potoluan alde; eta ariñ Jaungoikuan izenian, ia atarutzen eban aren odol eta gantzak odoloste itxuli baño len.

Eta Fors-ko jaunak zerbitzalliak osorik aurkitu ebenetik fraille potoluari, ez zan izan barre gitxirako Nafarrua-ko erregiñan eta Franzisko lelen, bere anayan jauregixetan, jakiñ ebanian autu au.

ANDRAKUME BATEN LABANKADIA ETA ERREMEDIKUA

Nafarrua-ko Iruñean zan dama bat, oso zintzua, garbixa eta eliz-

tarra onena aña. Entzun onekua maitte eban senarrantzat, zefiek erantutzen zetsan bardifneko leixaltasunagaz.

Dama aura erremia elixako sermoi eta errezueta juaen, eta ala erebixazen, bai senar eta bai umiak, Jaungoikuan bidian.

Bere ogetamar urtietan gora zala, emakumiak aldentzen diranian edertasunen arrokerixetatik ontasunan apaiñen arduetara, Auts-eguna zan baten, juaen zan oittutzen eban elizara. Eta elixan, fraille santu on baten sermoia entzutzen jarri zan, apal, begixak lurrerutz jatxitta, deboziñoz beteta. Eta aren izketa samurra sakon sartzen jakon biotzeraño, ez zan gutxiagorako. Sermoia amaitu ebanian frailliorrek, beittu eban nun mezia emongo eban, eta aldatu zan alde artara, aren eskutik bekokixan eguneko su-autsa artzera, pentsaurik sortu jakon berotasuna arimangua zala.

Eta aurrerutz ez eban utzitzen aren sermoirik, sarri senarragaz batera, eta etxian be ez eban beste auturik ataratzan zorioneko sermoilarixori baño. Onetara, konturatu barik zerebixan zirixa diabruak bere aurka, juaen jakon asierako berotasuna su-garretan biurtzen, eta ez ariman, aragizko biotzian baño, txingar bizixan erebixala koittauak. Eta zentzuna galdurik zorakeri onetan, ausartu zan karta bat eittera sermoilarixorri, aitzen emonaz intenziñua eta maittetasuna.

Etxeko kriau txiki bat aindu eban karta lotsagarri arekin frailliagana, esanaz ez zeixola iñori aittatu zeroyan autua, eta gitxiago bere senarrari. Baña bidez nola igaro biar zan arek obligaziñua eban ingurutik, senarrak mandatarixa ikusirik an ziar, juaen da galdetu zetsan nundik eta nora ebillen, eta onek bildurra ausirik, atara zetsan zer ixilleko aututan ziarduan emaztian kontura, eta laga zetsan berari ixilleko kartiori.

Senarrak, buru-bako kartiak ziñuana ikusita gero, garaiturik bere jakifneko asarria, kristau onerakua zanetik, erremedixua guran lenago aren zorokerixia mendakatzia baño, eiñ eban fraillian ordezko erantzun bat, bardifneko berotasun zorua agerturik bere sermoi entzun-zaliandako, eta itxuli eban etorrittako bidetik, irabazitta mandatarixa bere alde.

Zoratu biarran jarri zan dama aura erantzuna artu ebalako, lendik naikua zoratuta ez bazan, eta Pazkuak igarota gero, senarrak fraillian izenian, juaen da etorriko karta aretako baten, eskatu zetsan alkarregaz bat eitteko bidia.

Andra kaskillak, aren desiua aukeratzeko, esan zetsan senarrari, aspaldiko partez agertu bat eiñ biar leukiala bere lurretara, egun batzuetarako aldenduaz. Eritxi onegaz senarra bayetzian, ezkutau zan errittik urten barik, eta emaztiak beriala kartaz aitzen emon zetsan frailliorri betiko bidetik, nola bere zain zan etxian, senarra erbestian zala.

Senarra bere aldetik, juan zan frailliangana eta mesedez eskatu zetsan bere jantzi bat. Fraillia ez zan gertau artara, bere relijiñoکو legiak debekatzen zetsela ta mesede ori egitera; baña jardunian luzero esanaz obra on baterako zala eskabidia, eta jakiñian eskatzallia kristau ona zana, azkenian laga zetsan burutik-berako soñekuori.

Jantzi orregaz, ordiazko bizarra eta beste aldera batzuekin benetakuan antzera agertzeko, beñ iluntzia ezkeru, eldu zan txantzetako fraillioři bere emazte kaskillagana. Sartutziaz bat onen kerizian zaiñ zan gelan andrakume zorua, aindu zan au frailliangana besarkatu gurarik, baña onek atzeruzka igesik esaten eban orruaz: Tentaziñua! Tentaziñua!

—Errezoia dozu, jauna, ori esatiakin —ziñuan emakume burugalduek— baña maitetasunan garrak ez dauka, jauna, barriketarik!

Eta au esanaz, bata jarraixan eta bestia igesik ebizen bixak gelan jiran, arte ixa arrapauan, atara eban ordiazko frailliorrek ezkutuan zeroyan makilla sendua, eta neurtu zetsan bizkarra tentatzailliar bere biziko onduen, ogerako lagarik ziero amatauta aren suak, lekurik emon gabe igartzeko zeñ zan benetako makillalarixa.

Biaramonian, urrifetik baletor letz, agertu zan senarra bere etxian, eta oyan aurkiturik emaztia zutiñik ezin zala, itandu zetsan zer eukan.

—Katarro apurren bat bada be, esku ta anakak lotzen destazena —aren igesixango erantzuna.

Senarrak, oso osatu gurarik aren benetako gaitza, esan zetsan afaitarako konbidau ebal fraille sermoilari, bere deboziñoکو santua.

Arriitu zan emaztiori au entzunaz, eta esan zetsan estuasunez beteta:

—Ez! Ori ez Jaungoikoan izenian! Zoritxarra ekartzen dabe ba kide orrek etxietara. Santuak elizan, baña diabruak dira etxian lekua emotera ezkeru. Beragaz afaldu biar banu, ziur-ziur dodan illetiak illgo nindukiana.

—Artara bada, frailliagaz bakarrian afalduko dot eta zu gelditu zaittez baketan oyan.

Senarrak abittua itxultzerakuan eskerrak emonaz fraille santuari, esan zetsan nola bere emaztia zeguan diabruak artuta, ez kurutzak eta ez ur-bedinkatuak baketzen ebela. Baña uste dot —diñotsan— zuk eskua ezartera berari, diabrua aldenduko jakola.

—Gauza guztiak al dira sinistra ezkeru —esan zetsan sermoilarixak —eta guazen fedez beteta, ia arkume ori kentzen detsagun otso gaiztuari.

Aindu ziran etxerutz, bidian aitzen emonaz senarrak sermoilari-xari, bere aurrian zan artian, baketan irauntzen ebal emazte gaixuak, baña aldendurik, ikusiko ebal norañok diabruak astindutzen eban koittaua.

Eldu ziran ba eta oge txiki baten zan gaixuori, eta ikusirik fraillia, asarratu arren barruan irak-eitxen balitz letz, gorde zan senarra aurrian zala ezer esatetik; baña au aldenduaz, asi zan deika frailliorri izkuntzan diran itz gogor eta mingarri guztiak esanaz; eta onek oratu gura izan zetsanian bere latifiak esateko, atzka, aginka eta bultzaka, apurtu biar eban fraille gizajua.

Sartu zan onetan berriz senarra, eta batera batera baketu zan berriz gaixuori, eta frailliak esanaz bere errezuak, laga eban bake baketan sinisturik diabruari iges eraiñ zetsala, Jaungoikuan laguntasunagaz, emakume koittauan barrutik.

Senarrak, ikusirik osatu zala emaztia, diabruan obraz euki eban zoroalditik, ez zetsan ifiori ezer agertu autu triste aren gañian, eta bere on-eiñan sarixa izan zan, aurreran, bizi guztian, emazte ondo-urtenak labankada arriskotsu aretatik, ez ebala auki begirik, bere senarrantzat baño.

ANDRA EDERRA, ZINTZUA ETA BURUGIÑA

Tours, Frantziako uri eder aundixan, zan etxeko-andra bat, ederra, eta ederra bezin zintzua eta burugiña. Izate ongarri onegaz, zan bere senarran aldetik, ez bakarrik maittia, baita nausi eskubide guztiak zittuana bere etxian.

Baña gizonezkuen sarrittango argalunia, egunero ollo-lapikuagaz aspertzia, eta ala zan kaletar au, etxeko ederragaz aspertuta, baserriko andrakume, bere errenteru fardel bategaz aiskide.

Eta, alperrik emazte segurua ostian ondo maitte, onenak beste maitte ebalako, sarri juaten zan baserrira aiskidian ondora, eta egun bi edo iruan egoten zan zaldun kaskillori etxetik kanpora. Eta itxulitxen zanian, agertzen zan katarra tellatutik bezela, oso jausixa eta arlotetua, eta ez eban izaten emazte onak zeregiñ makala lengora ekar-tzen senar buru-ariñori.

Baña osatzen zanian, ez eban izaten luzero etxian sosegatzerik, eta berriz be juaten zan zorigaiztoko baserrira, gaitz guztiak aztuta, ango ordiazko jolasen billa.

Emaztiak, ala ta guzti be, asko maitte ebanetik eta aren osasunan arduriak ez ebala lagatzen, senarran artariko ondoez baten kukill etxian zan artian, juan zan aren erremedixo billa baserri demoniora senarran aiskidiagana, eta asarrerik gabe, izan leikian modurik onenian, esan zetsan jakiñ gura ebala zergaittik bere senarra itxulitzen zan andik etxera aiñ galdua eta argala.

Andra koittauak, ikusirik señorian jabetasun arrigarrixa eta eziñ ukaturik egixa, asi zan parka eskeka konturatuta bere auzixakin,

Emaztiak, ontan, ikusi gura izan eban lo eitten eben lekua, eta beitturik eben gela otza eta estua, oya lastamarrara bakua, ormak amarauenez beteta eta emakumia bada-ez-badakua, errukitsu zan senar zoruan alde.

Eta aiñdu eban eruan zeixuen bere kontura, kaletik baserrira, oge on biguna, ogeko zapi danak barrixak, senarrak gura izaten zittuan kidekuak; eta baita aiñdu eban loteixa zuritu, apañdu eta ondo jantzia biar ziran gauza guztiegaz. Gañera ontzitadi egokixa, zer-jan eta zer-erana ugari, erregutuik baserrikuari, aurreran len baño obeto artu zeixala ogelaguna, itxuran agertu zeifñ etxera itxultzen zanian ardi-galduori.

Ez zan izan luzero itxaiñ biarrik baserrixan aritxanlarixorri, eta mira eiñda au ango garbittasun eta gauza apaifñ barrixeri, eta geixago arrittuta jan da eran gozueri ontzi barrixetan, itandu zetsan erren-teruari, ez keriza barik, nundik eta zelan ainbeste ongarri.

Zaldun kaskill zorua arterañok zan senarra, orduantxe konturatu zan emazte ona zer ederra zan, azal eta barru, eta zer zabal eta jantzixa bere etxia, eta ziarduana galduan alde guztietara; eta zer uts aundixa erebixan bere aurka bizimodu artan.

Eta azkenengo aldiz emonaz oittutako sarixa aiskidiari, aiñdu zetsan aurreran izan zeilla andra ona, eta itxuli zan baraurik etxera, parka eskatzeko emaztiari zor zetsan zorra gaittik, bere aurretiko gaizki-eiñ guztiegaittik; arrittuaz bere buruakin, nola aiñ itxua al izan zan, alde batera lagatzen orrelako emazte ikusgarrixa, jauregi apaifña zan bere etxian.

Eta aurrerutz bizi izan ziran bake onian beti alkarregaz, eskerrak emazte burugiñan eruan onari.

SORGIÑAK NORA IZATEN ZIRAN ETXIA

Grignolx deritzen zan Frantziako erregiñan zaldun bat, urte bixan erbesteko izanda gero etxeratu zanian, aurkittu eban emaztia auzoko beste etxe baten bizi zala, bere-bere asko obia utzirik.

Galdez senarra aiñ kaltegarritzko alderian zergaittiakxa, emaztiak aitzen emon zetsan esanaz, euren etxe obian sorgiñ gaiztuak tratu txarrian erebixelako zurkatxa sarturik ariman barrurañok.

Zaldunak, sinistu ezin-da orrelako aideko ipoñik, esan eban, berak ezda milla diabruri bildurrik ez zetsala mundu onetan. Eta, artu emaztia eta juan zan bere betiko etxera, zer gertatzen jakon ikusteko, ikusi biarrik bazan.

Gaua etorri zanian, ogeratu ziran baketan senar-emaztiok, baña

bai kandela asko zirala argi eitxen ertz guztietan, sorgiñak agertzen baziran obeto ikusteko aren irudixa.

Luzero egon ziran esna, zaiñ sorgiñok noiz agertuko, baña alpe-ririk izan zan dana. Ezerk ez eban an ikararik. Baña luak artu zittuanian eta kandelak amaittu eben argizaixa, eta gela dana illundu zanian, esnatu zan zalduna belarrondoko aundi baten dardariagaz, eta, batera-batera, entzun zan ots bat bere amandrian izena orruaz aittatzen zifiana: Revigne! Revigne!

Deittu zetsan albuana zan emaztiari ixotu zeixan kandelia, baña koittaua, kukilduta, ez zan ausartu ikararik eittera izara artetik. Ondoren, zaldunorrek sentidu eban gañeko estalkixa kentzen zetsala bateron baten esku sorgiña bitarte, milla zarata ziran artian, ixa egun-sentirañok.

Goizian, zalduna, asarriago galdu eban lua gaittik sorgiñen bildurragaittik baño, buruan erabilli eben asmua urrengo gabian sorgiñok arrapatzeko.

Ala, afaldu eta ogeratu ziranian, andra-gizonok, oiñguan argi barik, asieratik illunian, zaldunak ekin zetsan beriala lo-zurrutzadetan, baña batrallian eskua zabalik ebala, guztiz esna, sorgiñon zaiñ. Eta denbora apur batera, susmau ebanian bateron bat urreratzen zala ixillian, zurrutzada aundixaguetan jarri zan, lo gogorrian balitza letz, nekazari bat bezela.

Orduan sorgiñak, belarrondoko aundi bat jaurti zetsan aurreko gabian bezela, baña zalduna kontuan zanetik begixak zabalik, eldu zetsan eskuturretik sorgiñorri, eta estuturik burdiñazko eskuakin, emaztiari deitu zetsan esanaz:

—Amen dot bat oratuta, eziñ iges eiñdako moduan eta ixotizu argixa!

Jaiki eta biztu eban emaztiak kandelia, eta ikaraturik ikusi eben euren neskamia zala sorgiñori, zeñ belaunikotu eta parka eskatzen jarri zan, esanaz, estu, argittuko ebala zan autu guztia.

Eta argittu ebana izan zan, nola aiskide zan morroiagaz, eta aukera obia izateko euren alkarrekingo jolasetan, asmau ebela etxeko-andria izutu eta alde eraittia andik sorgiñen bildurretan, bakar eta egoki euren etxe ederrian gelditzeko.

Zaldunak, gizon gogorra zanetik, aindu eban bixak zigortzia bizixan ez aztutzeko bestian, eta ez euan dudarik aztuko ez ebenik artu eben astindua, bai ondo merezitta.

Eta or nola librau zan etxia, sorgiñak jabieri erabilli zetsezen sorgiñkerixetatik.

TORIBIO ECHEBARRIAK ITZULITA.

Eritasuna Sistema Filosofikuetan

Beti izan da gizonaren preokupazio nagusienetakoa gaitzaren sus-traiak billatzea. Gizonak, gizon denetik, jardun izan du lan onetan. Izan ere zertarako egon eri? Ez al litzake obe eritasunak sentidurik ez balu burua iltzea?

Labur bada ere lantxo onetan gai onetaz sistema filosofiku batzuk zer esan duten ikusiko dugu.

Ba-dakit, nik emen jarriko dedan soluzioarekin ez dirala bearbada asko konforme egongo. Nik emen nere iritzia emango dut sistema batzuk ikusiz gero. Bakoitzak du berea.

Soluzio praktikua ba-dakigu zein dan: sendagilleari deitzea, eta arek agindua betetzea, askotan orrek eriotza ekarriko badigu ere.

Baiña teorikua?

Ortan saiatu izan da gizona, praktikuan beste. Ez du iñork ezer egin nai zeozertarako ez bada. Gizonaren eginkizun guztiak dute beren xedea, gizonaren aldetik gauza bat egiteko aukeratzea dagoa-nean beintzat.

Baiña gauza ori kanpotik datorrenean? Beste nor batek edo zer batek erantsi digunean, zer egin bear dugu?

Ara emen filosofi batzuen erantzuna.

SORTALDEKO FILOSOFIAK.

Sortaldeko filosofiak gauza batean dira bat: Bi prinzipio jartzen dituzte mundu onetako gauzetarako.

Bata, Onaren prinzipioa dugu. Bestea, Gaitzarena.

Onaren printzipioak berekin ditu argia, sua, indarra eta gauza on guztiak.

Gaitzaren prinzipioak, berriz, zikinkeria, illuna, eta gauza txar eta gaizto guztiak. Eta Gaitzaren prinzipio onek egiten ditu txarkeri guztiak.

Sistema auen artean Mazdeismua, Manikeismua, Budismua, eta beste filosofi-erlijio batzuk sartu genitzake.

Onela askatzen dute auek gaitzaren prolema. Gaitza erremedio gabekoa da, eta gaitzaren prinzipioak egiten du gaitz dena. Guk, gaitzaren prinzipioaren mendean gaudenean, egiten dugu gaitz; baiña gaitz ori prinzipioarena litzake.

Orregatik onena eta egin bearrekoa Onaren prinzipioa gure alde jartzea da. Eta ortik sakrifizioak, abereak-eta eskeintzea.

Gaitzaren prinzipiotik berriz alik eta aguroen iges egin bear.

Dualismu au ametitzen duteneztat, bada, gaitza, eritasuna, Gaitzaren prinzipioak gizonari, dion gorrotoan, egiñiko zerbait litzake. Onaren prinzipioak sortu bai-du gizona, eta orregatik Gaitzaren arerioaren, au da, Onaren zati bat delako. Au litzake filosofi talde oietan gaitzak duen esanaia: dena Onaren eta Gaitzaren prinzipioen arteko gudu ondorea litzake. Gizonagan ez luke batere sentidurik izango, gizonarentzat, gizona soillik artuta, baiña Onaren sorkari bezela ikusita Gaitzaren prinzipioaren areriotasuna agertu naiko luke.

ESTOA.

Oentzat ere gaitzak eta eritasunak ez luke batere sentidurik. Orregatik, eritasuna-eta kendu bearreko gauzak dira. Eritasuna nola kendu?

Ba-dakite, jakin, eritasuna baztertu eziñeko gauza dela, eta orregatik beste gauza bat egiten dute: arima gogortu, eta datorrena etorri, geldi egon, alik gutxiena sentitu, inportantzirik ez eman. *Apátheia* deitzen diote oni.

Eritasuna? Datorrenean ia ez dago erremediorik, eta zertarako edo zergaitik ikaratu? Etorri ez bada, ondo dago, eta ondo gaude. Orregatik, eritasuna mundu onetako beste gauzen antzeko bat da. Eta beste gauza guztien antzera, eritasunak ez du batere sentidurik, eritasuna eboluzioaren ondorea da, ez dago Jainkorik, materia utsak egiten du dena.

Izan ere gauza guztiak dute beren neurria. Eta gauza bat jasan eziñekoa baldin bada, aurki pasako da. Eta gañera azken soluzioa jakintsua denak bere eskuetan dauka, gorputzeko zain guztiak zai dauzka. Onela, norbere buruaren iltzea soluzio onena eta zuzenbidezkoena dugu: gizon jakitsuak ez du iges egin bear: bizitzatik irten egin bear du, "sine odio vitae" (Seneca).

MANI'TARRAK.

Mani'tarrak ba-dute teoria bat, gero askok segitu dutena: mundu ontako gauza guztiak txarrak omen dira.

Platon'ek zionez, mundu onetako gaitz fisikoa mundu au mugatua delako adierazi omen diteke. Mani'tarrak prinzipio au bera artu zuten, baiña azkeneraño eramanez. Mundu onen limitazioa gauza dene-tan agiri denez gero, gauza guztiak izan bear dute gaizkille eta txarrak.

Orregatik, prinzipio auek jarraituz, eritasuna bear-bearrezko gauza dugu: beti izango dira eriak, eta askaera edo soluzioa materia deuseztean legoke.

Dotriña onek antziñako Elizan garrantsi aundia izan zuen. Teoria au bera zuten Gnostikoek, Valentin, Marzion, eta eskola onetako denak. Orregatik, nai zutena egin zezaketen aragiari eduki bear zioten gorrotoan. Montanistak ere dotriña bera jarraitu zuten, eta orregatik, ezkontzea etzen zuzenezko gauza, materia maitatzen dugula adiera-ziko lukelako.

Teoria au onartzen dutenentzat, eritasuna billatu bear den gauza bat izango litzake, erak billatu ez arren. Eta eriotza bera ere billatu ez-ezik arkitu ere askotan arkitzen zuten.

Erdi-arroan ere izan zituan teoria onek bere jarrailleak. Albi'tarrak ere teoria onen atal batzuk gogo onez onartzen zituzten. Auek ere buruiltzea munduko gauzetatik askaerarik aundiena ta bikaiñenatzat zeukaten. Eta orregatik etziran gutxi izan beren buruak eran zituztenak.

Eritasuna gauzarik onenetakoa zen, baiña suizidioa obeagoa zelako, eritasuna utziz eriotza onartzen zuten. Mistika gezurrezko bat zeukaten, azalezkoa; eta eriotz orretan, samiñen eta miñen askatasuna billatzen zuten.

PANTEISMUA.

Panteismua izan da noski sistemarik zabalduenetakoa. Sistema onetan dena da Jainko. Mundua, gaia eta dena Jainkoa. Gizonak ere Jainkoa. Baiña den-dena Jainko bakarra. Orregatik ez lukete diferentzi aundirik jarriko materia eta izpirituaren artean: gauza bakar baten modalidadeak izango lirake.

Eta dena Jainkoa den ezkeru, daukagun mundua onena da. Eta Jainkoaren kualidade guztiak dauzka. Eta Ona ere ona da, eta neurri ta mugagabekoa.

Orregatik, onena delako, munduak ezin du beragan gaitz izpirik ametitu. Optimismu neurrigabeko bat sumatzen dugu sistema onen barnean. Espinoza'k esaten digun bezela, mundu onetan ezin dugu gaitzik aurkitu. Bestela nola uler genezake Jainkoa, ber beragan (materia ta gizonak bere zati baidira) eta bere buruaren kontra, guduan?

Au dena ikusita, errez ikusi gezezake Panteismuak ezin duala bere optimismuagan gaitzik onartu. Orregatik, eritasunak ta gaixotasunak

aparenteak izan bear dute, ez egiazkoak. Bere barnean ona izango da gaixoa.

Baiña, panteistentzat gaitzaren prolema aska-eziñeko korapillo bat izango da. Nola sartu gaitza? Dena Jainkoa bada, gaitzarentzat, aparentea izanda ere ez dago lekurik. Nola zikindu lezake Jainkoak bere jantzia, kanpotik bakarrik baldin bada ere, barrutik ederra eta balio aundikoa bada ere? Ezin, azalezko gaitz ori, gaitzerdi beintzat izango bailitzake.

Panteismuak ez dio, bada, eritasunaren prolemari soluzio bidezko bat eman: azalezko utsa eman digu, ez baidute gaitzarentzat, eren sisteman leku-muturrik ere uzten. Panteistak, begiak gogor itxi eta esaten digute: Eztago gaitzik mundu onetan.

SCHOPENHAUER.

Garrantsi aundia du benetan Schopenhauer'ek bere ondotik etorri zirean filosofuen konprenitzeko. Nundik datorkio Schopenhauer'i bere pesimismua?

Lenen sustraia bere gaztaroan aurkituko dugu. Famili aberats batean jaio zen. Baiña etzuen zorionik aurkitu. Bere aita, gaztea zela, burua erailda il zitzaion. Amarekin etzen ondo konpontzen. Sendi artako zorigaitzotik datorkio Schopenhauer'i gizadiarekiko duen bekaizgoa, bizitzari so duen tristura.

Leibniz'en kontra, dena da Schopenhauer'entzat goibel eta illun, bestearentzat mundu au posibleetan onena zen bezela. Leibniz'i buruz onela dio: "ez da (optimismua) itxura gabeko ustaria bakarrik, baizik baita ere egitan obenduna ere, ezin-esaneko giza-miñari egiten zaion iseka samingarri bat bezela".

Dena, mundu onetan, alaberraren alabearrez dator. Dena berdin gertatzen da, dena goibel. Ez al dugu emen existenzialisten iturria ikusten?

Eritasuna gizonaren izate modu egiazkoa da, mundu onetan dena baita okerra, gaiztoa. Hobbes'en antzo, onek ere gizonaren gizonarekiko aurkakotasuna defenditzen du, eta orregatik, gizona da gizonari eritasuna eta txarkeria ezartzen diona.

Schopenhauer aundia da esaten eta asko esaten du, baiña ezta ain aundia frogatzen. Ederki asko frogatzen du munduan samiti eta gaitz eta miñ asko ba-dela, baiña ez du ain ongi frogatzen miñ orren oiñarria, ezta ere ezin frogatu ahal izan du munduan dena dela miña, eta dena dela sentidu gabekoa. Ezin ere ainbeste gaitz eta tajugabe egon arren, au dana ontasunaren ondoan aundiago dela.

Schopenhauer'ek berak eman dio bere filosofiari bide au. Berak, izadia orrelakoa izan ez arren, orrela ikusi du, bere barreneko goi-

beltasun eta minberak eraginda. Frase onetxekin amaitu genezake Schopenhauer'i buruzkoa: "Gorputzaren bizitza eriotz luzatu bat besterik ez da". "Bizitza, aspertasuna eta miña".

Filosofu pesimista onentzat gauza guztiak daude eri, eta eritasuna gizonaren izate-modu tajuzkoena litzake, dena baida mundu onetan okerra, txarra, eta miñez betea. Orregatik mundu onetan eri ta gaixo bizituko gera, il arteño.

NIETZSCHE.

Nietzsche'ntzat ere eritasunak ez du batere esanairik. Ba-du bat, baiño gaiztoa bera. Eriak direnak il egin bear dira gizadiaren onerako.

Zer da ona? Aundiak eta jaunak egiten duten dena. Dena: biotz-gogortasuna, bere buruetan uste osoa jartzea, biotz beratasunari bekaizgoa eukitzea, arrokeria, au dena da ona aundietan.

Baiña gaixoak, morroiak, jende xeheak, egiten duten dena da txarra: biotz bera izatea, maitasuna, dena. Koldarkeria, gezurti izatea, goibeltasuna dira azpikoentzat gauzarik egokienak.

Eritasuna, Nietzsche'ntzat gauzarik okerrenetakoa da. Eta au bi ziotatik: lenen, orrela daudenak erak sufritzen dutelako; eta bigarren, gizarteari gaitz egiten diotelako. Eta bi arrazoi oekatik, gaixo eta eri guztiak illak izan bear dute. Txikitatik gaixo jaiotzen diran guztiak ez daukate bizitzeko eskubiderik, norberaren onaren gaindi, gizadiaren ona baitago. Baiña, kondizio oietan, gaixo egonda, bizitza guzia ona al da? Nietzsche'k ezetz esango digu, eta, len esan bezela, ezta ona ez beretzat, ez eta gizadiarentzat. Orregatik, oien iltzea egin bear aundi bat da denentzat.

"Gaixoak eta errukiorrak, illak izan bear dute —dio Nietzsche'k—; au da gizonenganako maitasunean lenengo agindua. Eta ortan lagundu egin bear diogu. Zer da grifia edozein baño okerrago? Edozein gaixo eta errukiorrengan egindako erruki-obra bat: Kristianismua".

Nietzsche'k dionez, lehen asieran, aundikien jabetasun osoak agintzen zuan. Aiek naia egiten zen. Baiña etorri omen zen garai bat, eta gaixo eta beheko denen altxatzea gertatu zen. Orduan agertu ziran lenengo aldiz munduan valore berri aiek: miña, behean egotea, apaltasuna, maitasuna, biotz-beratasuna, eramana, biotz-ontasuna... Eta juduak izan omen ziran kategoria auek munduan sartzen eta zabaltzen geien saiatu zireanak.

Eta gaixoen eta behekoen askatzerako jende talde aiek lege morala sortu zuten, Jainko bat, beste aldeko mundua... Baiña zionez, okerrera jende klase ori garaille geratu zela omen da. Eta azkenean, aundi, gogor, arro, eta jauntxoek erak ere lege moral au onartu bear izan zutela.

Mundu onetatik gaixotasuna uxatuzeko, Nietzsche'k razismo moduko zerbait eratu zuen. Gaixoak eskubide batere gabe geldituzten ziran, eta osasun eta gogor zirenak denen jabe, gizon mota berri onek askatuko omen zuen mundua-ta.

Orregatik, Nietzsche'ngan eritasunak ba-du sentidu bat: gaitzerako sentidua, sentidu txar bat. Baiño, bere ustean gaixo denak mundu onetatik baztertuak izan bear lukete, ez bai dute mundu onetan gaitz eta enbazo besterik egiten.

Nietzsche'n jarraitzalleak ditugu geroxeago ikusiko ditugun naziak. Gañera auek osorik artuko dute Nietzsche'n esana: gaixoak kanpora. Eta bestea: arraza gogor eta indartsu bat munduaren jabe.

Eleizak eta Kristok txikien eta gaixoenganako duten maitasunak adierazten digute Nietzsche'k zien bekaizgoa. Bein baiño geiagotan esan zuen eta agertu bere gorroto au. Baiña, beste bein baiño geiagotan Eleizaganako errespetoz jantzita azaltzen da: "Kristau baloreak ez ditu jakintzak pasatu. Gaur oraindik Kristo gurutzean dugu gizonaren jasotzearen sinbolorik egokiena". Gaixoetan dio gorroto Eleizari.

* * *

Orain artekoan sistema filosofi batzuk ikusi ditugu. Baiño esan dugun dena teoria bakarrrik izan da. Orain, labur-labur bada ere, sistema praktiku batzuk aztertuko ditugu: munduaren kondairan erri batzuk nola gertatu izan diran eritasun kontu onetan. Ezin istudiatu ahal izango ditugu denak, baiñan bai zenbait.

ESPARTA.

Lenen, Esparta'ri buruz itz batzuk, au bai dugu ezagutzen ditugun errietan lenengoa erien kontra gudu egin zuena.

Erri onen legeak, erri aundi, indartsu eta gogor bat osatzea lortu nai zuten. Eta orretarako, ume gaixo denak garbitzen zituzten. Zetorrena etorri, eta nai zenaren semea izan, bereala, gaixoa bazan, erailla izaten zen.

Esan dugunez, erri gogor bat egitearen gogoak bultzatzen zituen ortara. Izan ere, gudurako gertatzen ziran erri artan gazte denak. Eta, jakina, umetatik gaixo denak, gaztetan ere eri ibilli bearra izango du, eta orregatik gudurako ez du balio. Orregatik, sistema utilitarista bat zerabiltelako gertatzen zen, gertatzen zena. Denak gudurako, eta gudurako balio etzutenak eriotzera.

Prinzipio oekin joanda, gaixotzen zireanak eta sendatzeko erremediorik ezpazuten, bereala izaten ziran garbituak. Zaharrak erak ere, ia ezertarako gauza etziranean, beste mundurako bidea bereala

artzen zuten. Lege gogorra benetan. Ez da, alabaña, Esparta'koa bakarrik. Paganismu giroan erri askotan gertatzen zen gauza au. Erroman bertan ere, gaixo jaiotzen zireanak askotan illak izaten ziran, ezertarako balioko etzutelakoan, edo kale bazterretan uzten zituzten. Eta esklaboak baldin baziran okerrago, aiek iltzea ez baizuten kaltegarritzat jotzen, baizik erriarentzat osasungarri.

NAZISMUA.

Nazismuan gauzak beste era batean jokatzen dute. Emen Rosenberg'eri jarraituz doixtarren erria da munduan osasunez gainezka eta gogor dagoen erri bakarra. Beste erri denak panggalagoak dira, batez ere judutarrak. Orregatik juduen erriari izugarrizko gorrotoa zioten, beraien ustez munduaren onaren kontra zijoalako. Eta orregatik eriotzeraño persegitzen zituzten. Ba-dakigu ondo asko Hitler'en garaiean gertatzen zena, zenbat eta zenbat judutar illak izan zirean. Eta dena gizadiaren onerako zela esanez.

Nazismua onartzen zutenentzat, doixtarren erria zegoan gizadiaren salbatzeko deitua, eta berak salbatu bear zuen mundua, gaixo guztiak kenduz. Eta munduko beste erri guztiak gaixoak izaki, gaixoen ziranengandik asi ziran, judu erritik alegia.

Ikusten dugu emen ere gaixo izatea pekatu bat dela. Gizadiaren kontra egifñiko pekatua, eta pekatu ori eriotzarekin garbitzen da, munduan beste ifloren gaitzagatik errudun izan ez dedin. Gañera, oraindik okerrago erri oso bat edo arraza bat gaizki badago —erak uste bezela judutarrena—, orduan eginbear bat zen kontzientzikoa gizartea gaitz orretatik begiratzea. Eta orretarako etzitzaien gizajo aiei eriotza ematea baño era egokiagorik otu.

Etika bat ikusten dugu eginkizun oen eragille bezela: Maquiavelo'ren etika: “Edozer leike, xede bat irixteko”. Eta, doixtarrek ondo bete zuten etika onen eskaria: izan ere erak, uste zutenez, ziran mundu au salbatzeko deituak, eta orregatik beren alde zeuzkaten eskubide guztiak. Eta erabilli ere, erabilli zituzten gizadiaren aurka.

Nazi auek dena jartzen zuten on orren pean, eta on ori irixtearren denak egon bear zuten prest eriotzerako. Gaixoak are geiago. Gainera gaixoak etzuten ezkontzeko baimenik seme gaixoak izango zituztelakotz. Indartsuak eta gogorrak, eta aundiak euki bear zituzten ahal aiña, seme, gizadia indartsuagotu zedin.

KOMUNISMUA.

Komunismuari buruz gertaera bakar bat kontatuko dut. Bein Txina'n zen. Legenardun etxe batean moja talde bat zegoen errukarri

aiek zaintzen. Etorri dire komunistak eta bota dituzte mojak. Arratsalde guzti artan legenardun aiek lanean jardun bear izan zuten belar onduak ganbaran sartzen. Gauean apari goxo bat izan zuten. Eta gero denak oera. Gaberdi aldean, etxe ura sutan zen. Legenardunak kanpora jo zuten, ahal izan zutenak, baiña atera orduko denak tirokatuta erain zituzten.

Gertaera onetan ikusten dugun lez komunisten artean gaixoek eta zarrek ez dute ezertarako balio. Obe iruditzen zaie denak beste aldera bialtzea.

Emen ere len esaniko Maquiavelo'ren Etika ikusten dugu: Orregatik egiten dituzte orrelako gauza ain nardagarriak. Etika onek ez dio batere ardurarik beste munduari ematen, eta den guztia materiaizat dauka. Orregatik, beraientzat gaixo batek ez du gaitz besterik egiten. Materialismuaren semea dugu eritasunarekiko komunismuak duan postura au ere.

EUTANASIA.

Gure egunetan tamalez naikoa fama artzen ari den pratika bat dugu au. Maitasunaren aitzakiarekin anai edo seme edo alaba edo guraso edo bateren bat garbitzeari deitzen zaio eutanasia. Baiña beti miñak kentzearren.

Ondo buruan dugu oraintsu Lieja'n gertaturikakoa: gurasoak alaba il, gaizki jaio zelako. Eta orren antzeko gertakizun asko gogoratu genitzake.

Emen gertatzen dena da gizonaren arimari kasorik egin gabe bere gorputzaren miñak kentzea nai dugula. Eta orduan beste biderik aurkitu ezinda, goxoki, maite dugun ori, il. Ba-da askotan emen maitasunik, baiña geienetan norberak ez sufritzearren ematen zaio eriotza, bere samiñak gu samintzen baigaituzte.

Baiña, emen agertzen zaigun maitasun ori egizkoa ote? Galdetuko baliote eriotzera bota bear dutenari ia eriotza nai duen, nik uste geienetan ezetz erantzungo lukela. Izan ere gure izate modu barnean daramagun gauza da gure bizitzari diogun maitasuna. Eta maitasun orrek bizitzari itsatsita iraun arazten gaitu.

Ondo al dago Eutanasia? Iñoiz ere ez, ez baigera gu iñoren bizitzaren jabe. Ezta gurearenak ere. Orregatik beti gaizki, Jainkoari eskubide bat kentzen baitiogu, Bera baita bizitzaren jabe, eta Eutanasia onekin guk besteren bizitza gure kontu artzen dugu.

Besteetan bezela, emen ere eritasunak ezertako ez du balio: gaixoari min guztiak kentzearren —gaixotasuna gaixoarentzat txarra baita, beraien ustez— eriotz “goxo” bat ematen zaio bizitzarekin aurrera irteteko itxaropenik ez duan.

JESUKRISTO'REN SOLUZIOA.

Guk, fededunok, beste munduan itxarotzen dugunok, eman diogu eritasun fisikoari esanai bat: Kristok eman ziona. Beste danei, betikotasunaren itxaropena falta zaie. Guk ba-dugu itxaropen ori eta orregatik guretzat eritasunak ba-du sentidu bat.

Ba-dakigu eritasun au pekatuaren ondorio bat dela. Orregatik, guk gure pekatuak ikusiz, edo Gorputz Mistikoarenak ikusiz gero, sufrimendu oiek onartzen ditugu, eta sentidu bat dute.

Ona emen Kristoren itza: "Zorionekoak negar egiten dutenak, oietxek izango baitira lasaituak". (Mt. 5, 5.)

"Nere jarraiean etorri nai duenak artu beza bere gurutzea eta jarraitu bezait". (Lk. 9, 23.)

"Orra sendatuta; ez egin, ba, pekatuak geiago okerragorik gerta ez dakizun". (Jn. 5, 14.)

Eta Paulo Deunak dionez: "Gure sufrimenduak Kristo'ren nekaldiaren osatzea dute xede".

ANAI PELLO M. ZABALETA.

Arantzazu'koa.

Itali'ko sozialismoa bide-kurutzean

Europa'ko sozialismoa zalantzan dabil gaur egunean, bere xede ta bidea zeatz ta garbi bereiztu ezifik. Eunkada ontako profeta aundi Marx aren printzipioak aspalditxotik ditu baztertuak, eta Istori-egoe-ra berriari dagokion ideoloji berri bat sortu nai izatean, bear baiño joera geiago sortu zaizkio. Ideoloji-berezitasunik gabe, ta berak bezin ekonomi ta gizarte-programa ausarta duten zenbait demokrazi-partidorekin zeingeiagoka, etzaio errex bidea idekitzen. Ala ere une ontan, artueman internazionalak dirala-ta, euki dezake uste obeagorik, batez ere Ingalterra ta Alemania'n.

Beste aldetik Marx'en seme leial komunistak ez diote gorroto txikia artu; nunbait erejeak, etxeakoak, izan etsairik gaiztoenak... Ala ere Europa'ko nazio batean, Italia'n alegia, alkartuta daude komunismoa ta sozialismoa. Egia da Nenni'ren sozialismoak, komunismoarekin akordioan dagonak, orain dala urte bete kristau-demokrazia-rekin lankide izatea erabaki zula. Baiña utziko ote du komunismo ori alde batera? Goiz da oraindik galdera oni erantzuteko. Dana dala, gai ontan zertxobait ikusteko ondo deritzait Italia'ko sozialismo onen kondaira azaletik bada ere aztertzea. Nere ustez ez digu gutxi lagunduko. Nolanai ere ama ezagutzeak beti laguntzen du semeari antzematen. Kondaira oni gainbegiratu bat emateko "Orbis catholicus" aldizkarian argitaratu artikulu bat erabilli det. (*Ronchi, Giusepina: Socialismo en Italia, O. Cath., 1963, martxo.*)

Anarkizaleak eta eraberrizaleak (1848-1900)

1848'an egin zun Marx'ek bere agiria, ta 1864'an antolatu zan Londres'en lenengo Internazionala. Europa'ko sozialismoa aurrera zijoan. Industri aundiak sortzen astein, langille-taldeak artu zun bere gizarte-maillaren berri ta kontzientzia; ta politika-indar aundia ari zan artzen, lenengo legearen aurrean bere burua defenditzeko ta gero

lege ori ausi-arazteko. Oraindik Italia iritxi-berria zan nazio batua izatera, ta 1870 arte Erroma etzan bere uribururu. Atzerapen politiko au eragozpen aundia izan zun sozialismoak. Gaiñera Italia'k etzun oraindik sozialismoak bere zabalkunderako eskatzen dun ekonomi-mailla ta industri-aurrerapenik. Ba-zitun beste zenbait eragozpen ere, ain-beste gizalditako menpetasunaren ondorioak danak: erriaren miseri gorria, antz erri ta eskualdetako berezitu-naia ta alderdikeria, zenbait dukeren jauntxokeria, ta jeografi, arraza ta Ipar eta Egoaldeko ekonomi-egoeraren ezberdintasuna. Zergati auk zirala-ta bi sozialismomota erne ziran: anarkismoa Egoaldean eta sozialismo eraberritzaille bat Iparaldean.

Egoaldeko joera anarkizaleari Migel Bakunin errusiarrak eman zion batasuna ta organizazioa, 1868'an "Gizarte-demokraziaren nazioarteko alkartasuna" sortuaz. Moimentu au nekazari-jende gosetuaz osatua zegon, ta gidari gutxi zitun beraueri gizarte-jomuga burutsu bat jarrai-arazteko. Estadu ta estruktura guziak desegitea zan beren eginkizuna. Gero gerokoak.

Bestelako sozialismo-mota zan Ipar-aldekoa, erreboluziolari demokrazizalea. Sortu zun onek gizarte-mailla bereziaren kontzientzia Ipar-aldeko industri-langilleen artean, eta zenbait nekazariren artean ere bai. Bere lana etzan anarkismoarena bezin nabarmena, etzun askarazten ark bezela erri xearen griña ta apentza, baiña organizazio ohea zun eta zuzendari burutsuagoak, eta indar geiago ere bai ezer lortzeko garaian.

Bi joera auk bereizten zijoazen eta erdibitu egin ziran 1872'au La Haya'ko batzarrean, Bakunin'tarrak lenengo Internazionaletik jaurtikiak izatean. Anarkismoak bizitza naroa izan zun urte aietan; etzan gelditu azpilanean erreboluzioa prantatzen, baiña bein Bakunin il zanetik, eta programa ta gidari gabe, beste sozialismora itzuli zan.

Demokazi-sozialismoak ere anarkismoaren jomuga berbera zun, estadu gabeko gizartea alegia; baiña ortara irixteko estadu erreboluziolari baten diktadura bearrezkoa erizten zun tarteko zubi bezela. Onela bada, estaduko organizazioetan sartzan asi zan, "Italiar langilleen Partidoa" eraikiaz. Partido onek berealaxe egin zun bere arau ta jokabidea. Ona zer eskatzen zion estaduari: lan-arazoko burruketan parte ez artzea, boto-bidea persona danentzat, gizarte-maillazko alkartasunak eta irakaspen laikoa legez onartzea, erri bakoitzaren autonomia, kontribuzio-eraren eraberritzea, burokrazi ta arma-indarren gutxitzea, ta pakezko politika. Kapitalismoari, berriz, zera eskatzen zion: lan-orduen gutxitzea, lan-sari egokiak, kreditu, produkzio ta gastapenerako kooperatibak, ta lan-bidea arkitzeko ofizinak.

Lau urte barru debekatu egin zun gobernuak "Italiar langilleen

Partidoa"; baiña langilleak beren eskabidekin jarraitu zuten. Ba-zuten zenbait aldizkari ta alkartasun popaganda edatzeko, ta danak joera batekoak etziralarik ere, prestatu ziran partido batean biltzeko. Onela 1892,an "Italiar Partido sozialista" sortu zuten, anarkismoa alde batera utziaz.

Baiña egun gogorrek zetorkion sozialismoari. Gobernuaren joera txarrak egundoko porrota ekarri zion nekazaritzari; ta erri ta nekazariak ernegatuta kooperatibak erretzen eta "jaunen" etxeak sakailtzen asi ziran anitz alderdi ta unetan. Egoera au menperatzeko neurririk gogorrenak artu zitun gobernuak: sozialismoa ta orrelatsuko partidoak desegin, irarkola-askatasuna kendu, politikazko erruak kartzelarekin zigortu ta beste orrelakoak. Baiña sozialistak, errepublikatarrak, erradikalak eta ezker-joerako libaralak Zanardelli ta Giolitti'ren menpean alkaturik jaurtiki egin zuten gobernu. 1900'ko elektzio berrietan erria beraiekin jarri zan, eta "Italiar sozialista Partidoak" 33 deputatu iritxi zitun, len 16 zitularik. Bi milloi botogilletatik berreun milla boto zitun bereak, ta aurrerantzean libre zan bere jarraitzaileak organizatzeko.

Joerak alkartu eginik (1900-1926)

Giolitti'ren gobernuak urte askotako atsedena eman zion gizarte-legegintzari. Baiña lan zaila zun sozialismoak; izan ere bere aurre-
rapenerako zeingeiagoka aundia baitzun beste zenbait partidokin. Ipar-aldean, langille-alkartasunak ederki edatzen zijoaztenean, "Erritar Partidoa" irten zitzaion bidera. Italia'ren erdi-aldean "Errepublikademokraziak" egiten zion burruka, ta ba-zan amaika anarkista ere. Egoaldean, berriz, ezer gutxi egin zezakean besolangilleen artean, ta aberatsen jauntxokeri, malaria-gaitza, ta Mafiaren aurka.

Beste aldetik, ideoloji-batasunik ere ezin zun ezarri erri xearen artean; ezin gizarte ta politika-gaietan arrazoiezko ta ilusio gabeko kontzientzirik sortu. Egoaldekoak eta Ipar-aldekoak destañaka ari ziran alkarri beren batzar guzietan. Xede ta jomuga irixteko bide-billa ibiltzea ajolatsuagoa zeritzaizen, bide ori egiteko indarrak azitzea baiño. Onoko problema auen ondoan zebiltzan: ea toki bakoitzeko amnistrazio-alorrean joera berdintsuko persona ta partidoekin alkartu bear zuten ala ez; ekonomi ta sindikatu-sailean ea gizarte-maillen arteko burruka baretu egin bear zan ala ez, beren gizarte-maillaren jaguntzarako ta interes berdiñak zituztenean; parlamentuko politikan, berriz, ea gobernuari buruz intransijente ta amorekaitz izan bear zan, erri xearen gizarte-garaipenak eta erreformak seguruan jartzeko.

Iru joera zitun sozialismoak garai ontan: eraberritzailea Turati

ta Treves buru zirala; erreboluzio ta sindikatularia Labriola ta Leone'n menpean; eta estremista ertzekoa Ferri ta Mussolini'ren zaintzapean. Iru joera auek alkar-konpondu ezinik ibilli ziran 1914 arte, ta aurreantzean geiago sakabanatu ziran oraindik. Paris'ko bigarren Internazionalak Stuttgart'eko batzarrean erabaki au artu zun 1907'an, ba-zetorrela sumatzen zun gudari buruz: "Danok batera jokatu degu guda eragozteko, baiña ala ere etortzen baldin bada, aretzaz baliatuko gera matxinada egiteko ta kapitalismoa onda-arazteko". Baiña Alemania, Austria ta beren alderdiko nazioetan sozialistak parte artu zuten gudan. Au zala-ta Italia'n ere Mussolini, Labriola, Ciccotti ta beste zenbait gerra-zale agertu ziran eta bota egin zitun Partidoak.

1917'an, Mosku'ko irugarren Internazionala jaio-berria zalarik, egundoko oporketa sortu zan Turin'en gerratearen aurka, ta Partidoko zuzendariak, parlamentulariak eta Lan-arazoko alkartasun nagusikoak alkarturik, programa ausart bat antolatu zuten gobernua-ren politika, Lan-arazoaren zuzenbidea ta gizarte-legeak zeatz erabakiaz. Baiña 1919'an berriz ere erdibitu egin zan Partidoa; alde batetik masimalistak Lazzari, Bombacci ta Serrati'ren menpean, eta bestetik eraberritzaileak Turati ta Treves gidari zituztela.

1920'an "Avanti" aldizkariak Mosku'ko printzipioak zabaldu zitun, 21 artikulotan laburtuak. Partidoko sekretario Serrati'k ukatu egin zitun berealaxe auetatik bi: Partidoa komunista izenez deitzea, ta eraberritzaileak saiestea, alegia. Baiña Turin'go sozialista-saillak erabat onartu zitun artikulua auek eta Gramsci, Togliatti ta Terracini buru zirala, Partido komunista eraiki zuten 1921'eko ilbeltzaren 15'ean.

1919'tik 1921'era egun ikaragarriak igaro zitun Italia'k. Uraxe zan Mosku'k matxinadarako eskatzen zun giroa: bizi-modu galestia, lanik-eza, norbaitzuk gerrako ondasunetatik ateratzen zituzten "porru-azi ederrak", zuri ta gorrien arteko il-bearra, ta nazioko ondasun ta espirituaren lur-jotzea erremediatzen etzuten gobernu ergelak, e.a. Bi bide artu zezazkean orduan sozialismoak: matxinada egin eta gobenuaz jabetu, edota bestela burges-demokraziekin gobernuan parte artu. Lenengo joera arrisku aundikoa iruditzen zitzairen ausarteneri ere; bigarrena, berriz, langille-jendearen ideoloji-zuzenzalekeriak eragotzi zion. Anarki-egoera arek berekaxa gobernu bere eskuetan jarriko zula uste zun Partidoak eta erabaki gabe gelditu zan. Binbitartean faszismoak bere lege-aurkazko azpi-lanez eta gobernuaren auleiaz baliaturik, gobernuarekin egin zan, sozialismoa errex garaiturik. Errex bai, izan ere olako anarki-egoerak ez dira denbora luzerako; espiriturik libre ta burutsueneko edozein nazio ere diktaduran uste ona izatera eramaten baitu. Bere garaian erremedioa jarri nai izaten da datorrena datorrela.

Pietro Nenni "Avanti" aldizkariaren idazle gazteak, faszismoak gobernua eskuetatik kendu zietela oartzean, sozialismoaren joera guziak alkartu nai izan zitun. Baiña alperrik, 1925'an, gauza zearo galduta ikustean, joera guziak alkartuaz Internazionalaz baliatu nai izan zun, onela burrukaren oiartzuna beste nazioetara edatu naiaz. Baiña masimalistak bere lana ezeztu ta "Avanti"-ren zuzendaritza kenduaz erantzun zioten. Eraberritzailleak gobernuan parte artzen asi ziran, baiña fasziotarrak beren deputatu Matteotti il zutenean, utzi egin zuten.

Bere gobernu bitartean faszismoa gauzak iotzen joan zan, eta 1926'an, garaipena seguru zuanean, parlamentua itxi egin zun. Sozialismoak, beste zenbait partidorekin batera, erbesteko ogia jan bear izan zun.

Faszismotik onuntza

Faszismoak erbestetu partidoak Paris'en arkitu ziran, eta 1927'an "Konzentrazio" bat sortu zuten onoko auek: Italiar Partido sozialistak, Partido sozialista batuak, errepublikatar Partidoak, Italiar langilleenak, giza-eskubideen italiar Ligak eta Lan-arazoko alkartasun nagusiak.

Bi partido sozialistak bizkortzen eta organizatzen joan ziran Franzian. Masimalistekin Nenni, Amadeo, Coccia e.a. zebiltzan buru; sozialista batuekin, berriz, Turati, Treves, Saragat e.a. 1929'an sozialistak, errepublikatarrak eta demokrazialeak alkarturik beste batasun bat egin zuten, "Justizi ta askatasuna", alegia. Au zan bere jokatibidea: errepublika, askatasuna ta gizartezuzenbidea.

1930'an bi partido sozialistak batean bildu ziran. Faszismoaren aurka indar guziak batutzeko, 1931'an "Justizi ta askatasunak" eta "Konzentrazioak" akordio bat egin zuten, beren lanari batasuna ematearren. Baiña Turati ta Treves il zirala-ta (1932-1933) "Justizi ta askatasuna" ta "Konzentrazioa" asarratu egin ziran, eta Konzentrazioak lur jo zun. Orduan, partido sozialista masimalisten eskuetan zegolarik, komunistekin egin zun paktoa 1931'an. 1937'an eta 1942'an berritua izan zan pakto au. Komunismoa bakarrik zegon organizatuta Italia'n eta onen laguntzakin sozialismoa ere sartzen asi zan.

Guda-garaian, Italia'ko diktadurak bere trakeskeria ondo probatu-arazia zunean, politika-partido guziak alkarturik "nazio-askapenerako burubatzarra" eraiki zuten. Batzar onek 1943'eko uztaren 25'ean, Mussolini erori ta berealaxe, ageri au edatu zun: "Faszismoaren aurkako partidoak (sozialista, komunista, liberala, egintzakoa, kristau-demokrazia ta errepublikatarra) ogei urte auetan ezeztu ta

gudukatzen egon gera diktadura. Batera jokatuko degu, faszismoa Italia'tik garbitzeko, pake ooretsu bat iristeko ta gizarte ta politika-libertadea ezartzeko.

1944'an bi gobernu zitun Italia'k, bat askatutako alderdian eta bestea alemandarren eskuetan. Garai artan, fasziotarrak eta beren etsaiak egin ankerkeriak ez dira esatekoak, eta guda bukatzean ere etzan gelditu odol-ixurtzea. 1946'eko eleazioetan arto zebiltzan sozialista ta komunistak, eta berriz ere beren akordioa berrituz, 219 deputatu iritxi zituzten.

Baiña 1947'an komunismoa De Gasperi'k baztertua izan zan gobernutik. Sozialismoa, bere tradizioari leialki jarraituz, erdibitu egin zan berriz ere. Saragat'ek, Nenni alde batera utziaz, gizarte-demokraziaren Partidoa eraiki zun, onela Turati ta Treves'en sozialismotaren espiritu ta jokabidea berpiztuaz. Jokaera onekin sozialista ta komunisten arteko alkartasuna ausi nai zun, eta gizarte ta politika eginkizumean bigunagoak ziran sozialistak bere menpean bilduz, kristau-demokrazia ezker-aldera ekarri-arazi. Kristau-demokrazi ta gizarte-demokraziarekin egin nai zun gobernu, baiña ortarako ezin izan zun bildu bear ainbat deputatu. Amalau urte auetan kristau-demokraziak eskubialdera jo du, baiña Saragat'ek ez du etsi, ta kristau-demokratak eta Nenni'ren sozialistak alkar-laguntzera eraman nai izan ditu, Nenni'k sindikatu ta aministrazio gaietan komunistekin dun kontratoa ausi-arazi naiaz. Onela laguntza aundia izan da kristau-demokraziarentzat onek ezker-aldera jo nai izan duanean.

Nenni, aspaldiko masimalista ura ere, demokratago biurtzen asia dala dirudi, baiña bere Partidoko ezker-aldearekin burruka gogorra dauka, ez baidu onek oportunistorik nai. Ala ere egin zun igaz konpromiso bat kristau-demokraziarekin, azalekoa bada ere. Gobernuan parte artu gabe, sozialismoak parlamentuan laguntzekotan (ontarako bere botoak aren kontra ez egitea naiko du), bien artean programa bat egingo zuten, kontribuzioak, aministrazioa ta ekonomia eraberritzeko, estaduaren eskolak eraikitzeko, ta eskualdeen autonomiari buruz konstituzio-araua ezartzeko.

Europa'ko sozialismoak baztertuak ditu Marx'en printzipioak; izan ere istoriak dakarren aurrerapenarekin garaituak izan baitira. Onela Europa'ko sozialismoa beste demokratakin alkar-lanean ari da. Italia'koa bakarrik dabil errealidadetik kanpo ta marsismoari leial. Aurtengo eleazio auen ondoren, kristau-demokraziak era emango balio, ez ote luke gobernuan parte artuko? 1919'tik 1921 artean gertatu zitzaionetik ez ote du eskarmentu artuko? Baietz erantzun nai dutenak, igazko aldaketa aitatuco dute. Gaiñera orain arte konfiantza gutxi euki zezakean kristau-demokraziagan, onek eskubialdera jo

baitu amalau urte auetan. Baiña orain, kristau-demokraziak ezker-aldera jo duanean, izan dezake uste obeagorik. Ezezkoa diotenak ere ba-dute arrazoirik beren alde: or dago Saragat gobernuan parte artu nai duten sozialisteri okasioa ematen, baiña ez dio talde tajuzkorik jarraitu. Gertaera onek adierazten denez sozialismoaren ideolojia oraindik ez dago prest onelako aldakuntzarako. Dana dala, geroak du itza.

JOSE MARI REGILLAGA.

Arantzazu'n, 1963, garagarrilla.

GAUAZ PARKE BATEAN

Andere xaharra jarri zen parkeko alkhi bazter batean, eskuko zaku moda zaharrekoa amultsuki gerriari kontra herstuz. Gautzen ari zen jadaneko, bainan astia zuen etxera itzultzekotz; hurran bizi zen, eta udaberriko airea hain goxo eta ephela zenuten... Haren aldamenean, ordea, paseiantak beren egoitzetara lehiatzen ziran: langileak, parkeko bidea labur-kausaz hartzen zutenak; eskolier eta istudiantak, eskola-liburu eta -tresnak besapean; amosen bikoak, emeki eta besotik heldurik zebiltzanak andere xaharrak ametsetan bezala so egiten ziotelarik. Bakharra othe zegoen orai parkean? Eta zenbat demborarentzat? Bainan ez: gizon gazte bat aitzina zethorren, zalhoin. Haren aurretik iragaitean emetu zuen urhatsa eta begiratu zion, zaltzan iduri; gero jin zen haren ondoan jartzera.

Andereari ez zitzaion atsegin izan haren ondoan jarri baitzen, bainan alkhi oreana zen, ezta? Muthilak zigarreta bat phiztu nahi izan zuen, eta anderea ohartu zen eskuak ikharatzen zitzaizkiola; bi mitxa erabili behar izan zituen heltzekotz. Zainbera zelako pentsamenduak irriño bat athera zion emaztekiari, eta muthilak aitzakitatz hartu zuen irri ixil hori harekin elhekan hastekotz:

—Gaualdi ederra, ezta?

—Bai, gaualdi ederra, bainan bertze gaualdi batzu ezagutu izan ditut, oraino ederragoak, ihardetsi zuen, gogoetaturikan.

Gizon gazteak bitxiki so egin zion, eta andereak ba zekien bere baithan zerabilela: “Atso ergel hitzun bat, dudarik gabe...” Eta andere xaharrak emaiten zion khexaduraren mendekioz edo, hobeki, gaiztakeria hutsez, galdegin zion aphur baten buruan:

—Ez zare beldur, Anderea, zuhaur thenore huntan, eta lekhu huntan?

—Zergatik beldur izan behar nintzate?

—Zergatik? Bainan hemen gerthatu diren gizerhaitekak gatik, nâski.

Ene! Zertarako muthilak orhoit erazi nahi ziozkan, gauetarik gau huntan hain zuzen, aitzineko urtheetan parkean gerthatua: eskoliersa bat, gero berrogoi bat urthetako ama familiako bat, eta azken aldian neskatala bat, hirurak hilik hatzemanik, zintzurra tinkatuñrik, eta erhailea oraino ihes? “Ez, ez naiz beldur”, erran zuen deplauki. Gizon gazte hori gero eta desplazentago zitzaion. Eta bet-betan gogoak eman zion deliberatuki ethorri zela haren ondoan jartzera, haren diruaren ebastekotz. Herstu zuen eskuko zakua bere gerriari kontrago, Bainan gizon gazteak, haren mogimendua ez ikhusirik —edo ez-ikhusia eginik—, aitzina erran zuen: “Gauza lazgarria: hirur emazte hementxe ithoak izan, bakhoitza udaberri batean, eta aldi bakhoitzean poliziak huts egin! Nork daki gizerhailea ez dagonetz parkeko itzalean gorderik, gau huntan bertan?”

Andereak ba zekien orai muthilak izi erazi nahi zuela, haren zakuz jabetzekotz... Hâtik ez zuen utziko hartzera... Ozenki ihardetsi zion:

“Ba dute aspaldi erhaiteka horiek. Egilea hurrun date engoiti. Ez naiz ez beldur.”

—Ez dute hain aspaldi, azkena —gogoratzen zare? neskatala gazte harena...— joan den udaberrian izan zen eta.

Orhoit zen bai anderea, bainan ez zuen beldur izan beharrik, ez muthil horren, ez bertze nehoren. Eta, jakin-gose ergel batek bultzaturik, galdegin zion.

—Zure ustez, nor zen egilea?

—Oh! dudarik gabe sadiko bat, erantzun zuen, ez-axol.

—Bai, arrazoin duzu, hirur emazte gazte ithorik, dudarikan gabe agure sadiko batek hilak.

—Eh! ez hain zalhoin ibil zure arrazoinamendukan... egin zuen muthilak, irriz. “Nik dakidanez, erhailea gazte izan zitekean, ez bor-txaz agure bat.”

—Ez, ez —ihardetsi zion, emeki bainan sarkorki, hartaz segurtatu nahi izan ba lu bezala, zeren gaua baitzen orai eta biok bakharrik zeuden parkean—, agure batek baizik ez zitzakean hirur emazte gazte eta eder horiek hil!

—Bai'ta gizon gazte batek ere. Gogoan atxik ezazu ez diola, idu-rien arabera, hilen adinari hainbat axolik, emazteki diren ber: hiru-rotarik bat haur bat baizik ez zen, bertze bat bi adinen arteko andre bat... Uste izateko da emazte-kente guztia duela higuin... Zergatik? Heien amodioa ezin irabaz dezakelakotz othe? Beharbada eder ez de-lakotz, edo alde batetik bertze gizonak ez-bezalako delakotz, edo'ta embalditua. Gerthatzen ohi dena da, ba dakizu. Ene kasua har ezazu: maingua naiz (anderea ez zen ohartu maingua zenik, parkean gairi)

zethorrelarik!), gauza guti da nâski, halaz ere behaztopo bat emazteki bati korte egin nahi ba nio, erran zuen irri idor batekin, eta gero: "Hots, gizerhaile sadiko bihurtzekotz zio bat aski indartsua gogoia edo zainak eriak lituzken batendako!"

"Egia da", pentsatzen zuen andereak, "gutariko bakhoitzak mila eta milazka ba dauzka gaiztagin bihurtzeko zio nahikoak..." eta amets egin zuen luzaz lekhu-komun hortan gainen. Osoki ahantzirik zituen muthil gazteak oixtion sor erazi ziozkan duda-mudak oro... eta hunek, bet-betan hari hurbildu esta eskuko zakua indarka khendu nahi izan zionean, izialdurak baino areago ustegaberik jazarria izateak athera erazi zion orroa bat. Ez zuen ez beldurrik, bainan ez zion zakua hartzera utzi behar, eta tink-tinka atxikitzen zuen.

"Alo, eman zaidan berehala!" manhatu zion borthitz muthil gazteak, eta zintzurra bihurtu nahi izan zion. Moldegaizki, ordea, gerthuzko gaiztagin batek bezala..., pentsatu zuen, erdeinuz, andereak. Nork zekien hargatik etsipenez zeren egitera prest zatekean? Nigarroi-ki othoiztu zuen beraz:

—Utz nazazu, arren, ene dirua emanen dautzut bai!

—Berehala bainan, atsoa, bertzela... —ihardetsi zuen gizonak, bainan lephoa laxatu zion. Andere xaharrak zakua ideki zuen, eta muthilak engoiti eskua hedatzen zuen moltsaren hartzekotz. Bainan haren begiak borobildu ziran harridura gatik eta ahoa zabaldu zuen oihu baten egoztekotz, bertan ithoa izan zena, ezen andereak moltsaren ordez billhur bat jalgi zuen zakutik eta aski trebeki gizon gaztearen lephoaren ingurura aurdiki..., bai eta halako emazteki adintsu baten ganik nehork igurik ez zezakean indarrarekin tinkatu zuen berehala, zio-tsalarik: "Ez hintzan hi gaur bilhatzen nuen ihizia, bainan hihaur jin haiz ene sareetara, ez dea hala?"

Ezin jakin zuen, ordea, bertzeak aizina ukhan zuenetz hitz horien entzutetekotz, bere luzean eroria baitzetzan alkhiaren oinetan, begithar-tea jadaneko urdindurik eta mihia ahotikan erdi atherarik. Andereak arthoski deslothu zuen billhurra eta eskuko zakuan harzara goititu. Gero segurtatu zen gizon gaztea hil zela, beharria haren bulharrari kontra emanaz. Hila zen, bai, eta harekin batean itzaliak ziran bethikotz haren osasuna eta haren gaztetasun ederra. Ez zen gero egia maingua zenik, eta ahorpegia eder zeukan, bizi zelarik! Alo, berriz ere itho ahal izan zuen andereak haren bizitze bakhar, hilduratuaren-tzat irain bat ezin jasanezkoa zen "bertze"-en atsegin eta bizi-nahia... Berriz ere, dathorren primaderarainoko, bederen. Bere etxera itzuli zen, eta nehork ez zuen bidean hauteman.

JEAN MIRANDE.

Parisen, 1960.6.26.

KEMENTSUA

Aiek bai arratsalde goxoak, Aizerrota zarreko ormaen itzalpekoak, nire Getxo maitean!

Eguzki berotik igeska, ara biltzen giñan, arratsaldero, lagun talde bat. Eta belar bizi gaiñean, lasai-lasai etzanda, naiz oni naiz orri buruz mintza ta mintza, ordu goxoak ematen genitun, urbilleko itsasoak ekartzen zigun aize legunak laztanki gozaratzen giñula.

Noizean bein, Bilbo'ko portuan sartu ala itsaso zabalera bide egi-ten zun ontzi bat genun ikusgai ta mintzagai ta, isilaldietan, gure buruen gaiñetik ziri-zara yoaten genekusan òdei alderrairen bat, ametsgai zitzaigun.

Arratsalde artan, batek ba-daki zer zala ta zer ez zala, kemenari buruz mintzatzen ari giñan. Onek orain, besteak gero, nork bere iritzia azaltzen zun, ezagunak zitun kemenari buruzko gertaturen bat edo beste aipatuz. Alako batean, ordurarte isilik egona zan batzar lagun bat, garai artan gure artera etorri oi zan Bilboko merkatari aberats bat, asi zitzaigun esaten:

—Baldin nai ba'duzute, niri jazoriko gauza bat esango dizuet, arira datorrana, nik uste...”

—Esazu, gizon, esazu, egin genion guziak, patxadan yarririk obeki entzuteko. Ta merkataria asi zan:

“1919'garren urtea zan. Guda amaitu berria genun eta ni, guda aurrean oi nitun yoan-etorrietan asi nintzan berriz ere. Paris'a yo nun erosketan.

”Egun batean, yaun bat etorri zitzaidan, ostatuz nintzan lekura: oso ezaguna nun moda-etxe baten ordezkaria zan.

”Gizona, itxuraz, balio gutxiko zenuten: txiki, makal, aurpegi erkitua. Gaiñera, itz egiten asi zanean, aotsa ere aula, gizon-emaztearena edo zula nabaritu nun. Atsegin gutxirekin ura begiratzen asia nintzalarik, alako batean, *Legion d'Honneur* dalakoaren lenbiziko mo-

tako gurutza paparrean zeukala ateman nun. Ustegabeak baldar egin niñun :

—Zu... zure duzu gurutz ori?

—Yakiña, erantzun zidan, irripar adeitsu batez.

—Zorionak —esan nion, nire baitaratuta—, zorionak; izan ere, kementsua zera zu,

—Ez dakit, ba... —yardetsi zidan, erabidez. Eta berealaxe: “Bal-din-entzun nai ba’didazu, esango dizut nola irabazi nun gurutz au”.

Ta nire baietza entzunda, gizontxoak, apaltasun maitagarriz, bere ixtoria yaulki zidan.

”Seme bakarra nintzan ni. Aita illa neukan, aspalditik, guda asi zaneke ta amarekin bizi nintzan: amazulorik ifior izan ba’da, amazulo nifuzun ni. Gudariak lerroetara dei egiten asi ziranean, ango nire estatusuna, nire larria, nire bildurra. Ama utzi ta gudaletxera bear izan nunean, bildurrarren ilgo nintzala uste izan nun.

”Lenbiziko illabeteak gibelaldeko gudariakin eman nitun baketan, guda-yardunak ikasten eta; baiña, noizbait eldu bear eta guda-oifera yoateko ordua etorri zitzaidan.

”Ango nire bizitza inpernu utsa zan. Ni bake-gizona ta gauza ederren zale nauzu oso, ta bizikera artan, otz eta loi artean, zorriz yosia ta eriotza beti begi aurrean neukala, narda ta latzikara besterik ezin arkitu; bizirik ala illik nengon ere ez nekin.

”Andik labor, ordea, egikizun izugarri bat erori zan gure gudari saillaren gain. Moko-z-moko geneukan mendixka bat, gudariz ta iski-lluz ongi sendotua zegon mendixka bat, guretu bear genun, artatik etsaiak kalte aundia egiten baitzigun. Izan ere, gure egitekoa guziz arriskutsua zan eta aren berri jakin nunetik darda gaiñean bizi nintzan.

”Eguna etorri zan; erabakitako orduan, buruzagiek oldarraldia asteko zeñua eman ziguten; eta inpernuzko su ta zalaparta baten pean, luebakiak utzi ta asi giñan aurrerantz, mendixkan gora.

”Ni zoraturik niñioian; bildurrak zoratua. Ametsetan bezela aurreratzen nintzan eta ez naiz gertatu zana ongi oroitzen ere. Ba-dakit nire lagunak, mordoka, erortzen zirala nire aldamenean. Gogoan dut ere doixtar aundi bat etorri zitzaidala zuzen-zuzen nire aurka ta —ez dakit nola— nire baionetaz alderen beste pasa nula, gurifia bailitzan... ta aurrera, beti aurrera, automata bat bezela.

”Tontorrera eldu giñan, mendixkaren yaun eta yabe. Baiña gure poza laborra izan zan. Atsedean artzeko astirik ere izan ez genula, arerioa gure aurka etortzeko gertutzen ari zala ikusi genun. Aren kañoiek geroago ta biziago su egiten ziguten, eta ba-genekusan laster eukiko genitula oiñezkoak gure gaiñean. Oildura yabetu zan gure gudari-saillaz. Gutxi giñan eta, bidean, agintariak oro illak genitun.

Eta, lenik ixillean eta didarka gero, mendixka laga ta iges egin bear genula asi ziran esaten.

"Ni, edozein baiño bildurrago nintzan, iñola ere. Bildurrak berak, ordea, gauza bat ikus-erazten zidan, argi ta garbi: bizirik ateratzeko geneukan bide bakarra, tontorrean tinkatu ta antxe arerioari gogor egitea zan. Iges egin ezkerro, guziak etsaiaren su pean eroriko gifian, seguru ere.

"Asi nintzan oiuka, nire indar guziaz. Tontorrean gelditu bear genula; ori zala gure eginbearra, baita gure gaizkabide bakarra ere; Prantzi'tar zintzoak bezela ta gizonki yokatu bear genula, ta ori ta bestea.

"Aurrenik, lagunek ez zidaten yara eman; entzun ere ez. Azkenean, ordea, ekiñaren ekiñaz, nire aotsera etorri zitzaizkidan eta esanera yarri. Ta pentsatu ere gabe, aien buru ta nagusi arkitu nintzan. Eta etsi-etsian, bizitzeko beste biderik ez dagola ikusteak ematen dun indar zoroaz, lagunai biotz eman nien eta etsaiari buru eginda, atzera eragin genion bein eta birritan.

"Eta azkenetan geundela, eskukada bat gizon erdi illik baizik ez giñalarik, guretarren laguntza etorri ta bear-bearrenetako mendixka ura Prantzi'ren ikurrin pean geratu zan.

"Egun batzu geroago, gudari lerrokatuen aurrean eta laudoriozko itzalditxo baten ondoren, gudalburu bizartsu batek masailletan bi musu eman eta, paparrean onako gurutz au ipiñi zidan."

AMETZAGA'TAR BINGEN.

Mañariko Bustintzatarrak

Badira euskaldun fameli batzuk, Euskal Kulturari oso aipatuak diranak, euren etxearteko bat baiño geiagok urten dutelako idazle, edo olerkari, edo irakasle edo beste trebetasunen batean mutil. Or daukaguz Markiñako Mogeldarrak edo Durangoko Astarloatarak, Garaiko Zubiaurretarrak eta Eibarko Zuloagatarak, esate baterako.

Mañariko Bustintzatarrak be merezi dabe orrelako fameli ospetsuen artean sartzea. Baita Justo Garatek Mogeleri, Astarloari eta euren mendeari buruz egin eban antzeko lan bat egitea be. Orain edo gero, lan ori baten batek egingo dabela uste dot. Ori egingo dabeneri laguntzeko asmorik onenagaz ipinten dodaz emen onek oar laburrok.

* * *

Karlos argiñagaz asiko gara.

Mañarian dagoan *Mendiburu* (1) baserrietxeko sementa zan Karlos Bustintza Olaso argiña. Argiña eta arritaillugille ona. Berak egiñak dira Urkiolako kanpantorrean dagozan Ebanjelistetatik bi, Otxandioruntz begira dagozanak. Eleizako atearen aldemenetan dagozan urbedeinkatu-ontzi biak be berak egin ebazan. Ur-bedeinkatu-ontzi biak dauke egillearen ezaugarria: "C. B." batak, eta "Carlos Bustintza" besteak. Benito Bizkarraren liburuan aipatzen dira onek arri-taillu ta urbedeinkatu-ontziok.

Juliana Lasuen Agirrekin ezkondu zan Karlos argiña. Abadiñoko alabea zan Juliana, Kalbarioaren ondoko etxean jaioa. Oso barrieztauta dago orain etxe au, eta lengoaren antzik be ez dauko.

Mañariko kalean dagoan *Etxanoa* etxean bizi izan ziran, eta etxe

---

(1) Iru arreba eukin ebazan Karlosek, eta Mendiburun gelditu zan bat, ezkontuta. An bizi dira orain aren urrengokoak.

onetan jaio zan "Kirikiño" idazle aundia. Gero, *Zumelaga* erosi ebe-
nean, etxe eder onetan eruan eben euren bizitza (2).

Lau seme-alaba euki zituezan: Frantziska (3), Ebaristo ("Kiri-
kiño"), Pauliño, eta Felis (4).

* * *

Pauliño Bustintza eta Lasuen abade egin zan. Albazeteko Artzi-
preste urte askotan egona. Pintorea be bai-zan. *Zumelaga* etxean gor-
detzen dira berak egifiiko bier eder batzuk: oleo-pinturaz egindako
laukoak. Gaiak: Mañariko eleiza ederra ta mendiak. Baita Albaze-
teko bazterrak be. Gure Jauna Ortuan otoi egiten be bai, beste
lauko polit batean. Emen ikusten da dibujatzen ondo zekiela. Kepa
Enbeitaren erretratu txiki bat be bai. Muxikako olerkari aundiaren
antz aundia atara eutsan lauko onetan artzipreste-pintoreak. Oporral-
dietan pintatzen eban, guraritasun aundi barik, baiña ofizioz pinta-
tzaillea izan balitz, mailla on batera elduteko trebetasun ona eukan,
batez be dibuju-egille moduan.

---

(2) Bizitza-biko etxe eder bat da *Zumelaga*. Jauregi antzeko etxearrea dau-
ko, arri-landuz egia. XVII edo XVIII gizaldikoa dirudi. Ez dauko arma-arririk,
baiña aberatsen batek edo beintzat dirudunen batek egia, noski.

Azkenengo ugazaba, Aboitz abadea izan ei-zan, eta oni Julianaren neba batek
(Pauliño Lasuen Agirrek) erosi eutsan, Karlos eta Julianarentzako. Pauliño au
delineantea zan, Kirikiñori lagundu eutsana ikasteak egiteko. Beste anai bat be euki
eban Pauliñok, Kindin Lasuen Agirre, delineantea au be. Gazterik il zan, ogei ta
bi urtegaz, ikasteak amaitu ta laister.

(3) Frantziskoa Bustintza Lasuen, Albaceteko euskaldun abizeneko bategaz
ezkundu zan: Luis Arteagagaz. Ofizioz telegrafuetakoa zan. Abadea eukan anai bat,
eta osagilleak beste bi. Almansan bizi da orain Feliparen seme bat, Jesus Arteaga
Bustintza osagillea.

(4) Felix Bustintza Lasuen be argia zan. Beren bizitzako barririk ez dakit.
Mañarian bizi izan zan. Bere alaba bi, Basile ta Errose, euskal olerkari eta idazle
omak izan jakuz. Mañariko Arriaga-Bekoa baserriko alabea zan Martzeliña Otzerin
Arriagagaz ezkondu zan.

Gerria zala-ta, Frantzian eta Katalunian ibiltzea tokau jakon Martzeliñari. Doni-
bane Lohitzunen atara eben erretratu baten agertzen da, Basile ta Errose bere
alaba bien erdian, buruko pafieluakin eta gure amoneen denporetan erabilten ebezan
jantzikuna luzielkin jantzita. B. Estornes Lasak argitaratzeko daukan *Historia del
Renacimiento Literario Vasco* liburuan agertuko da erretratu au, okerrik ez bada.
Larogei ta bost urteraiño beintzat eldu zan Martzeliña, eta *Zumelaga* etxean il zan.

Felis eta Martzeliñaren seme-alabak: Martzeliña, Karlos, Asuntze, Basile, Erro-
se ("Mañariko Errose"), eta Irene. Frantzian il zan Irene, gerratean. Baionako
kanposantuan dago illobiratuta. "Kirikiño"-gaz ezkondu zan Basile, eta *Zumelaga*
etxean bizi da. Errose be *Zumelagan* il zan, ezkondubarik. Ondarroako Mertzedes
Ituarteekin ezkondu zan Karlos, eta lau seme-alaba euki dabez: Enkarna, Esteban,
Miren eta Errose.

Ez dakit ezer egin ebanik euskeraz edo euskal-arloan. Badakit Azkuekin idazten ibilli zala iñoiz, baiña besterik ez.

* * *

Ebaristo Bustintza Lasuen izan da Mañariko Bustintzatarren artean entzuterik aundiena artu dabena. ¿Norik ez dau ezagutzen “Kirikiño”-ren izena Euskalerrian? Jende ikasien artean ez dira asko izango bere izena ezagutzen ez-dabenik. Euskal Literaturak daukan idazlerik onen-onenatariko bat da Kirikiño, batez be Bizkaiko euskalkia beste iñork be erabili ez daben moduan ederto idatzi ebalako.

Gatz eta omore onaz alde batetik, euskaldunak gustora entzuten dabezan modura, eta batez be erriko jendeak, benetako euskaldun jatorrak, ondo aituteko era egokian idazten ebazan bere idazlanak. Beartasun bako mordoillotasunera jo barik, baiña erriko jende jatorrak egiten daben euskera aberatsa artu eban eredutzat (5).

Kirikiñoren idazlanetatik iztegi bat egiten danean, berba eta esakerakaz, orduan ikusiko da zelako aberastasuna daukien. Bear ederra egingo leuke, ainbatik ariñen asiko balitzake baten bat iztegi au egiten (6).

Altubek, Arantzadik, Jadarkak, Irigarayk, Mitxelenak, Garrigak eta Villasantek, euskalari eta kritikuk onak danak, zeñiek baiño zeñiek gorago ipiñi dabe Kirikiñoren lana, bidezko danez (7).

---

(5) Erderaz ez ekian, edo beintzaq oso gitxi ekian andra batek esan eustan beñi batean, ni gaztea nintzala, bere etxeurreko intxaurpera etortzen zala iñoiz Kirikiño. Jesarleku bat ekarten eutsala, eta an egoten zirala berbetan. Jakiña, andra aretan eukan Kirikiñok maistra on bat. Leizartza-torreko Maiñesi Ibarra zan a andrea, Izurtzako Bitaiño-Altubenekoa jaioa.

(6) Emendik iru urtera (1966'an) betetzen dira Eum-urteak Kirikiño jaio zala. Uste dogu Euskalerrri guztiak txalotu eta goratuko dabela idazle aundi au, Bizkaiak batez be. Dana txapligoetan erre barik, laguntza piska bat emotea bear au egingo leuken bateri, gauza ederra izango litzake.

(7) Kirikiñori buruz, bibliografi apur bat:

ARANTZADI, INGARTZI: [Bigarrenko Abarrak-eri Itzaurrea]. Getxon, 1930.

ARTEZTZALE: *Kirikiño*. “Euskal Esnalea”, 1929, 29.

ENBEITA, KEPA: *Eta Jaungoikoaren besuetan il zan*. [Olerkia]. “Euzkerea” I (1929).

GARMENDIA CORTADI, JUAN: *Euskal Iraupena eta Euskal-Literaturaren Aurrerapena*. Donostian, 1955, 24-25.

GARRIGA, GABIN: *Inventario Bibliográfico Vasco*. BIAEV, 1960, 144.

INEKUE: “*Kirikiño*” *il da* [Olerkia]. “Euzkerea” I (1929).

IRIGARAY, AINGERU: *Notas críticas. Historia de la Literatura vasca* [de L. Michelena]. “Príncipe de Viana”, XXI (1960), 343.

IRIGARAY, AINGERU: *Bigarrenko Abarrak*. RIEV, XXXI (1931), 226.

JADARCA: *D. Evaristo de Bustintza y Lasuen. Apuntes biográficos. Otros aspectos de “Kirikiño”*. “Euzkerea” I (1929), 18-19; 20-21.

Bere bizitzari buruz asko idatzi zan gerra aurreko egunkari eta aldizkarietan. Batez be ikusi leike *Euskerea* aldizkariaren II'garren zenbakia (1929'garren urteko Otsaillaren 15'ekoa). Bere iru erretratu (bat il da gero ateutan ateratakoa) be argitzen dira bertan; baita entierruarena be bai Mañariko kalean aterata, eta Zumelaga etxearena azkenez (8):

-
- LARRAÑAGA, ADOLFO: *Un recuerdo de "Kirikiño"*. "Euskerea" I (1929), 23.
 LIZARDI, JABIER: "*Kirikiño*"-ren omenez [Olerkia]. "Euskerea" I (1929), 23.
 MICHELENA, LUIS: *Historia de la Literatura Vasca*, Madrillen, 1960, 155.
 [MUJICA, G.?): *Euskaltzaindiari batzuk agurka, bestek aurka*. "Euskera" II (1920), 85.
 [VILLASANTE, AITA LUIS]: (Crestomaria de la Literatura Vasca) [Aita Omatxebarriaren *Euskera* liburuaen geigarria] Donostian, 1959, 309.
 VILLASANTE, O.F.M., Luis: *Historia de la Literatura Vasca*. Billbon, 1961.
 ZIDORKA: ¡*Biatu da!* [Olerkia]. "Euskerea" III (1929), 39.
 ETXAKIN, AMANDARRO, AZKENA, IKASLE, AMILGAIN, IÑESE, GOYALDE: [Lan labur batzuk, Kirikiñoren omenez, bere eriotzan]. "Euskerea" I (1929), 21-22, 34.

(8) Ona emen Kirikiñoren barri ezagun batzuk. Beñat Estornes Lasak emon deustezan oar batzuetatik atara dodaz:

Jaiotza: Mañarian, 1866-X-26'n. Zazpi urte eukazala, Zumelaga etxera joan zan bizitzen familia. Mañariko eskolan ibili zan gaztetxotan, eta gero Durangon, amabi urterartiño. Almansan amaitu eban Batxilleratua, Oso zan argia ikastietarako, eta notarik onen-onenatarikoak atara ebazan. Madrillera, 1883-an, injiñeru ikasteko ustean, Migel Primo Riverakin batera egon zan ostatu-etxean. "Licenciado en Ciencias Físico-Matemáticas" dalako goi-maillako gradu artu eban 1891'n, Madrilleko Unibersidadean. Sigüenzan egon zan irakasle, Kolejio Nagusian.

Billbora etorri, eta *Euskaltzale* ta *Ibaizabal* aldizkarietan laguntzen eutson Azkueri. Baita Iztegia egiten be, Lau urtean egon zan Istitutoan euskera erakusten Azkueren ordez, eta gero beste ogei urtean bera maixu zala, ifioren menpean egon barik. Montellanoko "Sociedad Minera San Antonio"-n be egin eban bearra, kargu on batekin, baiña utzi egin eban 1913'n, euskal lanetarako denpora geiago eukitearren, 1909-IX-25'n ezkondu zan, Basile Bustitza Ozerin bere illobarekin.

Sari bat irabazi eban 1901-VIII-26'n, Bilbon egin zirean Jai-Loretsuetan, Unamuno maiburuko zala. *Euskadi* egunkarian idatzi eban 1913'tik asi ta amasei urtean utsi egin barik, euskeraz (*Euskel-Atala*) eta erderaz (*Temas vascos*). "Kirikiño" izen-ordeagaz izenpetzen ebazan bere lanak.

1929-I-31'n il zan, Mañariko Zumelaga bere etxean.

Aita Villasanteren *Historia de la Literatura Vasca* liburuan be, Kirikiñori buruz ederto egindako bizitza labur bat dator.

* * *

Kirikiñoren euskal-lanik aipagarrienak onixek dira:

1. Irakurgai batzuk *Euskaltzale*, *Ibaizabal* eta *Euskerea* aldizkarietan.
2. 1913'tik asita, *Euskadi* egunkarian idatzi eban *Euskel-Atala*.
3. *Anton Berakatz*, Antzerkia.
4. Alfredo Etxabaren *Lelo* liriku-drama biurtu eban euskerara.
5. Jose Elizondoren *Txomin Arroyo* komeria biurtu eban Bizkaiko euskalkira,

Liburutegi aberats baten jabe zan Kirikiño. Zoritxarrez, gerra-tean galdu zan. Ondo gordetzearren edo, Bilbora eruan eben, eta geiago aren barririk ez da jakin. Ogei milla ogerlekotan egoan tasauta liburutegi au. Asko balio dabien esku-ezkribu batzuk be baegozan, eta orretatik batzuk Basile alargunak berak eruan ebazan Frantziara. Orretako bat, Bonapartek Aita Uriarteri euskeraz egin eutsone esku-titz bat da. Beste bat, Kirikiñok Basileri egin eutsone gutun bat, oraintxe denpora asko ez dala Frantziatik ekarri deutse. Ermuko Valdëspinaren seme bat, Orbetarra, Montellanoko Baroia, ibili zan liburutegiko liburu batzuk erosi nairik, baiña ez eutsiezan saldu.

* * *

Errose Bustintza Ozerin ("Mañariko" eta "Mañariko Errose" Euskal Literaturan) euskeraz asko eta ondo idatzi daben idazle bat dogu. Batez be idatzi ebazan elezar antzerako kontuak dira aipagarrirenak. Bere buruz asmetan ebazan kontu politikak, asmakizun aundia eukelako. Erriko jendeak agoz-ago erabilten dabezan sorgin-kontuen antzerakoak egiteko euki eban ekarri aparta. Aranaren eskolakua zan. Itz barriak ugari ibiltzen ebazan, baiña esaeretan-da, aberastasun aundiko euskera dauke "Mañariko"-ren lanak.

Gerra-aurretik *Euskadi* egunkarian argitaratu ebazan bere gauzarik geienak. Sari bat be irabazi eban, eta omenaldi bat egin eutsien Mañarin. Gerra-ostean *Gernika*, *Karmel* eta *Aranzazu* aldizkarietan anbat gauza idatzi ebazan.

Aita Onaindiaren *Milla Euskal Olerki Eder* liburuan be agertzen da bere olerkiren bat. *Jesusen Biotzaren Deya* aldizkarian asi da orain Jaime Kerexeta Erroseren ipuiak argitaratzen.

-
6. Abelino Barriolaren *Mesa Berriya* itxuli eban Bizkaiko euskerara.
  7. Abestutzeko kantu batzuk idatzi ebazan. Esate baterako *Jagi-jagi*, *Ene aberri polit ederra*, *Abestu bear degu*, *Gertu gagoz*, *Txori polita*, *Aitonaren esana*, etabar.
  8. *Abarrak*. 1818'an argitaratu zan liburu au, lendik argitaratuta eukazan kontu eta gertakizun batzuk batuta.
  9. *Bigarrenengo Abarrak*. 1930'ean argitaratu eben liburu au Zorrontzako abade euskaltzaleak.
  10. 1954'ean, Euskaltzaindiak argitaratu eban liburutxo bat umientzako, bost kontukin.
  11. 1954'ean, Euskaltzaindiak berak argitaratu ebazan aipatutako bost kontuak gipuzkerara itxulita. Itxura berdiñekoak dira liburutxo biak.
  12. *Gastela-mutillak*. Donostiako "Euskal-Esnalea"-koeri egindako itzaldia. *Bigarrenen Abarrak* liburuan argitaratu eben.
  13. *Erakusteari* buruz be egin ei-eban liburu bat, baiña argitaratu zanik ez dakigu, eta baliteke galduta nun edo nun egotea.

1953-VIII-20'n il zan Errose, berrogei ta amairu urtegaz, Zume-
laga etxean.

* * *

Basile Bustintza Lasuen be euskal olerkaria dogu. Apaltasun aundiko andrea izan da beti, eta bere burua ez erakustearren ez dau gura izan bein be bere izenagaz agertzerik olerkiak. Ezetan be ez neuke mindu gura Basileren apaltasuna, baiña euskaldun-kontzientziak eskatzen deustalako ezin dot isildu; parkatuko deust Kirikiñioren alar-gunak euskal olerkarien artean bere izena ipinten dodalako (9).

Irun'en, 1963-VII 14'n.

BITAÑO.

---

(9) Emen daukat Basileren olerki bat, Saibigaingo Kurutzeari egiña.

Soñaz ezinda neure gogua	Txoria banintz	Maitasunezko
Egaz badua zuregana,	Egingo neuke	Abesti orri
Mendi orretan agertu nairik	Abiyatxua	Goitik yatorko
Berak deustan maitasuna.	Beso orretan	Eskar ugari
	Abestuteko	Goguarentzat
	Goiz guztietan	Beti pozgarri.

Jaungoiko Onak emongo al-deusku osasuna, egunen batean Errose ta Basileren euskal lanak liburu batean argitaratzeko.

Juseff Eguiateguy, Larramendi-ren Zuberotar Jarraikizale bat

Parise-ko Bibliothèque Nationale-an esku-ezkiribuen liburutegian d'Abbadie Urrustoiko eta Herelle jaunen emaitzen listan lendabiziko dut irakurri: Juseff Eguiateguy/Le philosophe basque, copie XIX^eème siècle. Frantsesezko lantxo bat zatekilakoan ez nuen eskatzeko aiho handirik senditzen. Azkenean eta herabeki d'Abbadie jaunak egina-razi kopia hori eskatu dut.

Liburuaren benetako tituluak biotzean taupada bat eman deraut: FILOSOFO HUSCALDUNAREN EKHEIA, euskaraz baita. Ez baitut inon ere liburu horren aiphamenik entzun, hona liburu horren zenbait berri. Lehen plaman exkerreko zokoan *I er cayher* dakar bigarren kopia bat itzemanaz bezala. Plamaren buruan letra handitan goraxago eman titulua irakurtzen da. Tituluaren azpian letra txipia-goetan: *Juseff Eguiateguy Suberoan Erregent denaren obra.*

Ber plaman beeraxago bi khakoren artean idatzia (*Studium, opera que ponenda in philosophando, non arbitrantur def. Ag.*) Plamaren ondoan, zolan azkenik *Franccfort-en Beiñat Edelman en Moldiskidia-tic. MDCCLXXXV.*

Bigarren plama osorik ematen derauzut ikus dezazun, zori txarrez, ez dela obra hortan mirakuillurik ikusi behar

HAMALAOR-DUNA (Irakourt-saliri)

Beré demboras egun-cal déna burusagui
franco dianac arraiñ edo aragui,
aldisca delaric hetzas laski bascatzen
Bere bicias da balima botzki gossatzen.

Liburus nissa ni akhi, paper belzten nis ari
 Bortzas guibel usten, chuchen essinac jarri:
 megopia (sic) dut arrabouhin, ulhun herabesti,
 goor ta muthu, luma eré ardura net eri
 belarra ehun-étan eré bérécaturic
 Essin hantic khent cerbait dena honturic
 cer duket arren obratu? Deusere balio etzèna,
 heltu bada laitékina néré obra askéna
 Bihoa arren déna, estianac irakourtuco
 etzereio balima secular dolutuco.

Juseff Eguiateguy /

Bigarren plameko hamalaordun hortatik landa eta hitzaurrea gabe, bizpalau plametan kopiatua *liburuaren cekidora*, bérecita bakoitzarentzat lumero bat eta titulua ematen delarik. Naski kopia ez da osorik, Cekidoran hitzeman hirureun ta irurogeitalau (364) plametatik ez dira berrehun ta hogeitabi (222) baizik kopiatuak.

Hitzaurrea da baliman liburu osoaren zati irakurgarriena. Liburuaren ekhaia —kapitulu asko irakurri ondoren— puzkaz eta pedatxuz egin arropa dirudi, ez da modako eskola liburu txipi baten mailla baino gorago igaiten, nahiz buruxka on batzu balizatekean biltzeko. Egilleak ez du ilusione hainitz eta guk ere ez dezakegu harek baino gehiago aurkhi. Nahiko buruhauste izan dut, irar-huts, kopia-huts eta Aita Larramendi-ren gisako hitz berriak ezagutzen eta berheizten.

Huts horiek kondatu gabe, egilleak gauza errezak konplikatzeko ta nahasteko talentu bereizia dauka, borondate honeko jende askoren gisara. Hitzaurrearen hastapena Aita Larramendi Jesuistaren apologetika ideien laburpen baizik ez da, honela hasten: "Llaburski dugu erranen huscaldun lealac béré mintzoas jakin behar diana, Ayta Larramendic ere laski probatu(-) dagoéla hao della" (Hamaika arrazoin ematen ditu.)

Hamaika arrazoin eman ondoren euskararen alde, hamabigarrena euskal literaturaren aipamena da:

"Hamabiguerrena, huscara dela mintzo bissia ta jakintzia hirour
 "spalaor Cathechimetan agueri dena, liburu éré sombait-étan dira-
 "dianac, Kempesa edo *Contemptus mundi*, Mosdè Chourio Don Joan-
 "né Lapurdin Erretoraren obra moldiskidatia 1720 ourthian. *Doc-
 "trina Christiana* huscaraz bihurtia ta Iruñen moldiskidatia 1626,
 "Dn Juan de Berrion (*sic*) Licenciatiaren obra. Berse liburu bat...
 "tritia diana (*Noelac ta berse canta Espiritual berriac*) Bayonan

"moldiskidatia 1630 ourthian Joannes Etcheberry theologian dottor-aren obra, ber ezkiribazaliac eguin du éré bersé liburu bat, *huscararen adretzas* mintzo dena.

"Bena ezagutzen eztuguna: bada oraiño berse liburu bat moldiskidatia languiliaren issena estiana. Tritia *Exercicio Espirituala*, harec éré bere eguiliren icenic estiana Bayonan moldiskidatia, ourtheric baguia (*sic*). Berse bat ere ber tritian: hamabi berecitan erthailtia gaiza éssin hobénés bethia Dn Pedro Argaiñ appezaren obra 572 or-mestan (*sic*), Bordalen moldiskidatia 1686. Berse bat ere Saro de Labort aréna (*sic*), éssin huscara ederragoan marinearen eguinbi-deas; Bayonan moldiskidatia 1642 ourthian. Bena gucier gaiñia diana, da *JC. ordeñu. berria* Joannés Lesarraga Beracois-coaren obra da Rochelan moldiskidatia 1571 ourthian, Erreguiña Joannary eskentu siana, haren landan berse bat *Gueroco Guero* deitzen dena Dn Pedro Axalar (*sic*) Sarazoco Erretoraren obra, Bordalen moldiskidatia 1641 ourthian. Joan Etcheverric mediketan Dottor senac Ascoytian sian éré *Hitz-tegui* bat eguin, huscaras Espaiñolas frantzés ta latis antolatia, bena moldiskidatu dénez eztakigu.

"Mosdé Arnaldé Oihenart-ec dereicu ere utzi liburuñibat *Atzotitzac edo refrañac*, icen diana, Parisen moldiskidatia 1657 ourthian. Jarraicis dereicu beraren *Gasteroa neurthitzetan* ta askenecos *Saharsaroa ere neurthitzetan* eman; Paoen moldiskidatia 1664 ourthian, behegero cerbait obra harés dugu erranen. Aguerguey da éré vmen berse bat, trité dukiana *Aberastarsun gussien guils bakoitza* nere icenian sorthuren déna, ta aberastu nahi direnen comendian ditekiana."

Nolako konfidantza ipiñi, Eguiateguy-ren berri horiek nola sinhistu? Hitzaurrearen zati asko Larramendi-ren hiztegiokoan hartuak dirudite, gainera espainola gaizki konpreniturik: "como Directorio de Marino, en Bascuence hermoso qual es el de Sara de Labort"; *Saro de Labort-aréna, éssin hescara ederragoan marinearen eguinbi-deas*, itzuli derauku.

Halaz ere bi puntutan sinhesten ahal dugu. Leenik bere obrez mintzo *Aberastarsun gussien guils bakoitza*, aiphatzen deraukunean. Bigarrenik Oihenart-éz, gure herritarraz, ari denean fidaxetan ahal gitzaio. Bainan non othe da *Saharsaroa neurthitzetan*? Frantziako Erreboluzioneak "Aberastarsunak" agertzea galerazi aal du? Hona liburu baten kopia eskasak altxatu errhauts eta harri-txintxola batzu, euskaldun gaurkoen curiositatearen kilikagarri.

ERASKIN GISA

Irakurleak ikusi duenez, D. Peillen'ek, eiztari ernearen antzera, euskal-idazle ezezagun baten aztarnak arkitu ditu. Berak arkitua, ain zuzen ere, emen agertu zaigun beste misterio illun baten gaiñera dator, ori argitzeko bear bada, are illunago biurtzeko agian.

Gipuzkoa'ko Diputazio'ko Liburutegiak erosi berria du esku-izkribu bat, Eguiateguy delako orrena. Idazle orrena izateaz gaiñera, Peillen'ek atzeman duen obran "aguerguey" bezala aipatzen duena berbera da, edo obra berberaren zatia beintzat. Ona zer dion leen orrialdeak:

Aberatztarzun gussién / guils Bakhoitza / Liburu hirurguerréna / Etchéco anderé huscalduna / etchalteco Lanétzas jakinturic / aberatz guerthuren déna. / Juseff Eguiateguy Suberoan / errégent denaren obra / amoris mei Patria signum sit tibi Liberarii [?] / Munus. / Paoén / J. P. Vignacourtaren Moldiskidiatic, / Erregué Jaonarén Moldiskidé, / Cordelierén khantian dagoénétic. / Jaon Intendantaren bayména-rekin / batian. / M.V.C.C.L.XXXII.

Urrengo orrialdean, leen orriaren gibel-aldean, beste hamalaorduna ageri da, "huscaldun Etchéco andériari" eskeiñia:

*Margaita Laïdoré hotzés dut assetzen
dudano Zouri haren obra eskentzen,
bere jakinas nahis zu eré jakintu
bihotzécoac déréitzu heben eskentu.
Etchen dussula dio, soure sorthu hona
berséric beré sorthiac eman esteiona
bihotza diano gorago essiés sorthia
nontic gutic liroan behardunen athia
nola eskélégoa lissatekian necaturic
Lissan eré Lurra hen ppassias arhinturic
ari da, nahis celia essarri Lurrian,
gussiac diradian aberatz goure herrian
Gor deno berari bérser bethi oro beharri
honki Eguinétzas datéké hil artio Egarri.*

Ondoren dator *Eskiribazaliren Bissaori* (onelaxe diola dirudi, itzaurrea bada ere), eta or aurkezten zaizkigu *dramatis personae* dir-elakoak: “Jondane Johaneco vturriren norc estakitza senthagaillac? Norc Leistarren estu ikhoussi genté saldoac hartara giten vrhuntic organtas, essinéz ebil, hantic etchetarat sendoric hoiñez joaiten? Basaburuco neskatilla gastébat sankho minbaten gatic hara eri ginic ossagarriaren aiduru sagoan, heltu senian ber uthurriala frantzes anderé handibat; halacoric ikhoussi etzialacos beguiac biribilic sos ari sagoan hari egun oros Margaita. Eritarzunen joaitiac dutu bihotzac issigarri bata bestiari huillentzen, itchoussi etzen Margaita, etzian eré ahalké behar béno aboro.

“Anderé Frantzésari batzen sian aldikhal gurrac eguiten sereitzon luriala drano, ta andériac burukhaldis ordariac emaiten. Biac ja sendo siradian, ta Leistarreric zarri joan guei, anderiac galtho eguin se-reionian Margaitary heia lissatekianez Frantziaren ikhoustias khoi, Bassaburuco nescatillac ohil tchapelotarie doatza ihessi, monteratic [?], bateré Francian, alabaderé selacos mantzo, erran sereion baiez. Etzian Margaitac aitaric, ama sahar arraesconturic espantagarri arren etzen, beré sussénetas gossatzen bassen.”

Ipiñi ditudanak eztakit ongi artuak dauden, esku-izkribua illuna baita zenbait lekutan eta maiz zuzendua obe bearrez. Nolanai ere, oker ezpanabil, andre frantsesarekin doa gure Margaita Basaburuarra amazpi urte dituelarik, aen “anderé aoren” gisa, “ohoresco emplegu tchipia estena”. Bere etxeoandreaaren ondoan ikasten du probetxuzko gauzarik aski ogeitabat urtez eta gero “senharbat ediren sian, dohaiñ edo erossis estait nola”. Azkenean berrogei ta bederlatzi urteren buruan senarra illik eta aurrik izan eztuten ezkerero, bai ordea ondasunak ugari xamar bildu, sorterrira itzultzeko gogoia ernatu zaio Margaita’ri.

Errira deneko, “Parropiako anderiac” eta jaun erretorak ekiten diote elkarren leian “sudurreco tchitchariac frantzesés khentu nahis”, nolako aberastasunak ekarri dituen etxera jakin bearrean alegia, baiña eztute Margaita’gandik erantzun zuzenik ateratzen. Orduan datorkio, ordea, etxera Graci Concor, gaztetango adiskidea, laurogei ta amalau urteko agurea orain, eta onekin argi eta garbi mintzatzen da Margaita, besteekin ez bezala: “Baï, Graci, salbu espeinis anderé hiretaco, bena bai ohi bessala Margaita Khuto.” Graci’k auzalten dio Zuberoa’ren egoera negargarria: eztago ordikeria eta lapurretta besterik alde guztietan eta, are deitoragarriago dena, Xuberotarren dantza ederrak il-zorian daude, apezpiku berri baten obe bearrezko aalegiñak direla medio.

Tristatu da Margaita sorterrira orren aldatua eta itxuratxartua ikusirik (“Bihortza dereitadan esarri bi vnkhuderen artian”), baiña

eztu orratik itxaropena galtzen. “Bena balis oraiño Suberoan —dio— ohoré saharren acia, bidé baluken honki cerbaitetara: herris campo haiñ besté ourthé igaran estitinant non cerbaüt ikhassi estudan. Horez balia litakian gouré etheco anderiac nahi niken.” Nola, ordea? Luzaroan zerbitzatu duen andreak bazekien etxeko lanetan jakiteko guztia: “Jagoitic balaco emazté ppérésturic estun issan; oro sakifia, orotara eskiac essarten; etheco andere pperestiaren eguin bidé gussia berac eguinaz manhatzen bassakifia.” Eta, itzez ez ezik, idatzirik utzi dio Margaita'ri bere jakitea, “ahatz enentzan”.

Ortxe daukate, beraz, Zuberoa'ren salbabidea. Dirurik ezta falta, gerturik baitago Margaita argitaratzeko bear dena emateko. Etxeko andre onaren ikasbide onek eztu uts bat besterik: frantsesez egotea.

Jainkoari eskerrak, ortan ere ezta garai ezteitekean eragozpenik. Graci'k badaki lan ori nork egin dezakean: “Entzunic naho herri baster hoietan erregent famatu batez, delacos liburu eguilé. Certan ari den estait: berataric jakinen dussu. Bihar goizan datéké hebén.” Errienta, esan bearrik ba ote?, Eguiateguy berbera dugu, izenez Jusseffe, eta urrengo egunean elkarrekin mintzatu ondoren Margaita eta errienta, bi apaiz jaun dituztela lagun, besterik gabe erabakitzen dute liburua leen-bai-leen inprimatzea. Bakar-bakarrik, onako latifizezko zerrenda au ezarri bearko du Eguiateguy'k, besteren lumaz apaindua ager eztedin: *Hoc ego non effeci, tributur alteri honos.*

Itzaurre luzexko onen urren dator Eguiateguy'ren obraren irugarren liburua (“Etheco anderé huscalduna etchalteco lanétan jakinturu, laidoretzas herrian aospeturic datékiana”), zenbait buru edo “berécita”-n bantua.

Ona esku-izkribuaren berria. Aztertu ondoren, galdera bat dator berez gogora: bata eta bestea, bai Peillen'ek diona eta bai beste onako au, ziñetan eta benetan argitara agertuak ote dira, ala ez? Biek kopia-gisa azaltzen dute burua: leenak Frankfurt'en ikusi zuen argia, 1785'gn. urtean; besteak, berriz, Paben, 1782'an. Inprimatzaillerean izenak eta gaiñerako zertzelada guztiak zeazkiro azalduak daude kopia direlako esku-izkribu orietan.

Eta, alaz guztiz ere, nik beintzat duda egiten dut. Arritzekoa iruditzen baitzait, bi liburu orien alerik agertzen ezten bitartean, bataren eta bestearen kopiak izatea. Gaiak, nolana ere, astiroago eta sakonago ikertzea merezi du. Bi kopien letra berdiña den ala ez ikusi bearko litzake aurrenik. Eta Donostia'ko esku-izkribuaren aztarrenak gorago billatu. Onezaz, nik uste, badu agian Aingeru Irigaray jaunak zer esanik.

Beste aldetik, nik pentsatzen dudana zuzen balego, miresgarria ere litzake Eguiateguy'ri egozten diodan jokabidea: argitara gabe zeuden obrak kopiitzea alegia, argitaraturik baleude bezalaxe. Bear bada, ordea, orrela ase zuen, besterik ezean, bere argitara-egarrria. Gogoan eduki bear da, gaiñera, badirela agitara gabe dauden euskal-obretan zenbait ale bakan eta bitxi (Ulibarri'ren gutunak eta Iruñean dagoen *Doctrina para la instrucción de la familia de casa en vascuence* luzea datozkit gogora), eta ez litzakeala ain ustekabeko, euskal-idazleen familia mear baiña ñabar xamarrean, beste oi ez bezalako pixtiren bat oraindik agertzea.

L. MITXELENA.

IZTEGI - SOLAS

ANDEREAREN IZENAK EUSKERAZ

Aurrak, umeak, bai zoragarriak batez ere bi-iru urtekoak dira-
nean. Alako aurtxoak dituten etxeetan ez dira palta anddereak, asto-
txoak, zalditxoak eta batez ere txakurtxoak; artilezko txakurtxoak,
batzuek belarri aundiak dilindan, besteak belarri txikiak tente, begi
aundi xamurrez ornituak, txuriak, beltzak, arreak, ille luzedunak, ille
motxak, tankera guzietakoak. Egun zoragarritzko jostalluak egiten
ditute, baña nik oietxek maiteen, anddereak, txakurrak eta astotxoak,
ondo egiñak, bizi-biziak. Eta umeak, zer esanik ez, lilluraz gainezka
begiratu oi ditute jostalluok naizta bigarren edo irugarren egunean jo
ta bazterrera bota.

Anddereea, lenbizikoz, orain lareun urteko Landucci'ren iztegian
agertzen zaigu, baña beste izen batekin: *SEGUIA*. Jostailu ori beraz,
oso da zaarra euskaldunen artean. Lareun urte lenagoko eta antxi-
ñagoko gure aurtxoak etzeuden *segitxo* gabe. Baña gure arbaso alpe-
rrek ez zuten nai izan beren garaiko euskeraren aberastasunik liburu
eta paper zarretan ustu ondorengoontzat. Ergelak alakoak! *Quos
ego...!*

Landucci'ren *seguita* eta gaurko bizkaierazko *seina* gauza berbera
dira eta aren garaian ere etzan orixe besterik eta gainera erderazko
poupée, muñeca. Nolakoak ote ziran orduko segitxoak?

Aita Añibarrok, ez nizuke esango nun, *seinguren* dakar anddereea
adierazteko. Baña nere uste kaxkarrean, Aita Añibarroren seingur-
entxo ori gure erriko San Antoniok besoetan daukana da, dudarik
gabe, polita benetan eta guri-guria. Gaiñera San Antonio au Arantza-
zuko elizan luzaro bizi izandakoa da eta antxen ikusiko zuen Añiba-
rrok. Gure San Antonioren seingurentxo oso-oso da. Urtean bein
kentzen zioten besoartetik, asteazken santuz, monumentua jartzera-

koan, eta Antonio deunaren besoetatik ietxi ala, sedazko tunikatxo bat ezarten zioten gure andre lotsor eta jainkozaleek aren osotasuna estaltzeko eta inguruan genbiltzan mutiko biurriek ez ikusteko. Ala cre nolarebait moldatzen giñan seingurenari tunikatxoaren barrena jasotzeko.

Seintxua ere esaten zaio Bizkaian anddereari, gaur egunean ez ain erabillia. *Andrakilla*; orixe da Bizkaian zabalena dabillen seintxuaren izena. Eta nolako andrakilla apañak!, *papa* ta *mama* esaten dutenak —aragizko andrakillatxoak baizik eztute euskeraz egiten—, biberoia artzen dutenak, oinez dabilzanak, ille-oriak, ille-beltzak, nik dakita! Olerkari batek *gizonkillak* sortu zituen, “edurrezko gizonkillak”. Aski ditugu andrakillak, neska naiz mutiko irudikoak izan, denak dira kunde gabeak eta.

Bermeon berriz —arri zaitetze!— PLAMIKIA esaten diote andrakilliari eta itz oi eztaarak Azkuek bere Iztegi Nagosian. Nundik nora asmatu ote dute bermiotar xelebriok berba ori? Amaikatxotan galde-tu izan diot nere buruari. Baiñan itzak oro beren jatorria dute eta onek ere bai. Bizpairu urte lenago argitaratu duten Emiliano de Arriaga'ren “LEXICON BILBAINO”-n arkitu nuen itz orren jatorria. Ustekabean, erbiak xalto! Ara zer dion Arriagak: FLAMEN-CA (c) Muñeca se llamaba antes de la era del cultiparlismo; ahora se dice *bébé*, o *bébé-jumeau* o *incassable*. (Loc) *Jugar a flamenquitas (a las muñecas)*. Orain argi dago ezta? Bai noski, baña neri kosta zitzaidan. Ia ia, plautoren “Komerietara” joan nintzan plamika billa, aren “Bizki” aipatuen artean edo arkituko ote nuen. Eta ate-atean izan. Ikustekoak dira Bermeoko neskatotxuak euren plamikatxoakaz, aitatzok itxas-aldi luzeetan ibillita ekarritako plamikatxoak, txiliña baño alaiagoak.

Eibarrera orduko, prantsez kutsua dakar anddere izenak: KOPIÑA (Copine) eta Mutrikun ere bai: MARAMIA (madame). Anddere oiek nik eztitut ikusi, baña seguru asko ezтира gure baserrietako lastoz beteriko galtzerdi zarrekin egindako *andrakoak* bezelakoak izango, Paris'ko madama ederrak lakoak baizik.

Bein Lapurdira ezkerro PANPINAK agiri zaizkigu nun-naitik, polit, airos eta pinpiriñak. Eta pinpirin au ere, ez ote andderearen izena? Gure errian andrakilla bezelako neskatilla bati “mamazela” esaten genion (mademoiselle alegia) baña etzitzaion bat ere atsegin izen-goiti ori. Anddere izan nai ez or nunbait.

Orra billi ibilli gabe batu al izan ditudan anderearen izenak. Beste asko ere izango dira gure zokoetan aztuta edo erdi aztuta beintzat. Denak bildu bear genituke aur-iztegi polit bat egin al izateko, jolas eta anddere, danak naste.

Eta bukatzeko, onatx nik dakidan erri batean abesten dituten bertsu politak. Musika ezta gurea, alemandar lied baten antzekoa da eta itzak Errenteria'tar Gorgonio idazle pifia zanarenak:

Bera maitatziarren
biotz-biotzetik;
Aitak ekarriko dit
neri Bilbotik:
Andrakilla mardo
txorta luzia,
begi ederrak eta
apain jantzia.
Erabiliko dot
esku-ganean
aitak neu erabilten
naben antzean

ITAR S.

IPUIN-IDAZLEA

Fabrika baten ugazaba zan fameli batek seme bakar bat zeukan. Etxerako izango zala uste eben gurasoek, baiña ez eban fabrikantetzarako urten semeak.

Gaztetan bere, eskolara ibiltzen zanean, kontu-liburuak eskatzen eutsazan maixuari, eta zaletasun aundia eukan kontu-liburuak irakurtzeko.

Euskerazko libururik ez eguan eskolako liburutegitxoan. Kirikiñoren ipuiak, edo Urruzunorenak, edo Mañarikorenak, edo besteren batzuk euki bazituan, pozik be irakurriko zituan arek, baiña erderazkoak bakarrik egozan an. Alhambrako ipuiak, Andersenena, Grimm Anaienak eta irakurri ebazan pozik.

Bein egun batean, kontu labur bat bere idatzi eban. Asmatutakoa zan, bere burutik ateratakoa, baiña Alhambrakoen antzera egia.

Gero, azi zanean, eta mutil aundi egin, kontu asko asmetan ebazan, batez bere umientzako eta gaztientzako.

Eskeko ez, baiña aberastanik be ez eban ezagutu. Orraitiño ogi bako egunik ez eban euki, ta lo egiteko ogerik be ez jakon faltau. Zorionez, biotz onekoak be badira oraindikan mundu onetan, eta borondate onagaz lagundu zioten inoiz gaixorik egon zanean.

Lagun eta adiskide asko euki ebazan alde askotan, batez be umien artean, eurentzako kontuak idatzi ebazalako.

Bere gurasoek zoritxar aundizat eukien a euren seme maitearen bizitza a. "Diruz beteta bizi bear leuken seme au, ona emen zelan ikusten dogun", esaten eben.

Baiña diruz beteta egun guztian fabrika barruan baiño pozago eta zoriontsuago bizi izan zan umientzako kontuak idazten, aixe zalako Jaungoikoak emon eutsan bidea eta eginbearra mundu onetan.

Izpi Batzuek Esistenzialismuaz

(Alkar- izketazko belada baten asiera itzak.)

Itzaurrea.

Aurtengo belada akademiko onetan Europa-n literatura ta pentsamentuaren bideetan nagusitu zaigun esistenzialismua dugu gaitzat. Filosofia ikasten ari gaituzuten ezkerro, bistan dago zein ikusmolde edo alderditatik elduko diogun. Jakina, prolema asko geldituko dira aidean. Emen ez da gauzarik argituko, pretentsio aizea bailitza besterik pentsatzea. Bakarrik nai da pentsakera bat azaldu ta maixeatu. Egia banaturik baidago izaki orotan, filosofia onek ere bearko eduki bere egiaren partea.

Asi beifnepein, asiko gera asieratik. Barka tetelkeria au, baiña prexixokoa dugu auxe bene-benetan. Beraz, astapen puntua izango dugu ea egiazko filosofia den ala ez disputatzea, eta ea noraiño ta nolako filosofia den. Alegia, zein oinarri, printzipio, ta metodo, zein molde ta irakaspen eta abar dituen. Eta zerk determinatu duen esistenzialismuaren mariagora, naiz eta orain mariaberan doala esan ditekanean arren.

Gutxitan pasatzen dena pasatu zaigu esistenzialismuarekin. Au da, filosofia bat mundu guztiaren jabetasunera biurtu dela. Sartre edo Heidegger esistenzialista ditugu noski, besterik ez aipatzeko. Baiña Sagan edo Minou Drouet edo Txillardegi edo beste edozein nobelista naiz idazle gaurko, ez al ditugu arkitzen apika esistenzialismuaren zumoz bapo urasatuak? Eta zeu, eta ni...?

Onek adierazten digu sistema onek —eman dezagun oraingoz filosofia dela, ta sistema dela—, adierazten digu, bada, iñundik ere ba-duela sustrai natural bat, sikologikoa, Bearbada emen sikologia sakonak zeregin berebizikoa izango luke. Ta onekin eztabaidaren bigarren partera iritxiko giñake, alegia, zati sikologikora, lenengoa teoriko litzakean lez.

Azkenik, permitituko didazute beste oar bat. Eztabaida eramateko ezin artu genezake esistenzialismua berezko osotasunean. Modu askotan azaldu baida ta irakaspena bera guztiz aldrebesa dugula airtortu bearrrik ez egon: milla teoria diferente ta modu geiago bai no-

bela, teatro, poesia, izkribu filosofiko... ta gainuntzekoetan sakabaturik.

Nahasmendu au dela kausante erizkizunak testo edo azalpen labur bati eranstea iruditu zait egokiena. Nundik artu, ordea, "antologia" au? Agian esango didazute, etzan oso zailla... Ba, etzan erregeia ere.

Heidegger, Sartre, Marcel, Camus, Kafka... izan ere, berdin bezain desberdin ditugu makifatxo bat alderditatik begiratuaz. Gaiñera, oetako idazkietatik aukeratzen badugu eztabaidaren ezur, nerbio izango den testoa, arriskoso izango da esistenzialismua ez baiño autore onen edo bestearen juzgua emango ez ote dugun. Eta au ez.

Orregatik, presentazio onen ondoren irakurriko da artikulutxo labur bat, apropos onetarako antolatua. Bertan bildu nai izan dira, laburtu ta estuturik, esistenzialismuaren puntu bintzipalenak. Nola-bait modu guztiak eta puntu oiñarrizkoenak lapiko bakarrean egosi ahal izateagatik, apika erdi-nobela erdi-ipuin emango du. Zer egingo diogu?...

Dena dela, bere egilleak ez du uste azalpentxo onek bere baitan balio apartekoa duenik. Bakar-bakarrik pretenitzen du berarekin pospoloarena egitea: ots, eztabaida piztu.

Bukatzeko, ez dago esan bearrik Jainkoari eskerrak ni ez naitzela olakoxea... Beraien izkuntza erabiltzeagatik izan da.

Ta onen ondoren, guztion baimenarekin, billatu bearko du ba-koitzak, eta denon arteko eztabaidan ere bai, zer duen egiazko, zer oker, ta zein oiñarri dituen ta zein gorabera filosofiko, etabar, esistenzialismuak.

OLAKOXEA NAIZ

Nazka, asper, batez. Nagia dario nire gorputz ustel onek. Nazka ta lerdea besterik ez da nire gorputz bizitz beltz-illun au. Goibel ta ezerez.

Ba-ote naiz? Azken urteetako filosofilari garratz eta lardatz oei entzuten badiet, ez. Ta sifetsiko al dut? Askotan ene bizitz onek ori dasait, ta beraien esantzaren adigarri bat lez artzen dut. Ori naiz: ezerez, eta nazka ta lerdea.

Gaurko mundu ustel onen elburua nork adi! Ustela ta zorna dario gure munduko argalkeri txukun oek. Ala da.

Eta gaurko filosofilariari sifistu bearrean aurkitzen dut ene beru makal au. Ene bizitzaren ezerezean sifisten dut: Ez naiz ezerez baño. Baña ez dut ezerez apal bat izan nai —ezerezari dagokion legez— arro baizik. Ezerezak berekin dakarren pixuan ez dut nai sifistu, eta oro benetan balitz bezela bizi naiz. Olakoxea naiz. Lo

ezerezean eta bizi zeredozean. Ezerezaren pake latzaren erdian bizitu nai dut, eta ezerezak ez pakerik beregan. Orregatik bera bakarrik utzirik izatearengana noa bizitzera. Absurdoa.

Ezerezaren pakean dut itxaropena. Beste mundurik ez balego... Baña ene gurari ortantxe aurkitzen dut ofiazirik gogorrena. Ez balego!— Baña nere baitan beste aldeko munduan dut itxaropen. Nazka... Emendixek sortutako nazka da nire mingarririk garratzena. Nola lo...? Baña ezerez illunaren magalean daukat edo nai dut ukan ene pakearen ofiarri ustela. Ustela, eta ez dut kiratsik nabaritzen. Goxoa dirudit ene ama ezerezaren magal utsak. Ez dira ikutu lizunak, ene egiazko amarenak baiño... Baña igi bildurgarri onen erdian, ustelari lotzen dizkiot ene beso mearrak. Ezerezak duan indarra...!

Nazka ta zorna ditut nere jainkoak. Ez dut miñik nai... Baña ezerezaren pixu astuna gura dut errege. Betor nire erregea... Betiko bedi nigan... Olakoa naiz. Alde batetik utzi ta bestetik artu. Bizkar batetik ken, eta bestean, indarbakoan, jarri... Utzi eta artu, au da nire eguneroko eginbear negargarria.

Negar dagite enebegi legor oek. Txoro nagola esango didazute, edo zuen baitara beintzat oiek datozte. Datoztela, eta sifetsi, nai baduzute. Ni enaiz lotsatuko zuen gogarteengatik. Or konpon... Baña nire gogo beltz onekin beste antz loi bat datorkit.

Ni zer naiz? Au da puntua, kuestioa. Betiko naizela ere usteko nuke, nire ondoan oro il arren. Ni betikoa... Eta Jainko-naia sortzen zait. Ez ote naiz jainko? Eta ene gogo au Panteisten artera doakit. Askok siñistu dutena ez al da egia izango...? Eta ene barrenean ezerezaren itzal apala dagerkit. Naiago dut ezerez izan jainko baiño. Fne jainkoa ezereza da, ta neregan aurkituko dut pake osoa... Ezereza, nazka.— Beti orrelaxe...

Ene barnean zalantza bat azaldu da. Nere lengo itxaso barean olatu txiki batzuk askatu dira... Ta ekaitz antzo, aditzen doaz... Bildur dut ene ustarien ontzi makala urak irentsiko ez duten. Ezereza, atoz ene laguntzara. Baña orain ere ezerezak bere geldotasun erneagarrian dirau. Laguntza!— Itz utsagorik ezin sortu. Lagun...! Iñork ere ezin nau lagundu. Orixe nai dut... Ona emen nire jauntasuna. Ni naiz ene jaun, ni naiz ene indar bakarra... Orregatik maite dut ezereza.

Nazka, —asper, —ezerez... Batez... Ori da nire legea.— Baña ezerezaren mundu ontan, zer edo zer palta zait. Pakea ba-dut. Baña nire zorianaren argalkeriak bildurra damait. —Ezereza bai ote—? Ez ote...? Edo... Zaitzela, ezerez, eta pakean egongo naiz.— Atzo ezerez. Gaur ezerez. Beti ezerez...

Odei illun bat etzan da nire animan gogarte oek idaztean. Goibel nago. Au da ene anima illunari ezerezak dekarzion pakea... Pozik

nago alabaiña. Ezerez... Ori da nik jarrai bear detan bidea.— Ortik noa nire izaeraren osakintzara. Bide zaila deritzait... Baña ni naiz nere buruaren jabe. Indarrak ba-dituz, ezerezak eskeñitakoak. Zein indartsua zeran, ezerez...!

Sartrek damaitan pakean dut itxaropen. Itxaropen apala nirea. Baña nire barnean burrunba illun bat nabaritzen dut. Ezerezaren kezka nazkagarria. Utsa nabaritzen dut ene bizitzean. Maite... Zertarako? Bizitza ondo igarotzeko... Maitasunaren jokoak damait pakerik goxoena.—Sagan'en Cécile ta Dominique lez gura dut izan.— Or daukat eztitasuna. Cécile bere aitakin.— Dominique bere lagunekin.— Ni.—? Ezerezakin! Ona emen nik geien maite detana. Ezer eman ezin didalako, maite dut. Ene biotzak ez du atsedenek aurkituko, zuga ezik... Zu, ezerez, zera. Sifisten dut... eta baita ere maite...

Eriotzak ez nau bildurtzen. Zeralako, ezerez, orregatik maite ere zaitut. Eriotzarekin zugana joango naiz. Zu biurtuko naiz... Ta zurekin bat, zurekin jainko... Maite zaitut eta zugan dut itxaropen. Heidegger, Sartre... Estoikoak. Orok atozte nigana, zuek zerate ene birtzaren askatasuna. Zuek naramazute pake osora...

Bizitz onen ezerezak goibel jartzen nau, baña goibeltasun ortantxe aurkitu dut zoriona. Goibel. Nekatuta nagonean nago pozik. Bizitz onek nekatzen nauanean, orduan baidut zure izatea aurkitzen. Ezerezak ez nau umezurtz uzten, bera da nire aita, eta bera ene ama, eta bere magal garratzean nai dut atsedeen. Zure ustasunean bizi... zure ustasunean il... Zugan— ezerez ortan beti.—

Asper igarotzen dut ene eguna, zu nirekin etzaudelako. Ni bannaiz, zu ez zera, eta orrekin min sakon bat ernarazten du ene barruan. Noiz ez naiz ni izango? Zuganako maitasunak gurari au aziarazten du barrenean. Olakoxea naiz. Ni ez nadinean, biok berdiñak izanen gera. Noiz?

Nirvanaraño nai dut eldu. Batez gura dut biurtu. Pake osoa orduan arkituko dut: ene izatea gordetzen denean, eta zu, ezerez maitea, agertzen zarenean. Zu nigan, ni zuga. Beti.

Beti ontan aurkitzen dut asperrik aundiena. Nola beti, ta ezerez? Nik ez dakit, zuk dakizu. Zugandik nintzan irten, zugana joanen naiz.

Nere bizitzak, esanai gutxiago, eta are geiago balioko du. Zuk esanairik ez duzun lez, nik ere ez dut nai ukan. Eta orrela ere ezpain oetara "irripar goibel", nazkaz beteratiko bat agertuko da. Biok batera aurkituko dugu zoriona. Olakoxea naiz.

Baña orain berriz ere, nigan gau illuna dut sumatzen. Betiko!

PELLO M. ZABALETA.

Erri-berrin, 1962-ko ilbeltza.

Titta Ruffo eta Emakumearen Betikotasuna

Isidoro Fagoaga'k gaztelera bilbatua eta "Uarrain"-ek euskeratua.

Albistaritzan (1) jardundako gizaseme leñargi batek, ots, Ramiro Maeztutarrak, onela ziñon bere idazlan batean: "Edertilariak (2) maitetasunaren merkataria dira, nolabait ere, eta bere ahalmenari ezin eutsi zaiolako ustea zabaldu dute".

Edertilariak amodioaren merkataria direla on-artuarren, zailla litzake probatzen eurak izan direla ere (ez gero euren miresletariko talde aundiak) bere ahalmen eutsi-eziñaren oiartzuna zabaldu dutenak. Gizakien jardunkizunetako beste agerpen askotan bezala, garrantsi aundiko erritar arikizun bat aurkezten dutenen propagandistarik aundienak, batez ere, au, arte barrutikoa baldin ba'da, arikizun onen kanpoko jendeak izan oi dira. Au, zabalki demostratu dute lagunabapsikologija deritzaion ikaskizun lilluragarri ori estudiatu izan duten tratadista eta soziologari guziak. "Gizonak sailletan bilduta —jakin-erazten digu Gustavo Le Bon'ek— nagusi bat gabe ezin moldatu dira; dena den au, gudaiburu, politiku edo edertilari".

Alaxen da, izan ere, eta artistari gagozkiola konkretuki —alakotzat daukagu berexiki agertokian eta pantallan diarduena— baietsi genezake, maiz aski, artista berbera izan oi dela txundituta gelditzen dena bat-bateko edo geiegizko nabarmentzeaz. Baldintza batekin, ordea: edertilariak euki dezala buru argitasunik aski eta bere buruaren irizkizunaz eta erantzukizunaz jabetasun aundi xamar bat.

Onetariakoak, geiegizkoa ba'derizkiozu ere esankizunari, beti izan

---

(1) Periodismo.

(2) Artista.

dira eta balioz eta kopuruz iori, gaiñera. Oietako bat, argidotarre-
tarik, zalantzik gabe, Titta Ruffo izan zen, ots, mende onek orain
artean eman digun aktore baritonoetan entzuterik distiratsuen eta
mereziena atxeman duena. Esan dezagun berriz ere, edertilari bezala
ongi irabazitako ospea; baiñan, bidegabea, bere delazko galaitasun
grifiari dagokionez.

Nork oretu zuen galai maxiatzalle berri onen elezaharra? Ez,
noski, berak eta are gutxiago bere jokabideak, gizon zintzoa eta bere
buruarekiko zorrotza baitzen. Orra ba, lenxeago esan dugunez, eder-
irizten zion izenik gabeko jende-taldea izan zen eta batez ere emaku-
mezko taldea, emaztekiak itxu-itxuan miresten baitzuten gure gizona.

Buenos Aires'ko Colón'en *Cazuela*, Madril'eko Real'en *Tertulia*,
Monaco'ko Operan *Bombonera!* Oietan eta beste olako teatru inter-
nazonaletako bazter aukerakoetan bilbatu ziren, antzi, txalo eta txar-
teltxo perfumedunen artean biografia sentiberak —egiatiak edo ge-
zurtiak, ajolik ote?— aldi artako *divorik* sonatuenen lepotik.

Titta Ruffo'rena ere onelaxe sortu zen, alabearrik.

* * *

Titta Ruffo Pisa'n jaio zen 1877'gn. urtean langille auzo bateko
bizitzadun etxe aundikote batean. Bederatzi urte kunplitu baiño len
eta eskolara bein ere joan gabe, bere aitak, errementari trebe baitzen,
bere sutegian lanean jarri zuen. Sei urtetan lan egin zuen, azi zen eta
batez ere nozitu (3) zuen ingudearen eta sutegiaren artean (4). Izan
ere, bere lanerako leiatsu eta iraunkor izanarren, aitarekin eztabaida
gogorrak izaten zituen eta onek lotsagorritu azten zion beste langi-
lleen aurrean. Egun batean, alkar jotzeko zorian egon zirelarik, aitak,
kupida gabe iraindu ondoren, lantegitik bota zuen. Amabost urte zi-
tuen. Pardela sorbaldan artuta bidez-bide joan zen, zubipetan babesa
arkitu zuen eta orronkari (5) ibillitako lenengo gabean, igelen ko-
rrokak eta kirkirren kantuak eraginda, pake santuan lo artu zuen
Horaciotarren eta Curaciotarren illobian, Albano inguruetan. Lana
billatu zuen eta batzuetan arkitu ere bai. Amaika gora-bera ibilli
ondoren eta bere etorkizuna munduko edozein langilleena izango zela
uste zuenean, ustekabeko agerpena egin zuen bere baitan gure moti-
koak: ots, bere abotsarena. Etzekien, noski, bere abotsaren nolako-
tasunik eta ezta ere ze maillakoa zen, baiñan, segurantzi osoaz esan

---

(3) Sufrir.

(4) Entre el yunque y la fragua.

(5) Vagando.

zezakean *voce di teatro* zela. Estudiatu zuen, berriz ere gosea pasatu, zere burua iltzeko leia sortu zitzaion, baiñan zorionez ito zuen gogo au eta azkenean eguzkiak distiratu zuen —naiz-ta gerora ere illunaldi neketsuak sortu— bere biziaren osertz zabalean. 1898'gn. urtean egin zuen bere debuta ogeitabat urtekin Heraldoren partea aurkeztuaz “Lohengrin”-en. Iru lira t'erdi pagatu zizkioten eguneko. Bigarren kontratuan (6) —Sicilia barrena egindako jira batean— bederatzi lira t'erdiraño igo zioten eguneko lan-saria. Firmatzeko garaian amar lirako aurrerapen bat egin zioten eta erdia baiño geiago bere amari berri ona ematen zion telegrama batean gastatu zuen.

Auxen da, txit labur-zurrian, inor gutxi bezala bere langintzen seme jator izan zen onek, bizian eta edertian izan zuen asiera. Ala ere, eztago ezertxore *curriculum vitae* orretan, itxuraz beintzat, berri edo bitxi denik. Tankera ontako gertakizunetatik eta baita saminañoetatik ere igaro izan dira Ederti barrutira daraman bide elorritsuan murgildu diren guztiak. Alabaiña, ba-da zerbait laburpen orretan kontakizun arruntari labaintzen zaiona: ots, itunketaren firma garaian —gogoberotasunak eta ahanzkortasunak berenaldi dutenean, alegia— Ruffo gazteak bere amarenganako duen oroipena. Semetasunak darion xamurtasun sentipen onek, geroago ikusiko dugunez, gose ta mixeri zear lenengo eta aberastasun eta garaipenean gero, bere bizitza guztiko egintzetan dauka parte.

Bi agintari nagusi ditu bere izatearen zuzendari: edertia eta emakumea eta erlejiñozko sukar bero bat erantxirik, beroietan murgildu zen, bere buruari deusik opa gabe. Kultu onen opagai iru emakume izan ziren: ama, adiskidea eta emaztea. Iru emakumeok, alkarren ondoren dutelarik aldi, leia bakar bat eta maitasun bakar bat aurkezten dute: “emakumearen betikotasuna”, ots, gizonaren salbabidea emakumearen maitasunaren bitartez, Goethe'ren poema illezkorak darion arnasaren iduri.

* * *

Asi gaitezen amagandik. Ontarako aski dukegu egillearen barrutian bertan arakatu, Titta Ruffo'k, autobiografiatzko agiri ederbera bat utzi baitzigun “La mia parabola” izenarekin. Arritzen gaitu benetan, liburu onen tekstua —ain baita bizi, ernegarri ta ukigarri— ez itzulia izatea, emen batez ere, berak ainbeste maitatu zuen eta ain maitatua eta miretsia izan zen Arjentina onetan. “Ene ama —idazten du— sentipenik xamurreneko emakumea zen. Adats orailla (7) zuen, larru-

(6) Itunketan.

(7) Cabellera rubia.

mintza zurbilla, xare antzekoa, eta begi aundi batzuek berde-argi kolorekoak. Izatez xaloa (8) zen, aur irudikoa maiz aski, baiñan, guztionen azpitik moral zorrotz bat zuen oiñarrizat”. Eta ondoren, ikusmen zoli batez, azalez errespetu urrikoa iduriarren, epai bat botatzen du, bere gurasoen psikoloji az egin zezakean irizkizunik zuzenena: “Ene aurtzarotik oartu ahal izan nintzen ene aitak eta amak zuten desberdintasunaz gorputzean eta gogo-izakeran. Izan ere, ezin igarri diot nola ene ama ezkon zitekean ene aitarekin...”

Bere kontakizunaren beste zati batean gaiñeratzen du: “Ene aitak sortu-erazi zidan sentipena, bildurrezkoa obeto izan zen naitasunezkoa baiño”. Eta geroxeago bere *leit motiv* xamurrari ekiten dio berriro: “Ene amaganako txera (9) aundi bat senti nizun. Beragatik eta beragan bizi nintzen, beti arduratsu atsekaberik txipiena ez emateko. Gaixoak, xamurtasunik maitakorrenaz eñantzuten zidan, eta arratsian, sutegitik etortzean, losintxaz eta laztanez betetzen nindun. Igandetan, ene arrebak nire anaiarekin edo aitarekin ateratzen zirenean, ene ama etxean gelditzen zen eta nik laguntasuna egiten nion. Leioan ukalondo zartzen giñan eta orduak joan, orduak etorri, jendea kalean pasiatzen ikusiaz egoten giñan. Beste batzuetan, burua amaren magalean kokaturik erdi lo egotea gustatzen zitzaidan, aurra nintzenean bezala. Bai zorrotza dela ama baten sena! Nunbait, igartzen baitzionaldi artan ni izanen nintzaiola bere geroko izatearen laguntzalle moralki eta materialki. Aitortu bear, benetan neketsu ta latza izan zitzaiola izanaldi au ene aurtzaroko urte xamurrenetan. Izan ere, diru-urritasunaz gaiñera, ene gurasoak, egunero, gero ta maizago erritan jarduten baitziren. Ia beti gertatu oi denez, kupidagarria ene ama zen. Zenbat bider ez ote nuen ikusi negar-ixilka ene ama gaixoa!”

Ondorengo orrialdetan psikoloji zorrotzeko azalpenak egiten dizkigu bere lankideaz. Txangoen berri ematen digu, ederti-ibillaldien albiste laburrak ere bai —geldiro gozatuaz Teatro Colón’eko jardunaldiak aipatzean— eta bere bizitzako gertakizunik goibelena irizten dionera irixten da: bere amaren eriotza. 1904’gn. urtean izan zen. Milan’go Scala’n jardunaldi itogarri bat egin ondoren, opera bakar batetik, ots, “Rigoletto”-tik amazapzi kantaldi egin baitzituen, eta Rubinstein’en “Deabrua” sukarki estudiatzen aritu zen, Errusia’n aurkeztu bear baitzuen luzaro gabe. Arrats batean, ekiñaldiaz akituta pianu gaiñean lokartuta gelditu zen. Goizean-goiz, asaldatuta (10) esnatzean, bere ama iltzear “ikusi” zuela gogoratu zen. Une batean ere zalantzik egin gabe, prestatu zuen maleta eta Erroma’rako lenengo

(8) Ingenuo, sencillo.

(9) Afecto, cariño.

(10) Turbado, sobresaltado.

trena artu zizun. Usteak etzion ustel jo. “Ogean exerita arkitu nuen —diñotsa— begiak erthen-bearrean eta eskua teinkatua (II) biotz gaiñean. Ikusi nindunean karraxi bat egin zuen eta laztan luze batean josi giñan alkar. Bere gorputza ariña zen, txori batena bezala. Kargu artu nion, bere egoeraren berri jakin-erazi etziralak eta berak eztiki erantzun zidan: “Ziur nintxionan ni “joan” baiño len etorriko intzala”. Aitaz galdetu nuen. Ixilune luze baten ondoren ene arrebak esan zidaten ba-zela urtebete etxean agertzen etzela... Ni iritxi ta egun batzuek barru, bere ondoan ninduela ikusirik animatuta, ene amak jaiki nai izan zuen, baiñan, ateruntz abitzean, bere anak uts egin zioten eta korrika joan bear izan nuen ene besoetan garaiz jasotzeko eta oatzean sartzeko. Bete-beteen begiratu nindun, ene begi-niniak aztertuaz bezala eta abots arnas bat atereaz esan zuen txutxu-mutxuka: “Ene alabatxoak ire gain uzten dizkiat”. Minutu batzuek barru azken arnasa eman zuen.

Edertilaria ziara jota gelditu zen zorigaitz onekin. Aienatze au dela-ta, ama ez-ezik, bere artearen eta bizitzaren etorria galdu baitzuen. Era askotara, garbi ta jatorraz gaiñera, interpreta liteke maitetasun sakon eta eredugarri au. Ain zuzen ere, modan baitaude makiñibat teoria ustezkoaz eta konplejoaz, gure animaren muin-muiñeko ezkutu-taupadak esplikatuz. Guk eztugu ez on-esten eta ez gaitz-esten teoria oietako bat bakarrik. Gure buruari erantxi diogun jo-muga apalagoa da: labur-zurrian aditzera eman gura genduke soil-soilki, aipatutako maitasun onek eta beste bi amodio nabariak izan zuten eragiña, lerro auen arrazoigarri izan den gizonaren bizitzan eta edertian zear. Asmo ori da osatu nai duguna.

* * *

1900'gn. urtean, operako lagundiarekin batean Txile'ra zeraman trasatlantiku barruan, Titta'k, ogeitairu urte doi-doi zituelarik, etorkiz Scala'koa zen emakume artista bat ezagutu zuen eta aldi artan, mundu guziko liriku bizigiroan sorkari goretako bezala iritzirik zegoen. Delako notin edo pertsona oni —Titta'k eztu bere izenez aipatzen iñoiz, *la signora bruna* (dama beltzarana) edo *La Benedetta* (Bedeinkatua) ez-izenez baizik— Adelina Fantón zeritzan, ogeitamar urte zituen eta jaiotzez Veneziarra zen. Gure edertilariak, aipatutako oroigarrietan onelako azalpena egiten dio: “Lenengoz alkar ikusi gendunetik, *la signora brunak*, atsegintasunik beroena eta zaletasunik sakonena piztu zizun ene baitan. Buruz oso argia zen eta kultura zabal bat zuen; ene ama bezala, fede aundiko emakumea zen. Itz egitean

(11) Tenso, crispado.

abots ezti bat zuen misterizko xarmangarri zerbaitekin. Bere begi aundi, beltz eta istatsuak, lilluragarriago ziruditen bere betille luze ta seda tankerakoak zeriotten itzal-matizagatik. Bere jazkera dotorea baiño bakuna (12) zen eta etzen pitxiz apaintzen. Arpegia erdi-estallirik ikustea gustatzen zitzaidan, bakarrik eta bere baitaraturik zegoeanean; bere arpegi-islak kamafeo zahar baten grazi jarioa zizun, orduan...”

Onelaxe, erromantiku berotasun onek eraginda, maitemiñak jotako gizona, orrialdez-orrialde eta sei urte luzetan zear, bere gogoetako damari kantari ari zaio. “Onek —jarraitzen du— ontasun eta eztitasun aundi batez onartzen zituen ene naitasunezko erakuspenak. Izan ere, ene artebideko urte zailletan bera izan zen ene aingeru zaindaria eta berak zuzendu zituen ene urratsak, sendoki, amestutako elbururaino”.

Eztago lerro auetan geiegizko itzik. Urbilletik edo urrutitik, itzez edo eskutitez, *La Benedetta*'k, irakurgai ta maixuak, jardunkizun eta musikazko bildumak siñalatu zizkion, 1905'gn. urtean, jakitez eta abotsez umotua zegoela iruditu zitzaionean, Lisboa'ra laguntzea onartu zuen eta an, bere gidaritza sendoaren ardurapean jokatu bear zuen bere artebidearen erabakigarri izango zen gudua, ots, bere lenengo aurkezpena “Hamlet”-en. Garaitia (13), otsaundikoa, guzizkoa izan zen eta onekintxe egiazkotu zen ain leiatsu gura izan zuten beren bizien alkartasun osoa. Milan'era alkarrekin itzuli ziren eta Venecia'ra ere alkarrekin joan ziren eta an (Titta'k ezin igarri dio jokabide onen arrazoiari) neskak bere aideaz “agurtu” nai izan zuen. Bakarrik joan zen eta bera, neskaren esanera etorriarik, San Markos'eko plazan zai gelditu zitzaion. Itzultzean, txorabillo batek jo zion. Gero, begietara so egiñaz, larritasun ikaragarri batez, egi laborrigarria (14) agertu zion: eri zegoen, eriotzeko eritasunez jota, senda eziñeko gaitz bat baitzeukan. Titta'k, txundituta eta etsita, baiñan, zazpi ahalak egiñaz, neskatxa Milan'era biurtu eta klinika batean sartu zedilla ardietsi (15) zuen. Neskak, atsegin ematearren bakarrik amor eman zuen eta operaziñoa egin eta bost egun barru alabearra etorri zen: “ene bizitzako izar sakratua itzali zen...”.

* * *

---

(12) Sencillo.

(13) Gurenda, triunfo.

(14) Horrible.

(15) Lortu, iritxi, kontsegitu.

Ondorenak ahalik txarrenak izan ziren artistarentzat eta etzitzaion asko falta izan zentzua galtzeko: "Edariari ekin nion neurrigabe. Tabernan eta illerrian igaro oi nituen egun osoak. Ba-ziren egunak aramentatik (16) bakarrik amasei baso edaten nituenak. Edariketa onek prexkura zoragarri bat eman oi zidan; balantzaka ene gelara joan oi nintzen eta jantzita oean etzaten. Denak galdua zirudienean, ustekabeko zuzperraldia sortu zitzaidan: Sonzogno'k, musika-argitaltzalle eta urko-maitatzalle aundiak eskutitz bat egin zidan bere lan-gelara urbil nendin, Joan nintzen; maiteki kargu artu zidan edertiari utzi niolako, eta eragingarri zekidan, on-artu zuen *La Benedetta* bizi zelarik ainbestetan alperrik eskatutakoa, ots, "Hamlet" operaren eratzea (17). Eragingarri onekin ene borondatea sendotu zen. Oartu nintzen, ene amaren eta bizi-lagunaren denbora zorionsuetan bezala, bearrezkoa zela aingura (18) bat arkitzea bizian eta elburu moral bat edertian, etendako bideari berriro ekiteko. Ezta munduan gizonik deus eder edo aundi egin dezakenik, maitasun garbiaren gogo-zuziak argi egiten ezpa'dio. Maitasun garbia, ostera, emazteak eta sendiak eman dezakeana bakarrik da. Onetxegatik, ezkontzeko erabakia artu nuen. Berexi nuen emakumea, ene bide latzaren azken aldietan lankide izateko gaitasun guzien jabe zen eta ala da orain ere. Lea zeritzan. Beragan dena gustatzen zitzaidan izenetik asita: bere begi urdiñen begiratu sarkorra, bere arpegiak zerion ontasuna, bere izakeraren egokitasuna, bere abotsaren gozoa, bere bulkoen (19) argitasuna, bere aiurriaren (20) leguntasuna..., baiñan, baita bere kemena ere, zuzentasuna eta ohorea aldeztu bear zirenean. Beragan, berriz ere esan bear dut, dena ain miresgarri izanik, benetan merezi du izanaldi zorionsu baten saria..."

Senar eredugarriak emazte eredugarriarentzat eskatzen duen zorion au, alabearrak, edo zeazkiago, gizonak etzioten ziurtasunik eman nai. 1924'gn. urtean, antzerti-ibillaldi bat egiñaz zegoelarik Bogota'n, albiste beltz eta laborrigarri bat irakurri zuen egunerokoetan: bere koñatua, bere Lea maitagarriaren anaia, Giacomo Matteotti diputadua erail zuten. Ordu batzuek geroago, Velia ta Ruffo bere seme-alaben

---

(16) Ajenjo, edariari gagozkiola, ez belarrari.

(17) Tajutzea, gazteleraz "montaje" itza darabil.

(18) Ancora, ancla.

(19) Ideia.

(20) Carácter.

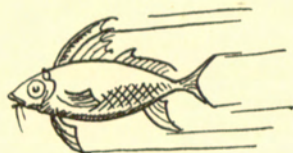
telegrama bat jaso zuen (emaztea Erroma'ko eritegi (21) batera eraman haitzuten) trajedi ikaragarria baietsiz...

Ortxe, bere *parabolako* geldiune triste ortan, amaitzen dira bere oroigarriak.

Illeak, urteak, igaro ziren eta askorentzat ekaitza ere igaro zen. Ez, ordea, Titta Ruffo'rentzat. Bere biotza —eta alaber bere emaztearena eta aurrena— betiko zauritua gelditu zen. Egun artatik, astiro-astiro, igarri-ezean, kale-bizitik eta gizartetik gibeleratzen asi zen. Baiñan, teatruaren bizi-analetan eta Biziaren teatruan, ezta ahantziko artista goretsiaren oroimena. Gizon zuzen onek artea goraiatu baitzuen eta Gizadiari ohore eman baitzion.

---

(21) Gaixotegi, hospital.

Strawinsky'ren personalitateaz

Astuna ta pixua litzake noski Strawinsky'ren gain lan borobil ta ondo islatu bat zertzea. Ta ez gutxiago irakurtzea, batez ere ni bezelako batek burutua bada.

Bestalde, asko irakurri bearko orrelako bat egiteko ta goragale litzake edozeñentzat. Gogoia ba-dut sobera bai; ni ere "gogoan gañez ta ahalean jario". Orregatik ta beste zio batzuetan aitzakituta Strawinsky'ren personalitateaz bakarrik jardungo gera. "Gera" esan dizut ta ain zuzen, beti utziko dizut txokotxo bat zerorrena nerearekin neurtu dezazun. Alegia, etzaitut beartuko nik diotana onartzera, ezta gutxiagorik ere. Jakiña, bizi diran gizon aueri —Strawinsky'k larogeita bat urte dizkitzu oraintsu konplituak— ezin erantsi genezaieke gure txokoan nabari dugun oro, gauza batzuk bildurragatik, ta beste batzuk lauso ta orbelpexe ikusten ditugulako.

Bai, lehenengo urteetan iritzi ta arraposketa ugari sortu zitun Strawinsky'k. Orain edozeñek entzungo du bere "Le Sacre du Printemps" apaltasun trankillenean, damaigun gozo strawinskiarra berari eskertuaz, bere aldian sortu zuan dunbatakoaz asko gogoratu gabe. Izan ere oro txundimena zen gure musikalariaren partiturak entzutean. Gurdia azpiz-gora erabiltzeko sortu zen itzaia zirudien inpresionismuan murgilduta zegoan aroarentzat. Lenengo eztenkadak "El pájaro de fuego" ta "Petrouchka" izan ziren. Inpresionistek, Diaghileff'en balletetako musika ura orduz aurretik zetorrela jo zuten, baña alako orkestatzio soñuru, armonitsu ta berriak, ta erritmoaren garbi pontukoak, gizon gaztearen izena onartzera beartu zituen.

Bide zaharrak naiko zapalduak iruditu zitzaizkion noski, ta personalitate berezia lortuaz bide berri ta apartekoenak sortu zituan erritmo ta orkestatze bidean batez ere; tradizioaren zapale bizi, musika-berridun garaiena agertu zen.

"El pájaro de fuego" deritzana ogeita sei urtetan zeñtu zuen. A zer

nolako desapioa orduko musikagilleentzat! Rimsky-Korsakow —bere maixua—, Debussy, Dukas, Scriabine, lauetan bildu zuen zertxobaiten kutsua alako batasun bereizi bat emanaz. Andik bi urtera “Petrouchka” burutua zuen. Au izan zen ziurki inpresionismua sustraie-taraño biurritu zuena: tonalitatea zegokion lekuraño kementsu jaso, forma armonitu, ta erritmoa indartsu ta bere pontuan ipiñi zuan. Oro forma, gotor, ta islatu zen, laguntz-itxurazko erdi-formak baztertuaz. Bear zena, ura garbi ta tinko, ta ospa gañerakoa. Strawinsky'k aldi ontan jo zuen bideak —orduko guztietan berria noski— bi oñarri oetan zituen sustraiak: forma tinko ta beretar bat erritmoarekin ezartzean, ta klasikoan tonalitatea bere era zabaletan sartuta beingoz tinkatzean.

Asko izan dira Strawinsky'ren personalitatea aldatu nai izan dutenak, bere arrarotasunak —nolabait esateko— argitu nai izan dituztenak. Baña ez dira konturatu, Strawinsky'k lojika gogor bat daramala bere musika guztia zear, personalitate borondate utsa, batasun utsa, puntu zeatz ta konkretuen billa dabillena dala. Obra bat egin duaneko beste batekin doa, baña ez aurrekoaren jarraipen bezela. Bere izpiritu kuriosa da beti bultza dabilkiona. Lan batean destrezia dana ezarriko du jakinai kuriosa betetzen ta urrengoan beste jakinaia duzu eragingarri. Ta lehen niona, jakinaia asean ematen dio bere egifiaren burua ta ezta amaituko aik eta esanai guztia zertu arteño. Baña auxe kontu: lan desberdiñak zear, personalitate bera, aldaezia; prolema desberdiñak apurren bat desberdintsu askatuko dizkitzu, baña azpilaneean personalitate bera duzu.

Gazterik, etzuen gogo armonia ikasten, baña ez ala kontrapuntuan. Ezer idaztekoan naiago zuan piano-aurrean joka ikast-maiean baño; maiean lanegite ori matematikuegia omen zitzaion. Benetan, eztakit zein santuk aginduta joan zaizkigun jo duten bazterretara kritikuzaleak Strawinsky'ren personalitatearen billa. Begira: ara or Strawinsky gaztea, musika oro forma ta ordenatzat jotzen duena. Artea noski, baña guztien gañetiko, forma ta ordena. Erromantikukeririk, espresifiorik, eztizu nai. Ala esango du: “La musique est trop bête pour exprimer quoi que ce soit”.

Demaizkiogun oraindik gauza batzuk geiago: adimen argi bat, beste musikagille geienak ezagutzeko ta batez ere ber-bedera; ta ortik atera zuen partida galanta: bere tasunak ondotoxko zekizkian ta ez gutxiago kale ta zuloak; ortik nunbait Tschairowsky ta Glinka'ganako zuen amiramena.

Demaiogun baitere izpiritu kurios ta begiluze asegaitza, prolema bakoitzari soluzio berri ta zeatza eman nai diona, musikari forma ta soñuru zolia billatzen duana, bai-etzko ta “à peu près” guztiak baz-

tertzen dakiana, ta ara strawinskiar personalitatea apurren bat islatua.

Onelako batek nai ta nai-ez asi bear du eklektiku-bidetik, ta alaxe sortu dizkitzu Strawinsky'k lehenengo Sinfonia, "Fuegos artificiales" ta gañerako guztiak, "Pájaro de fuego" arteñoakoak. Ezta noski eklektiku-bidea gogoko duena; baña edozeñiek ere, zeozer sortzen asten denean, eskuarteko gauzak ondo ezagutu arte ta teknika bere bat ba-duela konturatu arte, alabearrez bide ontatik jotzen du. Onela, Glazounoff'en antza darama lehenengo obretan. Gero Rimsky ta Scriabine ditu eredu. Geroago, Debussy, Ravel ta Dukas prantzesak. Oraindik geroxeago artuko dizkitzu Tschaikowsky ta Glinka. Alere europako bide-nagusikorik ez darabil ifortxo ere.

"Petrouchka" dugu personalitatearen erretratu osoenetakoa. Gauzatxo bat dugu emen lehen pontuan ikusi ahal genezakeana: lirikutasuna baztertu digula, aurretiko "Berceuse" ikusita. Ez ditu artu Rimsky ta Tschaikowsky'ren melori errusitarrak; batez ere berriztasun, errepetizio erritmikuak darabilzki, ez du adimentasunik nai. Onela jokutzen du luzaro: forma argiak baña gogortsuak, pusketazati poliki ta ordenaz mordollotuak, tonalidade pontukoak, guztiak ordenantza garbi ta ertiz ezarriaz.

"Le Sacre du Printemps" dugu ospe eman diona. Lan onetan bai eraman dituala erpiñ gallurreraño armonitasun, tonalitate ta soñuru instrumentalak. Paris'en estreña ukan zuenean, orru ta txistu-joka artu zuan jendeak; poliziak lan izateraño eldu zan kontua. Ain arraroa iruditua nunbait... Andik gutxira, bigarren aldiz jotzean, berebiziko arrera lortu zuan.

"Le Sacre" bi zatitan damaigu. Musika basatiar ta mundua bera bezin zahar batekin asten da, baña aldi berean soñuru ta Primadera bezin gaztetsua duzu. Primaderan ohorezko gazte-dantza pagano bat dator urrengo. Jarraiki, erriko zaharrek —musika seriotsu— persona bat opaldu bear dala gogorazi dute. Neskataxa gazte bat aukeratu ondoren an doaz —zeñien erritmu unkiagarria ementxe— basoak barrena. Guztiak neska gaztea inguratu dutenean, opalmenaren fedea txoramenduta, asten da neskatoa jo ta ke dantzan, neke utsez biotza lertuta gorputz gelditzen den arteño.

Nik askotan entzun izan dut obra auxe, ta arrigarria noski onoko au: entzun dudaneke bitan kirker bat nuen aldamenean, ta soñua asita apur batera, ara kirkerria —Lizardi'ren "kirker olerkari arlotea"—, ater-eziñik kantari. Kir-kir-kir ta kir, gero ta ozenago. Etzen geldi, bi aldietan, obra bukatu aurreko unetxoa arte. Ta etzen au musikak kantari ipintzen zualako, ez noski, aurretik ta atzetik ere musika ta melori politak zituan, bañan ez kantatzen arrek. Zerbait ba-duela gero "olerkari arlotearentzat"!

Lan bakoitzean zeozertsu bat arkituko dizu, bai, berritasun bereizikoa. Orkestaren ahal guztiak bilduko dizkitzu, bata beste guztiakin gonbinatuaz, soñuaren pixu ta gizena neurtuaz. Baña gauza bat gertatzen zaio: musika erritarraganako zuen kuriositatea ase. Jakiña, lan guztietan, bere jakinaiak bultzata, ez da gelditzen azpirafio sartu arte, ta orrela derrior ase bear kuriositatea. Eskerrak alere gauza zeatzen billatze orrek bide berri ta zapaldu gabeetara eramaten duala. Beti arkitzen dizu nondik jo ta nun berririk arkitu.

“Historia de un soldado” ta “Polichinela” dira urrengoak. Lenengoan, errusiar folklorea baztertuaz, amerikako erritmo egunekoetara jotzen du. Emen bai jarri dizkigula Strawinsky’k armoni desberdiñak: Suizako txaranga bat, arjentinar tangoa, jazz’eko zenbait, vals bat eta Bach’en koral bat. Ori guztia betiko soñu asetze gozo ta erritmo-mozkortasun batean nahasturik. XVIII’gen gizaldian orrelatsu jokatu zuten “gavotta”, “minuetto” ta orrelakoak jasotzean.

Bigarrena berdintsua da; baña europar egungo musikari amaika eragin eman diona.

Onekin, Strawinsky’ren personalitatearen aldi bereizira elduak gera. Erritar musika alde batera utzirik, Pergolesi’rena eskuratuaz, berebiziko arteziarekin langintzen du. Baña ezin gelditu ontan. Espe-rientzi berriak biziki eragiten dio: ara ainbesteko landa oraindik gol- datu gabea; ta kuriositate jakinaitsuaren prolema biurturik, orra gure musikagillearen soluzio pratikua: bere “oeuvre-type” oiek dituzu.

Alere, ez digu errusiar erritasuna zearo baztertu. Bere zafña angoa izaki, odol berriak ere lehen kutsua arkitzen du. “Le Baiser de la Fée” ta “La Bella Durmiente” onelakoak ditugu. Ta Strawinsky’k Tschaikowsky du amiramendu. Erromantiku ta sendimendu ugarikoa izaki —ta alde ortatik gutxi erakartzen du Strawinsky— baña ba-da geiago. Tschaikowsky’gan au ikusten du: errusiar utsa dala sendimenduz ta egitez, baña arrigarriki sartu dala europar tradizioan. Ta geiago ere amiratuko dizu “Cascanueces” ta “Patetica”-ren egillea- gan: teknika aparta noski, baña batez ere, doñu ta meloriak asmatzeko duen doaia. Ez bear bada doñu soillak asmatzea, baizik eta melori oiek ondo zertuak eta lanaren barnean poliki nortuak jartzea. Aro au arteño, Strawisky’ren doñuak erritmoakin jokoan ibiltzen ziran, baña, meloriak asmatzea zegokion ta ortik jo zuan bere betiko kurio- sitatea lagun.

Ala esaten digu berak errusitar musikalarietaz mintzo denean: alegia, Tschaikowsky ez gañerakoak erruso-jazkera damarkitela, onek europatarra. Ta berdin jokatu nai du berak, europa-modura alegia. Orregatik nunbait esango dute kritiku-zaleek euren iritzietan, aldi ontako lanak, Bach, Händel edo Mendelssohn’en antzera egiñak dau-

dela; ta ez da noski ala direlako, baizik eta bere erritar Tschaikowsky'ren etapetatik banan-banan dijoalako. Etzuen eredutzat artu, ez baitziren nortasun berdñiak, baña puntu orretan amiratzten zuenez, itxu antzean jarraitu zuen.

“Le Baiser de la Fée”-n erabilitako bat ez gañerako melori guztiak Tschaikowsky'nak dituzu. Lehenago Pergolesi'rekin bezela, orain bera baño askoz zaharragoa ez dan erritarrarekin egiten du, doñuak nai duan era ta moldetara erabilliaz. Ikusten danez, ba, Strawinsky'k ez dio garrantzi aundirik emango meloriak nondik ohostu dituen, bai kontu alabaña azkenean fintzen den osoari.

“Symphonie des Psaumes” arteko lanetan pixkanaka europeotzen doa. Lan bakoitzak zeozeren asmamena darama ta bere kuriositatearen asetze-zatiño bat. Obra bakoitzean ikusten da argi asko zein artu duan eredutzat. Mozart eta Hayd klasiko utsak zaizkio; baña Mendelssohn klasiko osoena. Beethoven'ek asiko du erromantiku era, batiere gogoko etzaiona; individuokeria adierazi nai omen du erromantiku erak ta Strawinsky'ren personalitateak ez du kabitzen individuo usaikorik, gauza kastatua da ori berarentzat.

“Symphonie des Psaumes” ori dugu Strawinsky'ren europeotzea burutzen duana. Guztiz beretarretakoa, gotorra, irmoa, argitasun paregabekoa ta lojika utsez eioa. Oni jarrai “Persephone” ta beste amai-katxo etorri dira. Beroietan, personalitatearen gain gauza berririk erantsitzen ez badu ere, kara desberdñiak ikusten ditugu. Bere jokiera beti izan berdñia; lan guztiak eman izandu diote soluziotxoren bat, edo teknika edo soñuru bidean.

Gaur egun, prolema beti jarri oi du molde garbi ta zeatzetan; ta noski, soluzioa ere alaxe atera oi da. Kritiku batek alaxe zion: “Strawinsky ne triche jamais avec les choses de l'art”, ta egia benetan, ez dizu tranpik egingo arte kontuan. Beti lehenen ezartzen duana prolema izan oi da, ta soluzioa emanez dakar espresioa ta esanaia. Erromantikuek atzekoz-aurrera jokatzen zuten; aiek arte-espresioa nai zuten; ez ala Strawinsky'k, arte-objetua baizik. Erti-lana bein sortu danean, nola prolema askatu dan, alaxe eskatuko du prolemak berak espresioa, obra orrek eta molde ortan bakarrik galdetzen duan espresioa.

Azken aldian ere lanen darrai gure Strawinsky'k. Beti bezelaxe, personalitatearen araura noski, Ez duzu Strawinsky, merke unkitzen duten oietakoa; beti dizu drama kutsua, arte egungoaren drama. Bere musikak bi sellu ditu ezaugarri: soñu ta instrumentaziñoaren gozoa ta erritmoaren pontua. Soñuak egiten du forma ta erti-gorputza, erritmuak sortuko du bere-kasa sendimendua.

Prolema bizi bat bezela, XX'gen gizaldi onen puntu ardatz eta

zilbor dugu Strawinsky. “Petrouchka” ta “Le Sacre”, bere artearen forma erabaki dutenak. Musikalari uts ta bakarra, argiñ artedun bat. Bere forma siku ta legorra, barne-zumu ugarikoa duzu. Arte-bizitz itun, triste ta beltza, baña sendimenduz gozatua. Ukatze bat duzu bere musika, baña ukatze ba-dana, ta uko bat lez agertzen da —dan bezela— ta alaxe tinkotu ta gogortu ere. Naimen indartsua galdetzen du, bein ta birritan, bai seriotsu ta bai brometan, baña sentiduz ta buruz artzeraño eltzen da. Tasuñ desberdiñ ta urrutikoenak beregan zamatu ditu ta beroiekin mordollo ordenatsu zoragarri batean jokatu-ko du. Poz-intza biurtzen zaizkitzu bere negar-malko xortak.

Gutxi dala izandu zen Errusi'n —1917'ko gudan erten zenetik lenengo aldiz— bere azkenengo Sinfonia Kroutschev'i eskeñitakoaren estreñan. Larogeita batgarren urtean sartu bada ere gogotik ari da lanean, izpiritu kurios orrek zirikatuta prolema berrieri soluzio eguneakoak ematen. Joan daneko batean entzuten nuen irratan, Alemani'n kontzierto batera deitu zutela, ta antxe joan zala kanpetxano gure Strawinsky. Zendu-berria dugun Juan XXIII'gnak ere oraindik geiegi ez dala eman zion Vaticano'ko medallen bat. Ta arrigarria, oraindik ez omen du beñere orrelako premio ta lonbramendurik artu nai izan, ta auxe bai.

Ba-dizkitzu zenbait lantxo erlijiosak ere: “Symphonie des Psaumes” ez-eze, “Aita-Gure” bat, “Agur-Mari” bat ta Meza, “Canticum Sacrum”, ta abar...

Ara ba, axal-antzean bedere, Strawinsky'ren personalitatea ikusi. Etzaitutela kometzitu? ez dago bearrrik ere. Nik emen jarria —erdia baño geiago besteganik bildua— neurtu edo proatu nai badezu, entzun Strawinsky. Pozik nintzake nik esana, bere musika entzutean, obra-ren prolema ta soluzioaren soluzione bat balitzaizu...

ZABALA'TAR PELLO MARI.

Arantzazu'koa.

EUSKAL BALETA

Artea bethi izan da herri baten personalitatearen aurkezpen gorena. Horren bidez herri batbederak munduko kultura abrasten du. Spirituzko ardiesten gibelean geroago materialezko aitzinapenak dathortza; bainan erran genezake, ezen spirituzko haziak kultur eta zivilizazionearen zuhaitzak —heien fruktuez— emaiten derauzkigutela.

Kultura berez herri baten spirituzko klima baizen ezta. Eta nola persona batek bethi bere taiua baitu, hola ere kultur bakhoitzak bere ereduak ditu. Latinezko *persona* elhea etzen ethorkian *prosopon* (maskara) bat baizen. Bainan grekoen theatruan aktore bakhoitzak bere aurpegiaren aurrean maskara bat baitzeraman —eta maskara hunen araura bere rola interpreta ere— hitz haur, gizaki bakhoitzak gizartean duen ekhinzaren deffinitzeko erabilten da. Gizaki baten persontasuna ezta hainak gizakentearen relazinoetan bethetzen duen ekhintza baizen.

Spirituzko klimat batetan, gure gogoaren haziak zorhi ditezke; halaber gogoaren fruktuen zorhitzekotz klimat hori ukhan behar dugu. Herri batbederak munduko kultura bere norberatasunaz abrats dezake; eta abrastu ere egin behar du. Haur dateke nazione bat izeneztatzun dugun gizataldearen ekhin-beharra eta iustificazione hoberena.

Herri batek bere arauko klimat haur kreatu duenean, klimat huntan berhuntan geroz mentalitate huntatik dathortzen bertze fraktuak ere helduko zaizkigu: iakintza, teknika, oikonomia eta gizartetza.

Beraz euskaldunen ekhintza —herria bezala— bere personalitatearen arauko kultur baten kreatzea, ibentea eta zorhitzea izanen da. Eznaiz hemen euskal kulturaren bereizkizunetarik batez baizen mintzatuko, bertze alhorrei buruz ere mintza gintezken-arren.

Euskal dantzen abrastasunak eta edertasunak, dantza eta balet teknikalariak harritu ditute askotan. Eta hauiek beren admirazionean gure herriaren kreativitatea goretzi dute. Bertze herrietan ere, populudantzak ditugu, bainan heien valore artistikoa ezta euskal dantzen pa-

rekorik. Russoen eta slavitar herrien dantzetan —musikaren laguntzaz— anhitzetan pausu eta dantza-urhats lasterrak aurkezten derauzkgigute. Baina dantza-urhats hauien teknika bethi populuaren galgan geratzen da.

Euskal-dantzetan, huni aitzia, baditugu dantza-urhatsik asko, zaitan —oroz lehenik— atsegin artistiko huts-hutsa baitago. Bizkaiko *aurreskuan* dantzariak zuzentki albait goren bere zankhoak iaikitzen dituelarik, bere ekhinta huntan bethi, bertze konsiderazione guztien aitzinean, atsegin artistikoa bilhatu behar dugu. Eta-haur da gutzat harrigarria. Nola enthelega zezakean, baseritar bat baizen etzen dantzariak, ezen bere dantzaren bidez publikoari hunelako edertasunaren aurkezpen plastikoa eskeint zezakeala?

Euskal dantzen plastikotasunaren alde hau, bethi admiratzenago dugu. Baina euskal dantzen hutstasunean (edo, behar bada, heien araztasunean ere) gure dantzen albo ahula dugu. Munduko szena guztietan aurkezten direlarik, bethi *connoisseur* batzuen plazera dira. Euskal dantzen edertasunaren gozatzeko baletaren teknika eta hizkuntza ezagutu behar ditugu.

Publiko ignaru batek bethi euskal dantzen representazioneetan *estampak* maitatzenago ditu. Hunelako estampetan bethi bizia eta arrabotsa dago. Baina... beren iathorrian estampa hauk, gehienetan arrantzale euskal-kulturaren faceta dira.

Fandangoa eta egun euskal plazetan ikhusten ditugun dantzak ez tira beren iathorrian euskal dantzak. Eznaiz kanpoko ethorki hunen kontra mintzatuko, zeren herri guztiek —bizi direlarik— kanpotik beren ianharia hartzen baitute, baina nola hemen euskal baletaren ibentekotz, kondizinoak ikhertu nahi bainituzke, hola iathorriaren kritika huntan sarthu behar duket.

Euskal baserrietako zeremoni-dantzek ez tute zer-ikhusirik Itsasaldeko arrantzu-herri hoietan, populuaren bozkarioz, ia ien ospatzekotz egiten diren modu berriekin.

Euskal dantzetan, hirur-ezpa-laur obu ditugu. Lehena Bizkaikoa dateke, bigarrena giputza, hirugarrena Naffarroakoa eta laugarrena zuberotarra. Arabako Biaiztirin lehenago ere dantza batzu erabilten ziren.

Dantzen kultur-obu hauk erraxki kharakteriza ditzazkegu. Geure aburuz Bizkaikoa zaharrena da, hemen dantzak beren iathorrizko indarrak eta exekutatzeko araez ditugu. Gipuzkoan, euskal dantzak kalerrago bilhakatu dira, haur da, balet klassikoaren formak beretzakotuago ditu.

Zuberoako dantzetan batera ikhus ditzazkegu beren iathorri zahararren erroa eta gorte-kultur batetik onhartu teknika. Zaraitzun

euskal dantza kharakteristiko batzu ditugu. Baztaneko dantzak ere aiphagarriak dira.

Dударик gabe, euskal balet baten kreatzeko euskal dantzetan eta musikan lehen materia ona eta ioria dugu. Ongi legoke euskal-baletaren theman sarthu baino lehen konzeptu hunen argitzea eta fixatzea. Zer dateke euskal baleta?

Herri batbederak bere populu-dantzak ditu... bainan huntaz gainera gortearen kliman eta kultur-obuetan baleta iaio izana da. Dantza gortetiar hauk, theatru baten modalitatea dira. Haur balet klassikoa lizateke. Hunela Europako gorte gehienetan ber denporan baletak zabaldu ziren. Frantzian, Alemaniako Dukherrietan eta Konte-erresumetako korthetan, Don-Petersburgen eta Vienan balet klassikoaren gorputzak ukhan ditugu. Balet-gorputz heiek exekutatzin zituten piezak berdinak ziren... eta heien artean zegoen differentziak ezteuden ezein ere erro populiarran. Halakotz, balet talde hauietan etzugu errusiar balet bat —edo frantses baletik— errusiar edo frantses batzuek aurkeztu baleta baizen.

Hunen eretzean baditugu, orain batez ere Ekhialdeko European, herri-baleten gorputzak, non hauien thematika ere nazionala baita. Bainan... aitzinago ioan baino lehen derragun ezen balet hauk oroz gainean baletak direla. Ezpaitira populu-dantzak populuzko tekhnikaz aurkezten dituten taldeak. Askotan herri-balet bati buruz mintzo delarik pentsatzen da ezen herri baleten tekhnika balet klassikoaren tekhnika baino beneratago dagoela. Herri-balet hauien tekhnikan eztago hutsik eta tekhnikazko imperfekzionerik.

Hunen enthelagatzeko musikatik exemplu bat hartuko dugu. Chopin polonesa zen, bainan haren musika ezta polonesa, polones batek egina baizen. Dударик gabe hemen Poloniaren seme handia dugu, aberriaren loria... berhain Chopinen thematikan eztago Polonia, salbu-eta orhoitzapanean. Huni aitzi, Liszten musika maddara da. Biok musikalari handiak dira, eta tekhnika biotan estakurugabekoa da. Hala-bainan Liszten musikaren thematika maddara da.

Hunela ere, balet taldeetan batzu balet-nazionalak dira eta bertzeak balet klassikoak. Halaere biok baletaren izena dignero daramate, estakurugabeko tekhnika iabetu dutenaz-geroz. Bertzenaz amaturren taldeak liriateke. Errusitar baleta trakta dezagunean, bethi bi konzeptu hauk berheiziko ditugu, publiko ez-iakinak anhitzetan nahasten baititu. Parisen, errusitarrek fundatu balet batzu ukhan ditugu, hoiien artistak, hoiien inspirazionea eta thematika klassikoa zelakotz. Ba dagoz —hala ere— bertze balet gorputzak, zeinetan thematika eta inspirazionea Errusikoak baitira.

Itzul gaitezen Euskalherrirat. Orai-arte euskal dantzak eta batez

ere estampak gure herriko theatruetan ikhus ginitziroen. Estampa eta talde haien tekhnika etzegoen galga internazionalaren goieran, Talde haien ekhinta goresgarria da, heiek gure herriko dantzen lehen materia bizian eusten baitute. Bainan haur ezta baleta. Talde haukietan batzuetan dantza batzu baserri baten themaz biltzen eta bateratzen dira, eta hunela euskal biziaren estampak sortzen. Bainan haur are gutiago ezta baleta. Baletaren izaiteko bertze zerbait gehiago eduki behar dute.

Lehenik balet bat artea da. Hortakotz, balet baten aphailatzeko artista ukhan behar dugu. Arte-obra guztiek munduan bethi edonun *egile* bat ukhan dute, eta egile haur etzen *indar ezezagunik*, izaiki kontretu bat baizen, artista bat alegia. Euskal baletak beraz —baleta izan dadin— arteko obra behar du izan.

Baleta theatruaren ekhinta speziala da. Huntan bertze hirur artean bereiztasunak biltzen dira: musika, dantza eta plastika. Musika bat behar dizugu, beraz konponista bat ukhan, eta hunek euskal musikaren tematikaz musika dantzagarrria izkiriatu. Geroz, nola baleta theatru-obra bat baita, hala ere musika hunek partikularitate bat edukiko du, publiko bati zerbait nabarituko baiterauko. Hortakotz, balet musikaren erroan bethi libreto bat dago, ageri-ez-arren.

Gero dantza bat da, bainan dantza berezia, zeren-eta dantzatu mimika baita, Parte batzuetan dantza hutsa erabil liteke, pintore abstraktuek koloreak spirituzko plazeragatik darabiltzaten anzora... bainan dantza hutsaren zathi hauk bethi balet-themaren zerbitzuan dagozke; mimikaren hondoa lirateke.

Eta plastika, zeren baleta theatru batetan aurkeztu behar baita, eta begien aitzinean publikoari ikhus-arazi behar deraukogu.

Euskal baleten tekhnika arte-obren ikhus-punktutik iuiatu behar dugu. Dantzak badu bere tekhnika, kantuak berea duen bezala, eta musikako instrumentu bakhoitzak berea duenez. Haur da, violin, txelo edo harpa bat ioiteko instrumentu hunen tekhnika ikasi behar dugu. Dantzan berdin gerthatzen da, ezta naikoa herrixka baten ordokietan dantzaten iakitea, theatruko szenari batetan agerteko. Dantzaren tekhnika balet klasikoaen maisuek registratu dute. Beraz euskal baletaren dantzariak eta dantzarisek tekhnika haur iabetu behar dute, eta oinak eta bernak nola mugitu behar diren iakin, iautziak nola egiten diren ikas, eta iautziak eginaz geroz nola lurrerat erori behar den ezagut.

Haur baino gehiago, dantzaren fuina konsideratu behar dugu. Herriko dantzek lehen materia digute, bainan materia haur stylizatu behar da. Euskal dantzetan dantza-urhatsik asko dugu... urhats hauk

khoreographuek registratu dutenaz gero gure baletaren eta dantzen urhats hauk baletaren anzora exekutatu behar dira.

Euskal dantzetan badugu lehen materia ioria, ugaria, bainan materia on huntaz —neuk dakidanez behintzat— Gipuzkoa eta Bizkaian nehork ere eztu insaiatu balet bat konpontzen. Bi talde dagoz (bat Biarritzen eta bertzea Parisen) bide huntan insequ ttipiak egin dituztenak.

Euskalherriaren baletaren kreatzekotz lehen materian baditugu behar genituzken elemendu guztiak... bainan haren bururatzekotz finantza-moiinak eztagoz. Hunelako kultur-obraren kreatzeko Maeceñas bat behar da... eta ezta orain arte sorthu Euskalherrian. Herri batzuetan partikulariak artearen maitaleak dira, bertze batzuetan herriko ahaldunak. Bainan bethi laguntzaz aitzinat dioaz.

Eta stylizatzea? Folkloreko dantzak eta baleta bi gauza direla nehoiz ere ezkenduke ahantzi behar. Neure aburuz, folkloreko dantzak leialkienik zaindu behar ditugu, ongi legoke bethi beren exekuzioena, ohidurak eta tradizioeak erakhutsi deraukuten anzora emaita, eta batez ere beren exekuzioaren lekhu eta epokha originaletan, Folklorea urtheko epokha bati eta toki bati eratzikia dalako.

Euskal folklore taldeek, euskal dantzak theatru edo herriko plaza batetan representatzen derauzkigutelarik, non eta noiz ezpaitzen beren tokia, folkloreari violentzia eta ukhoa egiten derautzate. Egiatzko folklorea berez gizartearen funtzioea da. Aurreksua iaian aurrean dantzatu behar da, eta tradizioeak eman deraukon funtzioeaz. Bertzenaz aurreksua spektakulua ere bilhakatzen da edo turisten atrakzioea, haren egiatzko sentzua eta spirituzko atxikidura galtzenegi baititu. Arritxinagako dantzak Arritxinagan du bere exekuzioaren lekhu eta Ion Doni Mikeleren egunean; huntaz bertzalde presentatzen denean galtzen baitu bere sentzun mystiko eta magikoa.

Halakotz, folklorea basia bezala ukhan behar dugu... baina baletaren antolatzeako folkloretik iltkhi behar dugu. Farragarria iduritzen zait, euskal dantza talde batzuek folkloreako dantzak stylizatu baitzituden ianzkiak ethentzen zituten garbizale batzuen protesta. Berhain hoinbertze admiratzen dugun euskal musikan eta kantuetan stylizatze, aphailatze eta antholatzea eginik izan dira; zeren eta theatruetan kantatzen diren kantuak folkloreko basian bertzelakoak baitziren.

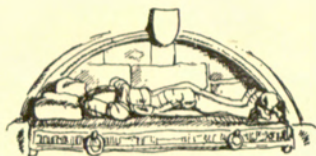
Bethi izan da ahar hau ekhintza artistikoan. Batzuentzat artea herriaren zerbitzuan legoke, eta “herria” diotenean “bermaila” enthelegetzen dute. Bertzeentzat herriaren interessea hobeki zerbitzaten da, popularen enthelegatzeko kapazitatea gehitzen denean, herria konzepzione berrietarat eramaiten dugularik. Artea herri xehearn

ekhintza baizen eztenean, artizanatua da. Ekhintza huntan ofizial on baten maina admira genezake, nehola ere ez spiritu kreatzaile baten fruktua.

Artea eta gizonaren enthelegatzeko bideak bethi handitzen dira, egunoroko bideetatik iltkhitzen garenean. Egunoro —hiritar on batek bezala— bere bidaia egiten duena burges ona dateke, baina haren ekhinzaren bidez progressuaren burdia ezta autzinatukoago. Aitzina-penak bethi egiten dira gauza extra-ordinarietan zerbait insaiatzen dugunean. Insegu batzuek huts eginen dukete... baina kausitzen dutenek bizi berria dakharkute.

FEDERICO KRUTWIG.

ZINEMA

EL ECLIPSE (Michelangelo Antonioni).—Ona emen, gure artean, lenbizikoz ANTONIONI. Italiako zinemagille onek izen sonatua irabazia dauka zine-munduan. Bere obra entzutetsuenak: *L'avventura, Il guido, La notte*, eta azkenengo au.

Ikusiak ditugun beste obra biri ez diegu orain elduko, zuek eta nik emen ikusi degunari baizik.

Pertsonaje bi ditu filmo onek. Bitoria, ogeitazortziren bat urteko emakume ederra, gorputz lirain, ille ori ta arro, begi trixte. Alemaneratiko itzulketen ordaiñez gaiñera, bere adiskideak ematen dion bizibideaz bizi da. Etxe dotoreetan, bai adiskidearenean, bai berean. Gaurko gauza ederrenez ornituak: laukiak, liburuak, telebista, lanparak, mueble ta jantzi apañiak.

Bitoria aspertzen da bere adiskideaz. Ez daki zergatik. Eta uzten du. Ama Boltsan dabil egunero. "Zezen" eta "artz" (gora usteko eta bera ustekoei onela deitzen die inglesak) deritzaien arteko azoka burrukalaria ta maltzurtean estropoz eginda, diru-pilla galtzen du zoritarreko egun batez.

An ezagutzen du Bitoriak Piero, ogeitabosten bat urteko gazte lerdan, bizkor, urduria. Merke erosi ta garesti saltzen badaki aldar-tean, bere nagusiak, Boltsako ajenteak, erakutsi maiñiak. Boltsa-etxean ta bere ofizian dijoazkio egunak. Bitoriakin irtenaldi batzuk egiten ditu, baita bere etxera eraman ere. Katigu-aldi bat asten dute biok, eta asieratik nabarmentzen zaio elkargo orri, luzaro gabe, azkena, bukaera, desegitea.

* * *

ANTONIONI'k erakusten dizkigu pertsonak, kanpora ixuriak eta barne utsak. Ez, ordea, izadira ixuriak, gizonak bere indar eta lanez

aldatu ez duan izadira: mendi, baso eta oianetara. Pertsonak amueblatuak erakusten dizkigu. Badirudi gauzak —len asmoz ezarri ditugun oek—, etxe dotoreak, edergailluz beteak, gizakien bigarren naturaleza billakatu direla. Ta asperra ere bereala dakartela.

Asierako ikustaldia edo eszena esanguraz betea dago. Bitoria dakusgu adiskidearekin, onen etxean. Bizitoki dotorea, gauzaz ornitua: kuadro, ontzi, liburu, argimutil... Leio zabalak kanpora. Zearo estaliak, ordea, kortiña ederrez. Bitoria begira dago luzaroan ta trixte, gauza oieri oro. Bein tartetxo bat idekitzen dio leio-oialari, urrengoan besteari. Izadia dago leioaz kanpo: zugaitzak, bideak. "Banoa", dio azkenean. "Eztakit zergatik, bañan banoa." Leioak zearo idekita ateratzen da, azken-agurra esanez adiskideari. Ta badijoa oñez, zugaitz artetik, nora oartzeke.

Gizonezkoen bigarren naturaleza numeroak dira. Diru-numeroak. Boltsa da dirua numeroetan saltzen dan merkatuetatik bat. Pierok zaiñetan darabilen odol gorri bizia baño barrenago sentitzen ditu pizarretan mugitzen diran salneurri zenbakiak.

Gizakiak, kanpora ixuriak; barrenak utsak eta bakartiak. *Hobby*-zibilizazioa, jostailuz inguraturik bizitzeko grña. Maitasuna? "Axolik ba al du, gero, maitatzeak?", dio batean Bitoriak, Zertarako ain eldueziña dan amets ori, ain igeskorra dan lilluraldi ori?

* * *

Ez da ia ezer nabarmenik gertatzen ANTONIONI'ren filmoan. Ez dramarik, ez grña-txinpartarik, ez parregarririk.

Zergatik du, orduan, izen aundi ori? *Mise en scène*-gatik, nereki-ko. Balleteko maisu iaioa izango litzakela dirudit. Antzokiaren apainduriari ta dekorazioari garrantzi berezia ematen dio. Beti kontuz ornitua ta argitua. Aktoreak bigarren momentuan aurkezten dizkigu, sarritan. Lenen, dekorazioa ta urrengo, pertsonak. Fotogramaen goitasuna merezi duan legez aipatzeko argazkilaritzan eskolatua izan bear. Ikusmenarentzat txango atsegiña ta era berean irudimenarentzat ere.

Bañan ixtoriak edo, obeto esan, pertsonak ikutzen al digute barren? Otz eta uts laga naute ni beintzat.

Bikote orrekin ez gera katigatzen, eskemakiroegi pintatu dizkigulako. Gizartearekin ar-emanik ez dute. Mundu aparteko baten, bekarrik bizi bailiran, agertzen zaizkigu. Nork iges legioke, gaur egun, gizarteari munduan?

Esango genduke Antonioni bera ere beste *hobby* batez lilluratu ote dan. Estetizismoa dario filmo oni alde guzietatik. Pertsonak, etxeak,

tokiak: dena da ederra, txukuna. Itsusitasunik ez da ageri, ez txiro-tasunik ere. Italian baño geiago dirudi Eskandinavian gaudela.

Aukeramen orretan usmatzen degu estetizismo-lurrin ori. Orre-xegatik agertzen dira barrentasunik gabe ixtoriaren pertsonak. Barrentasunik gabeko gizakirik ba al da, ordea? Naiz eta uts eta eremu egon barrena.

Sinboloez geiegi baliatzen da. Gertakizuna aurkeztu baño naiago du sinboloz adierazi. Naiz eta arritzekoa izan gaur egunean, erotismoaren tantarik ez dario filmoari. Esku-beatzen gurutzatzea, aurjolas dirudien algarak...

* * *

Zinezaleak Antonioni'ri egin dioten arrera gartsua ez da itzaltzera etorriko. Zinema antzearen ezkutukiak ondo ezagutu ez ezik, zazpi-garren antzeaa aberastera datorrelako. Gizakien sentipenaren igeskor-tasuna mintzo eder onen bidez ikertu ta adieraztea baita —bere aitor-kizuna lekuko— artista aundi onen gogo bizia.

GURUTZE ANSOLA.

Agertu zan mugonez Gipuzkoa'ko Moko-fiñen Elkartearen aldizkaritxoa. *Boletín de la Cofradía Vasca de Gastronomía* deritza, ta lendabiziko zenbakiari jendeak arrera txit ona egin zion. Bigarrena egun auetan irteteko da.

Ona emen lenengoaren arkibidea:

I. La Cofradía Vasca de Gastronomía.—II. Nuestros dulces de San José (Néstor Luján).—III. La Gastronomie basque et bayonnaise (René Cuzacq).—IV. Notas sobre Gastronomía (F. Mocoroa). V. Codfish a la Viscaine (J. Gaytán de Ayala).—VI. La Sociedad Vascongada de los Amigos del País en su segunda época y la Gastronomía (A. V. L.).—VII. Menús finiseculares (A. Valle-Lersundi). VIII. Merluza a la koxkera (A. Arrúe).—IX. El bacalao (José María Busca Isusi).—X. Entrefiletos (A. Arrúe).—XI. Bibliografía: *Cocina Vasca*."

* * *

Aurten ere, ta Gipuzkoa'ko Moko-fiñen Elkarteak berak eratuta, jan-edan-txapelketa ta sariketa ernagarri batzuek izan ditugu. Donostia'n.

Lengo urtean bezala, gazta-txapelketan Donostia'ko *Bar El Caserio* garaille gelditu da. Txakoliñ-txapelketan, *Bar Urola*, au ere

Donostiakoa. Ta sagardo-txapelketan, Astigarraga'ko *Mendiola* baserriko Juan Migel Zeberio.

Sukaldari *profesionalen* sariketa, berriz, Iruñe'ko *Maisonnavé* Ostatu'ko sukalde-buru dan Jose Antonio Rodero'k irabazi du, *meroa Donostia'ko erara* deritzaion jakierarekin; etxekoandreen artekoa, Azkoiti'ko Juanita Arrieta'k; neskameen artekoa, Zumarraga'ko Agustina Aramendi'k, eta, azkenik, Gipuzkoa'ko jan-edan-elkarteena, Villabona'ko *Bearzana*'k.

* * *

Orain illabete pare bat, eta Frantzia'ko ego-aldeko moko-fihen Elkarte batzuek antolatuta, sekulako *Disnée* bat egin zan Biarritz'en. An izan giñan donostiar *anaikide* batzuek ere, eta *egun-pasa* polita egin genduan.

Disnée'aren jaki-errenkada —*escriteau*— onela asten zan: “Salut à tous en notre bon Maistre François Rabelais!”. Ta jarraitzen zuan: “*Première assiette*: Le parfait de foie gras des Gastronomes lustré et acompagné de gelée.

Deuxième assiette: La darne de saumon frais des Gaves grillée rehaussée de sauce crevette.

Dorure: Les gentilles cailles blotties dans leur nid entourées de pommes noisette. La gerbe d'Argenteuil tiède fondant en bouche après trepette dans subtile sauce mousseline.

Issue de table: Les bons fromages des Pyrénées et leurs compagnons d'Ailleurs.

Boutehors: La bombe sorbet aux framboises escortée des mignardises du Palais.”

Jardun au luze-samar dijoa, ta beste egun batean emango degu edarien errenkada.

* * *

Jan-edan-gaiaz idatzitako liburuxka berri polit bat argitaratu da oraintsu Paris'en. Beraren izenburua *Toros, Aficion et Gastronomie* da, ta egilea berriz, Jacques Legris.

Frantzia'ko ta España'ko jaki jator askoren berri zeatzak dakarcki, ta oartxo ernagarri bat edo beste ere bai.

Oartxo auetako batek dio: “Etzazute España'n metal-urik eskatu; ardoa baño garestiago bait-da”.

* * *

Edarrietan geiena munduan artzen dana ura da. Gero, esnea. Ta te-belarraren ura dator irugaren mallan.

Dana dala, ardoa edaten duten *gizarajoak*, ura, esnea edo tea artzen dutenak baño askozaz gutxiago dira,

* * *

Badakizu, irakurle, nola deitzen dioten frantzesak patatari: *pomme de terre*. Baña, ba-aldakizu nola esaten zioten antziñan tomateari? *Pomme d'amour*...

* * *

Orain denbora gutxi dala, joan giñan Erramun izeneko azkoitiar jator batekin jatetxe batera bazkaltzera.

Jakiak aukeratu genituanean, mirabeak galdegin zigun:

—Ta, ze ardo nai dezute?

—Etxeko ardo beltza —erantzun genion biok.

—Etxean ardo beltz bat baño geiago daduzkagu... —oar-arazi zigun mirabeak.

Ta itzetik ortzera agindu zion Erramun'ek:

—Ekar-zazu orduan nagusiak edaten duana.

* * *

A. E. (Tolosa).—Ez da gain-gaiñekoa whisky ori, baña ez eta txarra ere. Are geiago: Eskozia'koaz landara, ta gure iritzian beñe-pein, beste edozein bezain ona da. Ta gañera, jakiña, merkeagoa.

* * *

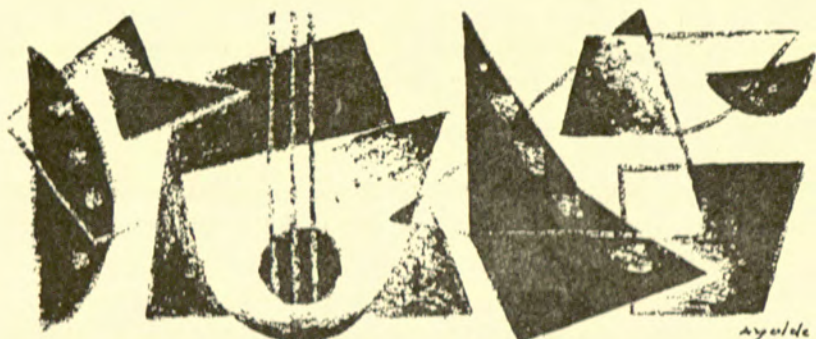
Ogiak begi asko
Gaztak berriz gutxi
Bear duela izan
Edozeñek daki.

Iturriaga.

* * *

“Jaungoikoa'ren urrena, eltzekoa”.—*Quevedo*.

A. A.

naas - maas

SATRUSTEGI jaunaren EUSKALTZAINDIAN sartzea

LUZAIDE-n

Irailla-ren 15-garrenean ospatu zen Nafarroako erri ortan euskal jai xarmagarri bat. Jose M. Satrustegi, Luzaideko apezaren Euskaltzaindian sartzea. Euskalari ezagunak itzaldi gotorra egin zuen Erriko etxean, "Otoitz ttipiak" gaia artuz. Lan ederra egin du gure adiskideak, andik eta emendik, jentillen denborako kutsua duten otoitzak, izketak, esakerak eta ipuinak bilduz.

Irigarai jaun euskaltzainaren gain zegoen iardespena. Itzaldi sentikor batean ongi etorria egin zion Satrustegi jaunari; beronen (eta bere erretorearen) euskerarekiko merezimenduak goraki aipatuz.

Satrustegi jauna SAKANA-Arbazu-n jaio zen 1930 urtean eta Iruñeko apezgaitegian ordenatu eta, bere errian 1955 urtean bere meza berria eman zuen. Madotz-en iru illabete bete ondotik, Luzaidera izendatu zuten eta orduz geroztik or daukagu lan ta lan, euskalari bezala eta apez kartsua bezala.

Luzaideko seme oroitua eta euskal idazlari betea izan zen Manezaundi aipatu zigun eta azkeneko bere aita eta ama oroit-arazi zitun Irigaraiek, bere euskal irakasle bezala. Larreko-k bereziki (itzlariaren aita) ats andiko lana egin zuen euskararen onerako; orduko aldizkarietan ameka lan argitaratu zitun, euskara garbi eta errikoi batean.

Iastatu nai dutenendako or dabilla liburu pollit bat *Prosistas Navarros* deitua, berriki argitara emana, *Larreko* eta *Manezaundi-* (En-

rique Zubiri)-ren irakurgai ederrenez betea, Nafarroako euskara erri-
tarrean emanak.

Besta gaitza prestatu zuten luzaidarrek, eta jendealde aundia bildur
zen, mugaz bi aldetatik eta Iruñetik eta Gipuzkotik ere. Bolantak
ibili zauzkigun goiz eta atsalde, beren *iantza-iauzi* ederrak erakusten.
Erriko etxe berean izan zen oturuntza, eta berreun baiño geiago bazkal-
tiarren artean bazen kantu eta arramantza. Tartetan aritu ziren Xalba-
dor eta Mattin famatuak ere. Labeguerie deputatu frantzes-euskualdu-
nak ele sarkor batzu esan zituen bestaren karietarat.

Eta bukatzeko, Euskaltzaindiaren buruzagi den Lojendio donostiar
ospetsuak, bere eskuara liraiñ eta borobillean bestari zoazkon ele
unikigarriak esan zituen; ondotik irakurriz andik eta emendik artu-
tako zorionezko gutunak Satrustegi jaunarendako.

* * *

“*Antso Azkarra*” Pasturala, Gotaiñ-en

Agorraren 4 garrenean, jaundone Iztebe egunarekin eman zuten
Ziberoko xoko xarmagarri horretan SANTXO AZKARRA delako
Pasturala berria. Egun atsegina zagoen, iguzkiak ezpaitzuen geiegi
distiratzten; hala etzen ainbat nabari, zelai horietan maizegi jasan
behar izaten den bero sapa.

Euskaldunen teatro berezia, jatorra eta egiazkoa dira pasturalak.
Aro-erdi mediebal-eko gau urrun haietarik mendez mende euskal
izpirituaren disdira hunkigarrian ziberotar artista paregabeek guta-
raiño kontserbatua. SANTXO AZKARRA pasturala (edo euskal-
dunki esateko ANTZO AZKARRA) Mark LEGASSE-k frantzesez
egina da eta Etxahun koblakariak *urkarazko* bertsu ederretan berriki
moldatua.

Gotaiñ-en ziberotar antze-lariek ezin ederkiago, ezinago klarki
eta xarmanki eman ziguten *trajeria*. Ondoan nituen bi giputz adiski-
deek ontsa aski jastatu zuten halaber, zibero-izpiritu zorrotz eta barn-
akorra; ezta ala adixkideak?

ANTZO AZKARRA delako pasturalan kondatzen daukute Nafa-
rroako *Sancho el Fuerte* delako errege haren garaipen eta arranku-
rak, beltzak eta xuriak, Marok eta Andaluziako maurien lurretan
ibilitako maitakeriak, musulman prinzesa batekin ezkondu arterai-
ñoakoak.

Baita *Antso zuhurra* edo *Sancho el Sabio* deitu Nafarroako erre-
gearen amuruseriak ere, Ondarribiko Justiz-ederreko alaba batekin.
Azkeneko, Antso Azkarra erregearen zinak eta minak, Gaztelako

errege Alfontsoek ekendu ziolakoan Euskalherri-puska aundi bat (Araba eta Gipuzkoa) Nafarroakoa, jostakerietan zebillela egoaldean musulman andere ederren artean.

Errege aundi hunen biotza eta kemena ikusten ditugu ere, ebasgoak eta gaixtakeriak aantzurik, Alfontso VIII erregea laguntzen duenean Navas de Tolosa gataska famatua garaitu arteraifio.

Tartetan kantari eta dantzari agertzen zauzkigu jokolariak, mendi eta zuaitz ederrez inguratu *Tiatre* agerian, aldez beialako greko tankera batean. Ziberotarrek beren kanteeri ematen dieten yasta eta ezti-tasuna ezin da asmatu, emengo Korral polifonikak xoilki entzuten ba dira.

Komeni litake diskotan artzea Pasturalen bukaeran ematen oi dituzten kanta samur horiek; *divismo*-rik eta garrasi bortitzik gabe. Gure kantak eta bide batez gusto leun eta on bat euskaldunen artean edatzeko bide oberena zaigu, *unisono*-an edo *duo* gisara xoilki ematen baitituzte.

* * *

Altube euskaltzaiña hil

Oroitzapen bero bat nai diogu euskaltzain eta langille aundia izan zen ALTUBE-tar Seber jaunari eskeifii. Joan den iraillean hil izan da GERNIKA-n 85 urteetan, eta sortua zen Arrasate-Mondragoen. Euskalari jakituna izan zen, Gernika-ko soñutaldearen abiatzaille, eta bai hiriko alkatea ere. Etzen alderdikaria, uste izan den bezala, eta Urkijo jaun zenari entzun izan dizkiogu bein baiño geiagotan, gure euskalari giputzarendako, goratzapenik aundienak.

Erbesteko izkuntzalari jakintsunen irakaspentak urbildik segitzen zituen. Euskaltzaindian Altube jauna azken dembora oketan zaarrena zen, eta merezimendu geienekoa. Beraren goratarrez gure Akademia Gernikan batzarre berezi bat prestatzen ari zen egunetan beretan, hil zaigu maixua.

Bere lan luzea, "*Erderismos*", *La vida del euskera*, *El acento vasco*, eta aldizkarietan daudezin gaiñerako euskal irakurgaietan bildua dago; euskera errikoi eta emankor baten aldeko lana. Arantzazun orai berriki A. Villasantek egin itzaldia argitaratzean, irakurleak oartuko dira Altube-ren irakaspentak zenbatetaraino diren premiatsuak, egun be-rean. Hala ere esan bearra dago ioskera kontu hortan ertsiegi zebilala, itzezen ordenean idazlariaren egalak motxegi ebakiz.

Irakurgai agortu horien argitaratzea, Altube zenarendako goratzarrerik emankorrena litzake.

* * *

Arnald STEIGER hil

Aurtengo maiatze-aren 6-an bat-batean hil zen Madrilen, Zurich-eko Irakasle izana eta Madrileko, oiez-besteko Unibersitate-katedratiko Aillande Steiger jauna. Arabe eta roman-izkuntzetan jakituna, ikaste horien bitartez etorri zen euskera-eremuetaraino. Euskaldunen artean etzen batere arrotza eta euskara-errotan barna ere zerbait sartua zen, bere "*Die baskische Sprache*": 1956 urtean argitaratu obrak erakusten digun bezala.

Azken aldi otan Euskera-atlas delakoa abiatzera prestatzen ari zen, Mitxelena gure lankidearekin batean. Jende-artze aundiko jauna ginuen gure adiskide zena, eta biziki gizon laketa.

* * *

Donostiako Euskal jaiak

Donostiako Erriko-etxeak edo Kontseiluak Iraillean urteoro prestatzen dituen euskal bestak, azaldu bezala iragan dira. Denetarik izan da, populuarendako (Atx!) jostakeriak eta ikasientzat itzaldiak eta ikuskariak ausarki. Pillota partidak, erromeriak, 500 txistularien pasaketa hunkigarria, kantari taldeak, bertsulariak, eta eta... Baiño gu euskerarekikoeri xoilik ohartuko gara zertxobait.

Errikoetxe-areto eder batean urteoro egiten diran aurren euskera-etsaminak izan dira euskalzale batendako, ikuskaririk emankorrenak eta egunez egun, premiatsuenak. *Urquijo* Mintegiko Irigarai eta Michelena ziren maiburu, Atorrasagasti ziñautziaren betiko laguntzarekin, beste andere eta jaunez gain, 70 inguru aur presentatu ziren 7 urtetatik eta 14 urtetaraino, bi sailetan, adin arau.

Denak ederki ari euskaraz; leeneko sariak beko maillean, Xabier Muñoz eta Idoia Anzak irabazi zituzten eta larriagoko maillean Xabier Agirre eta Garbiñe Anza-k. Halako zerbait egin baledi beste eun euskal erritan, guk uste euskerak beste etorkizuna lukeala. Beste egun batez Santelmo-n banatu zabezten sariak; Santelmo otzegi zaigu holako ikuskaritako, eta merezi luken aroa eta ospea zor zaizkio besta eder huneri.

Bordari prestuak eta kantariak aal zutena egin zuten.

* * *

Jende azien ipuiñen norgeiagora 14 bat lan presentatu ziran; eta iru leen sari, 10 mila, 5 mila eta 2 mila pezetetakoak idazlari ok irabazi zituzten ordenamendu huntan; I. Basterrechea Iruñe-koak *Negu*

euritsua delako ipuiarengatik. II. N. Echaniz Donostiakoak —*Euria ari du*— delakoarendako; eta III. G. Aresti bilbotarrak —*Apalategi*— deritzaionarendako.

Iru horiez gaiñera badira beste ipuin eder, euskera garbi eta errikoian idatzirik; Basterrechea-ren beste bat eta Echaniz-en beste bi. Gaiñerakoen artean beste bizpauru ipuin ernagarri badira oraiño, eta guztiekin uste dugu liburuxka polit bat argitaratu litakela; agian laister.

* * *

Olerki txapelgoa

Garaiker huntara presentatu zirenetan, leen saria, 3 milla pezetakoa, irabazi zuen *Burnigurutz* izena duen poesiak eta II-garrena *Zusterrondo* delakoarenak. Bien egille agertu zen J. Azurmendi frantziskotarra, Olerki ederrak biak.

Aurren ipuiñen txapelketara iru presentatu ziren; utsik gabeko, aundiagoko batenak ziruditenak; hala ere, IZIARTXO, Katagorria eta TXORI-TXINTXOA izeneko ipuiñeri sari bana eman zabezten. Egilleak; Unanue anai arrebak. Euskal bestetako egun batez, Tagore-n AMAL eman zuten euskeraz eta bai halaber Jardiel Poncela-ren komedia bat.

* * *

Arantzazun Euskaltzaindiak eratu biltzarreak

Traillaren 30-ean eta Urriaren 1 eta 2 garren egunetan Akademiak bil-arazi zitun gain hartan euskalari eta euskalzale parrasta bat: aurren irakasteaz eta euskera iztegi azolastatzeko. Itzlari moltzo bat agertu zen eta bai bi emazteki ere; serora frantziskotarra bat. Basarriker bertsu batzu kantatu zigun ederki.

Mintzatu zirenen artean batzu bakarrik aipatuko ditugu. Astapena Lojendio buruzagi jaunak eman zuen, Kardaberaz eta Mendiburu-n izkiribuen gaia artuz; Mendibururen zaulitasuna eta ioskera ona erakutsi zituen eta Kardaberatz-en mamia, azaletik aulxeago agertzen bada ere.

Gero Irigarai jaunak euskalkien urbiltzeaz jardun zuen, idazkera batasunari buruz joateko. Bide hortatik ziñez abiatzeko erabili bear liraken izkerak aipatu zituen, elkargana urbiltzeko iparrekoak eta gu.

A. Villasantek Altube zenaren irakastea azaldu zuen, euskera errikoa eta bide batez landuaren aldekoa, bere liburuetan arkitzen diran ikasbideak sakonki emanez.

A. Imanol Berriatua euskera bixian elekatu zen, Bermeoko arrantzaleekin Liberia-ra egin bidaia bat xarmanki, berak dakien bezala, kondatuz.

Basterrechea Iruñekoak mintzatu zen euskera batasunaz, ortografiar eta kultur itz-etaz. Hau izan zen geienek erabili gaia eta guk esan genuenarekin ados zirela esango genuke.

Hau da; euskera idatzi-batasun aldera joan bear ba dugu, iparrekoek eta egoaldekoek zenbait itz elkar trukatu bearke ditugula; duela zenbait dembora lapurtar-nafarrek gure itz parrasta bat artzen eta usatzen dituzten bezala (*ulertu, zenbaki, aditza, ikurrina, idazlari, idatzi, aberrizale* eta beste halako) eta bai gure ortografia ere nun nai; halaber, giputz-euskalkia leeneko maillean, merezi duen bezala, ezarri nai badute izkiriatzale gazteek, eskas dituen itzak iparrekoetik hartu bearke, asmatu berriak usatu gabe; hala segituko diote autore zaarren bideari.

Batasunaren aitzia ari dirala, uste gabean, *erki, arkigunde, pakto, erestalde, egazkin, basatxono, jauñari, gongotzai, biztanle, antzestu, antzerki, antzoki, abizena, laterria, izparringi, lekaide, lekaime, txauburu, urrutizkinlari, pantzera, gerkera, bakaldun* eta beste eun halako itz, sosegu eta negurrik gabe, orrialde bakoitzean ogei aldiz idazten ba dira, beste hauen ordez: *eskualde, aurkitze, autsi-mautsi, soiñutalde, aireko, baseliza, apaiz, artxapezpiku, bizilagun, jokatu, komedia, teatro, deitura, erresuma, egunkari, pralle, serora, erretore, telefonlari, grekoa, errege...*

Eta bukatzeko Arantzazun; *Aspiroz* Luzaideko erretora, Leitzeko esakeretaz mintzatu zen, A. Inchausti, Aresti, Tolarettipi, eta beste batzu oraino, oroitzen ezditudanak.

* * *

AGORA baskunaren nobela txapelgoa

Txapelgo hortara 5 presentatu ziran eta 20 milla pezetetako sari joria Gabiriko A. Gregoriok irabazi zuen "Leiarrezko arrosarioa" delako ipuinarengatik. Euskal eta erdal sarien epaitzea afari-jai batean ospatu zen, gainez gain.

* * *

Haritzelhar jaun euskaltzain berria, Baigorri

Nafarroa beere-ko erri eder hortan ospatu zuen Euskaltzaindiak Uztaillean, *Musée basque*-ko buruzagiaren, Akademian sartzea. *Otso-*

bi olerkari aundiaz egin zuen itzaldi xarmagarri bat, eskuara ezinago garbi eta errez batean; eta erantzupena Lafon euskaltzainaren gain izan zen. Bordeleko Irakaslea ziberotarrez mintzatu zen, eta nola gero? Erriko alkateak ere itz batzu erran zituen Baigorriko manera xeean, denen atsegifnez.

Azkenik Arze-nian bildu zen aundieria ederra oturuntzarendako, halakoetan oi diren kanta eta elekak tartetan emanaz. Goizean meza bat entzun genuen, erritarrak kantari; eta euskal kanta zoragarri aien artean eta gero Epperre jaunaren prediku erritar, sakon eta bide batez lañoa aditu ondotik, arras uste ginuen zerutik urbil ginaudela. Atsaldetan pillota partida, eta gero bakoitza bere xoko aldera. Besta ederra ziñez Baigorrikoa.

* * *

ORIXE-zenaren goratzarrea

Tolosan egin zen Urrian Orixe olerkariaren oroitzapenetan besta eder bat, bide batez olerki txapelgo baten sari banaketa. Labayen jaunak Iparragirre aretoan astapena eman zion bilkurari, ele batzuk esanez: olerkien artean leen saria irabazi zuena *Herriak eta harriak* delako poema ederra izan zen; egillea, Bilboko G. Aresti jaun gazte ezaguna.

Oturuntzaren ondotik zezen-plazan, dantzari talde moltxo baten ikuskari ederra eman zen.

* * *

Bertsulari saio eta bilkurak

Uda huntan bertsulari saio franko egin dira toki askotan, baiño emen hok bakarrik aipatuko ditugu; *Bastan-Arizkun*-en jaundone Ioane mezpera egunean, nafarren artean egin zen saiaketa pollit bat; mutildantzariak ere tartetan arituz. Txapeldun gelditu zena Zubikoa sunbildarra izan zen.

Agorraren done Iztebe egun-etako atsalde batez, saio polit bat egin zen Beran, bertsulari nafarren artean xoilik, jende aundia bilduz. Ondoko illabete batean azken txapelketa Iruñen egin gogo da.

Iraillaren 22-garrenean, Euskaltzaindiak gidatuz, saio guziak bezala, Bilbon bildu ziran Euskalherriko lau bazterretako bertsulari oberenak, arrakesta aundia bilduz; bizkaitarren artean txapeldun gelditu zen Mugartegik bildu zuen kopa.

APAT-ETXEBARNE.

ADABAKIAK

Aita Villasante'ri, gutun-gisa.—Nik baiño obeki dakizunez, ederki inprimatua izan zen leen aldian Axular'en *Guero*. Utsik gutxi du eta dudazko pasarterik ere ez ugari.

Cruces direlako filologoarentzat zail eta buru-nekagarri izan oi diren itz edo esaera orietatik baldin badu, *equidin* aipatzen duen lekua da, noski, leen gurutzea. Alda dezadan onera, ongi baiño obeki eza-gutzen baldin baduzu ere, Axular'ek 372'gn. orrialdean diona, goi xamarretik arturik.

“Bada [amorantearekin] etsaitu gabe, eta gaitzera ethorri gabe, onez onetara apartatcea ere, gaitz içanen da, eta perilos. Ceren lehen trebatuac içan, eroriac içan: lehen beçala elccarrequin egoiten, ibiltcen, minçatcen: occasinoac ere lehen beçala, edo maiz ago presentatcen, eta guerthatcen: gogoia vrri, aldatcen errax: *eta emazteac ere behin guerthatuz guero, ez falta equidin*. Bada eguiteco, bada certain pensa. Badirudi hobe liçatequeyela, gaitz eraric, eta hasserreturic, partitcea, eta elccar vtztea.”

Ni, beintzat, zalantzan egona nauzu luzaroan, *equidin* ori (*ekidin* oraingo idazkeran, *k*-rekin, ez *kh*-rekin) zuzena ote zen ala utsen batek sortua. Orain, Jainkoari eskerrak, uxatua ikusten dut zalantza ori eta *ekidin*-en jatortasuna oiñarri sendoen gainean finkatua, beste idazle lapurtar zaar baten bitartez.

Idazle ori C. Harizmendi dugu, bere *Ama Virginaren hirur officioac* deritzan liburuan (1660). Adibide ori *Cer lux equin duçun Iaincoaren contra* buruan daraman zatian agertzen da, 192-gn. orrialdean. Vinson'en argitaraldi berriaz baliatuko naiz (*L'Office de la Vierge Marie en basque labourdin par C. Harizmendi*, 1901, 123-gn. orrialdea):

“Dudatu fedeco pontuz, edo huxic equin. Ez corregitu, bai trufatu nihoren abisuez... Etcin oherat conciencia vngui examinatu gabe. *Ez*

ençun meça, eta bai ekidin errazqui. Egotu Eliçan solasen edo piztu occasinoric...”

* * *

Orrenbestez, eta *ekidin*-en jatortasunaz gaifera, eldu gera bi punturen ezaguerara. Aurrenik, nabari da *ekidin* aditz-izena dela (partizipioa, zeatzago izendatu bear badugu): Axular'en testuan, beraz, *falta* izena da ('utsa, errua, obena', *faute*, S. Pouvreau'k frantsesez itzultzen duenez). Adiera ori du, ain zuzen ere, Axular'ek darabilen anitz lekutan, Aita Villasante'k berak erakutsi digun bezala: 3, 8, 17, 19, 20, 108-gn. orrialdeetan eta beste askotan.

Bigarrenez, aditz iragankorra dugu, iñolaz ere. Axular'en esaldian argi eta garbi adierazten digu ori *emasteak* itzak, bere egille-atzizkiari eskerrak. Harizmendi'renean ere berdintsu, ain argiro ezpada ere. Onetan, *meça, casus iners* edo pairatzaille delakoan, bi aditzei dagokie, naiz bein bakarrik aipatua izan: *Es meça ençun, eta bai (meça) ekidin errazqui.* Orrelaxe irakurtzen da, esate baterako, liburu orren 196'gn. orrialdean (Vinson'en 100'gnean.): *Es aitortu ceure culpa, bai desencusatu* (berriz ere *ceure culpa*, alegia).

Kontu larriagoa da pasarte oriek itzultzea. Ene ustez, eta gutxi gora beera, 'evitar, rehuir' edo antzeko zerbait adierazten duela dirudi *ekidin*-ek. Oberik agertzen ezten bitartean, bada, onelaxe itzuliko nituzke: "No oír misa, y sí rehuir la fácilmente" (Harizmendi); "y tampoco la mujer, una vez que se ha presentado (la ocasión), evita la falta."

Azalez, formaz, *ekidin* orrek badu arako euskera zaarrean maiz agertzen den *-kidi-* aditz laguntzaillearen eitea: *Mundu oro estaquidic hura veçayn valia* (Detxepare), *ezlaquidigu deus probetcha* (Leizarraga), etc. Azalez soil-soillik, ordea, ezpaita ageri biok zentzuz berdintzeko biderik.

Gaizki esanak barka bitza, arren, begi zorrotzagoaren jabe denak. Badut aditzea baduela onezaz esankizunik, aspaldi ezkerro gaifera, Aita Justo Mokoroa'k. Onen eta beste edozeiñen iritzia gogoz entzungo nuke gai onetan.

* * *

Txerribustan'go erreka errotaria.—Egun on, irakurle biotzeko, eta berri on.

Entzun dituzunek eztakit onik egin dizuten, ezpaitut garbiro ikusten zure lerroetan poztu ala goibeldu zaituzten. Berri oriek, gaifera irakurleek ere gaiaz jabe ditezen, G. Larrañaga'k *Aránzazu* aldizkari

ederrean (122'gn. zenbakia, aurtengo Abuztukoa) argitara duen idazlan batean ikusi dituzu: "El euskera y el dravidico (Sugerencias de un artículo)" deritzanean. Larrañaga jaunak beste artikulu batera garamatzi, Aita Salvatore Barandiaran euskaltzale gartsuak *Arbor*-en aurtengo Martxoan azaldu duenera, eta Aita Barandiaran'enak, berriz, Lahovary jaunaren iker-lanetara: "las investigaciones llevadas a cabo por el eminente lingüista profesor Lahovary sobre el tema enigmático y siempre sugestivo de los orígenes de la lengua vasca", Larrañaga jaunaren esana itzez-itzez aldatzeko.

Iker-lan orien ondorea, dirudienez, auxe da, edo onelako zerbait beintzat: gure izkuntzak baduela aidetasun berezi bat egoaldeko India'n (brahuidelakoa izan ezik) eta Ceilan'en zati batean bizi diren izkuntza dravidikoekin. Orrenbestez, beraz, euskera zaarraren jatorri eta iturburuarekiko auzi aspergarria erabakia legoke. Zenbait poztu egingo da, argia azkenik sortu delako, eta sortaldetik datorren argia, berriz ere; beste zenbait, ordea, goibeldu, euskerak antziñako "ugar-tetasuna" galdu duelako. Beste batzuei, bukatzeko, berdin edo berdintsu izango zaie.

Eztakit, berriri ere esango dut, zeifetarikoa zaitudan, baiña nola nai ere etzenduke aurrerantzean zalantzan gelditu nai. Iritzi-billa zatokit aurkitze edo atzemate berri onezaz, nereak zerbait balio duelako ustean. Eskerrik asko zure siñeste onagatik.

Maiz aski esan izan didate baitezpadako erantzunak izaten direla nereak, eztudala ifioiz "bai, bai" edo "ez, ez" erantzuten, kristau zintzoaren antzera. Oraingoan beintzat eztzuz orrelakorik izango, zenbait puntu zorrotzetan laburtzera noan ezkerere esatekoa:

1.º Lahovary jauna gizon asko-jakiña da, baiña ez, besterik badiote ere, irakaslea ezta izkuntzalaria ere. Eztago or lotsaizunik, munduan barrena jantzirik naiz larrugorrian dabilzan gizon-emakumerik geienak eztiren ezkerere bata ta ez bestea. Ezta irakaslea, ezpaitu ifion irakasten, bizibide oberik baduelako noski. Eta ezta izkuntzalaria linguistikan, beste edozein gaietan bezala, ikasia izateko egin bear den lan aspergarria egin nai izan eztuelako. Geienez ere, esan diteke linguistika dela bere txolarte ugarietan gogoko izan duen *hobby* edo "denbora-paxako" jostaketa kuttuna.

2.º Lahovary jaunak eztu euskera ezagutzen. Eztut esan nai ezta-kiela euskeraz mintzatzen, idazten naiz irakurtzen; ez. Besterik esan nai dut: eztakizkiela gure izkuntzarekiko oifarrizko jakinbearrak ere, konparatista bati bere lanerako dagozkionez ari naiz, edozein linguistak denbora gutxiren buruan menderatuko lituzkeanak. Geiegizko baderitza norbaitek esan dudanari, irakur beza astiro Lahovary jaunak gure artean, *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos*

del País 14 (1958), 227-257 (eta leenago, *II* (1955), 249 eta urren-
goak), argitara zuen artikulua.

3.º Nik eztakit deus izkuntza dravidikoez, espezialista eztirenen-
tzat esku-liburu ezagunetan edo bestelako idaz-lanetan irakur dite-
keana baizik. Ezin dezaket, bada, esan eztuela Lahovary jaunak iz-
kuntza orien berri andiririk. Alaz ere, aitortu bear dut juzku txar ori
gogoan erabilia dudala, zerbait ezagutzen ditudan izkuntzak nola elba-
rritzen dituen ikusi ondoren.

4.º Bi naiz geiago izkuntzaren elkarrekiko aaidetasuna egizta-
tzeko eta finkatzeko badira jokabide jakiñak. Enaiz emen gai astun
orretan sartuko, luzaz mintzatua bainaiz arestian liburuxka batean:
beste asko ere, jakiña, mintzatuak dira auzi orrezaz, ni baiño leen eta
obeto. Emen dijoakiguna auxe da soil-soillik: Lahovary jauna ezta-
billela bide ezagun orietatik, berak gogoak eman-ala autatzen dituen
bide eroso eta erraxago batzuetatik baizik eta bide oriek, gaiñera,
linguista guztien edo geienen ustez, eztutela denbora alferrik galtzea
beste atarramenturik.

Ene iritziz, bada, eta barka bizait Aita Barandiaran'ek, bagaudezke
lasai leengo lo ederrean, Lahovary'ren lanak gora-beera. Gure izkun-
tza eta dravidikoa aaide direnik eztut nik ukatuko; aaidetasun ori
probatua dagoenik, bai. Orain arte sortu diren metoduek badituzte
beren muga jakiñak, mear xamarrek gaiñera: asma bitzate obek eta
indartsuagoak Lahovary jaunak eta bere "diadokhoek". Orrenbeste-
tarako gauza badira, noski.

Baiña, esango didazu agian, ez ote dute beñiere jendearen ustez
jakintsu zirenek asmaketa andiririk baztertu eta arbuaiatu? Ez ote dute
ifioiz buru argiagoko gizonik erotzat jo? Bai, dudarik gabe; eztago
beste erantzunik. Orrelako egiazko asmatzaille gutxietsien ondoan,
ordea, zenbat eztabiltza gure artean bere zoroak bizi dituen oriet-
koak: *pi*-ren balio zeatza arkitu dutenak, geldituko ezten mugimen-
tuaren billa dabiltzanak eta beste ainbeste, "Dios es el Trinotripodio
perfecto" asmatu zuen ura aaztu gabe.

Au dela-ta, Arrese-Beitia'ren bertsoak datozkit gogora, zuzen
edo oker:

Itxi daiguzan erdaldunentzat
Erdaldun diran kontuak.

Otxandio'ko semea etzen, noski, dravidikoaz ari; nik ere eztut
emen erdaldunekin auzirik. Gure aldera aldatu nai nituzke orratik
bertsook, neurria lasaixeago artzea zillegi bazait:

Itxi daiguzan linguistentzat
Linguisten diran kontuak.

L. M.

Garitaonaindiako Balbino durangarra.—On Jose Etxeandia abade euskaltzaleak argitaratzen daben *Tavira* aldizkarian, Durangoko Garitaonaindiaren bizitza labur bat idatzi dau On Juan Olazaran idazle ezagunak. Atsegiñez irakurri dogu lan ori, eta gauza egokia izango litzake orrelako lan batzuk egingo baleukez Durangoko euskal idazliei buruz. Aipatu dodan lan jakingarririk artuta, ona emen Garitaonaindiaren bizitza ta euskal-lanen barri batzuk, labur-labur.

On Balbino Garitaonaindia'ko eta Albizu, Durangoko semea zan, Kurutzia gako kalean jaoia (34'garren atean): 1857'ko Martiaren 31'n. Durangoko Jesuiten ikastetxean, eta gero Gasteizeko Seminarioan egin ebazan ikasteak. 1881'garren urtean egin zan abade. Arabako erritxo batean egon zan lenengo, eta Durangoko gaixotetxean gero kapellau, 1894'gn. urterarte. Urte onetan Santa Anako parroku izendatu eben, On Frantzisko Bernaola euskaltzale aundiaren urrengó.

Aita Arana Josulagundikoa eta Damaso Bernaola euskalarien laguu aundia izan zan Durangon. Elizan kantetako olerki ta kantu politik idatzi ebazan: *Erdu Jesus Zerutik Belengo Urira, Mendiyan bera datoz artzañak saltoka, Ez, ez, ez, ez, dirautso Amak, Soñu ederrak dantzudaz*; batez be oso ezagutua dan *Mesias sarritan agertu zana*.

Arzadunen Dotriña be argitaratu eban 1900'garren urtean (Roberto Soloagaren moldiztegian). 1908'an, beste liburu bat: *Vademecum Erdu neugaz (Sacramentu Santuac emon ta ondo ilten gueixuari lagunduteco escu-liburua)*.

1916'ko Abuztuaren 10'ean il zan, 59 urtegaz.

Abade ona izan zan. Bere eleiza-zalea. Eleizkizun ederrak egiten ebazan, bere Santa Anako Parrokian. Baita musikua eta euskal olerkari be izen dogu. Ondo mezeriduta daukala arrixko orroigarri bat, diñosku Olazaranek. Bai orixe. Bere izena Durangotarren biotzetan gorde dedin, Santa Anako eleizearen arkupietan, edo Kurutzia gako jaiotetxean ipiñi bear leitzake arrizko orroigarri bat. Ori gutxienez.

N. A. G.

Eibartar bati.—Adiskide, arritzekoa da Eibartar jator batzentzat, baño EGAN'en oker bota dezu tiroa, alegia kale atera zaizula. Erlijioso usaieko aldizkariak bakarrik ditugula zuk uste, baño badira Euskal-errian beste zenbait, zuk ezagutzen ez dituzunak iñola ere: OLERTI, EGAN, EUSKERA, EUZKO GOGOIA, GOIZ ARGI, UMEEN DEYA, LUZAIDE, ta abar: mugaz beste aldetik berriz, CAZTE, HERRIA, GURE HERRIA, ta abar: erlijio kutsurik ez dutenak denak, izenean beñepein. Ta zuk diozunez, orain, AUSPOA omen datorkigu atzetik. Baño, adiskide, gauza negargarri

bat adierazi bearrean nauzu. Alegia, auspoa ondo datorrela sukaldean, baño aurretik egurra nai litzakeala sua egiteko. Ta orixe gertatzen zaie gure Tolosako euskaldun jatorrai ere. AUSPOA atera nai luteke len-bait-len, baño ortarako aurretik egurra bear, dirua noski. Seireun sozio bear omen dituzte ta or dabilta Euskal-erri osoan osatu ezifiki. Lareuntsu bat omen dituzte jasoak. Aspaldiko ajea degu auxe euskaldunok: kultura-gaietan idorra dala gure erria. Auzorik kaxkarrenetan ditugu PEÑA edo Klub, diralako oyek: *Peña Bahamotnes*, *Peña Loroño* ta olakoak. ¿Noiz asiko ote gera euskaldunak, *Peña Orixe*, *Peña Lizardi* ta ortarakoak sortzen gure errietan? Gauza zerbait “ekilibratzeko”, beenik, nai litzake gure errietan olakotxe zertxo-bait ere.

EUSKALTZALE BAT.

ALA, NAIZ, EDO.—Itzoi eliztilariak *batzalle berezle* (coniunctio disiunctiva) izena ezarten dautsoe, eta euskal idazleen lanak irakurri-ala dakustanez, euskerazko itzok ondo ta utsik egiteke darabillezanak gitxi be gitxi diranazkero, itzotatik zein noz erabili bear dan edonok yakin dagian arau batzuk emen emotea otu yat. Egia esateko, euskal elizti arlo au euskeraz ama euskaldunen altzoan ikasi eztauenarentzako zailenatariko yatzu izan be.

Euskal elizti gitxi irakurria nozue eta eztakit gure eliztilariak arlo au yorratu dabenez. Nire euskerea etxean ikasia da, ez eliztietan.

Latera edo Latin izkuntzan gure ALA'ren egikizunerako AN itza darabile, NAIZ'enerako, VEL aurreratia, naiz VE atzeratia; eta EDO'ren egikizunerako, AUT.

Lateraz ondo dakienak errezago yabetuko dira, gure iru itzotatik zein noz erabili bear dan; oar zadiz orraitifio, irakurle, euskeraz euskal idazle guztiak yator idazten eztaben legetxe, lateraz idazten dabenez guztiak be eztabela ondo ta zeatz eta yator idazten. Latera idazle yatorrakana yo bear dogu latera idazkera yatorrik ikusteko ta ikasteko.

Baita oar zadiz, gure AXULAR'ek eztarabilela NAIZ bein be; eztakit ak zegaitik eztarabilen. Ez ete darabile eguzki aldeko gure anaiak itz ori besteok darabilgun egikizunerako?

Goazan orain arauetara.

ALA.—Itz au erabili bear dozu *ezpairik*, *zalantzarik* dozunean; baita itantzen dozunean be; izan be, zalantzan, ezpaian ezpa'zengoz, etzenduke itanduko.

Esaterako: “eztakit an aitz-ganean abarotan dagona asto ala beor dan”
“asto ala beor ete da an aitz-ganean abarotan dagona?”

ALA egikizun orrez bestetan eztogu erabili bear, euskaldun yatorrak orretarakoxe bakarrik erabilten dabe-ta. Orretarakoxe ta orretarakoxe bakarrik erabilten dabe Latera idazleak be euren AN.

* * *

NAIZ.—Itz au NAI itzetik dator, Latera'ko VEL eta VE be VELLE'tik-datozanez; au dala-ta, naiak, naimenak, autapenak oraindik lekurik daben esakeretan erabili bear dogu itz au, eta olantxe erabilten dabe edo erabili eben oraingo euskaldunak baño yatorrago itz egiten eben gure aurrekoak.

Noz eta non dau naiak egitekorik? Yazo *dateken*, *leiteken*, eta *edikenean*, ez bestetan; yazo *ba'da*, *yazoten ba'daragoio*, *naiz yazoko ba'da*, edo yazota dago ta aldazina da, edo yazoten *ba'daragoio*, *naiz yazoko ba'da*, erabagia arturik dago ta naimenak eztau or bere eskua sartzerik.

Esaterako: “Aita naiz semea etorri dateke”.
“Aita naiz semea etorri ledike”.
“Aita naiz semea etorri edikean (eitekean)”
“Aita naiz semea betor”.
“Aita naiz semea, naiz biak letorkez”. eta abar.

Baña ezin esan: “Aita naiz semea etorri zan”.
“Aita naiz semea etorri da”.
“Aita naiz semea dator”.
“Aita naiz semea etorriko da”.

Zegaitik ez? Yazokunok edo yazoak, edo erabagiak diralako, autakizun eztrialako.

Asko dira NAIZ'en ordez NAI darabilenak euskaldun yatorren artean be. Zein obeto? Eztakit ba, baño ni neu NAIZ'en alderago nago.

* * *

EDO.—Noz erabilteko itz au? Argi dago arazo au, ezer egotekotan: ez ALA, ez NAIZ erabili bear eztanean erabili bear da EDO.

Irurotatik berez-indarririk gitxien dauena EDO da.

Arauok aurrean eta gogotan doguzala, errez ikusiko dogu urrengo esakerak, an-or-emenka gure aldizkarietan idoroak, oker idatzita dagozala:

1) “Gure kondaira-une au illunabar edo egunsenti den guk erabaki genezake”. Agiri agirian *edo* ori berenean bagarik, *ala'renean* dago,

orretarako baimen bagarik. Eta uts ori egin dauena ezta edozetariko idazle, onenatariko baño.

2) "Lurrean euri-mirailik edo kale-zikinkeriarik ez dut ikusten". Esakera onek edozein euskaldun yatorrentzat esan gura dauena auxe da: Lurrean euri-mirailik, naiz bardintsu dana, kale-zikinkeriarik ez dut ikusten. Izan be, olango esakeretan *edo*'ren bitartez berezten diran itzak otsez bi, baño esanguraz bat dirala iragarten dau euskaldun yatorrak, eta nik eztot uste esakera ori idatzi dauenak olangorik esan gura izan dauenik, NAIZ bear zan or.

3) "Demokraziak sortu du edo lezake mistika bat". Esakera auxe euskal usain gitxiko dogu; bestelan legoke onetara: Demokraziak sortu dau naiz sortu lezake mistikarik.

4) "Gizartean bere ideiak zabaldu ta ezarri nai ez dituen gizonttoa, itxasertzeko zaborreriaren antzera, beronek erabiliko dau altzoan ara ta ona. Morroi edo errege". Esakera au okertzat etsi baño len eta nigan ñontzako gogo txarrik eztagola iragarteko, aurreztik esan bear dot esakera au bitara artu leitekela: 1) gizadiak olango gizona, morroi naiz errege dalarik, ara-onaka erabiliko dau. Au esan gura ba'dau idazleak, esakera orretan EDO'ren ordez NAIZ bear litzake. 2) Gizartean bere ideiak zabaldu ta ezarri dagizan gizona errege izango da; zabaldu ta ezarri eztagizan gizontxo, oster, morroi. Eztago besterik izaterik. Errege edo morroi. Au ba'da idazleak esan gura izan dauena, ondo idatzita dago *edo* aldetik bere esakerea.

5) "Gizadi erdia komunismopetik gorde edo askatu nai ba'dugu *elite*-gazteari elburu zoragarri bat zor zaio".

Esakera au oker be oker dago, bai *edo*'ren aldetik, bai ostean be. Onetara legoke askoz be euskera yatorragoz: "Gizadi erdia komunismopetik gorde naiz askatu nai ba'dugu, gazte-*elite*ari elburu zoragarriren bat zor zaio". Gorde edo askatu esanaz naiz idatziaz *gorde*'k eta *askatu*'k zer bat esan gura dabela iragarten da eta ezkagoz orretan, bat bagarik zer bi dira-ta.

Or, bai aldizkarietan eta bai idaztietan, agiri diran gai oneri dagozkozan esakera oker guztiak emen imini ta aztertu bear ba'neuz, nire bizian be eneunke amaituko nire arloa. Bego, ba.

* * *

GIZON ONENA, ALA GIZONIK ONENA?—Zerbaitetik geien naiz gitxien esan gura dauen izen-lagunaren aurrean doan izenari *-ik* atzizkia ezarri bear dautso, euskera barririk asmau gura ezpa'dau, eta beti ezarri be gero. Ez bein bai eta bein ez. Orrazkero, "Gizon onena" ta olangorik ezta idatzi bear, "gizonik onena" baño.

Gizonok, gitxi-asko, susmakor gara-ta, ba-leiteke norbaitek ni onetan oker nagolaren susmorik izatea. Ez ba, enago onetan oker, itandu ezpabe euskera yatorrez itz egiten daben euskaldunei, itandu, idazle zarzale ba'zara, gure Axular'eri be.

* * *

BAT.—Beste okerrik be ba-dogu gure euskal-idazleen artean, eta zori oneko BAT dogu ainbat eta ainbat idazlek oker eta sarritan darabilena. Idazle batzun idazlanak iguin emoten dabe BAT au bear eztala erabilten dabelako. Gure auzoko izkuntzak dira oker onen errudun; gure auzoko izkuntzen otseinegi, bendekoegi dira euskal-idazle asko ta asko. Euskera yatorrez BAT zenbatzeko itza da, ez ingelandarrak “indefinite article” deitzen dabenaren ordezeko. Orregaitik BAT bear bearreko danean eta besterik ezinean bakarrik erabili bear dogu, euskaldun yatorrai yarra. BAT au eguzki aldeko euskaldunen artean agiri da geien; auzoko izkuntzak onetan aik gu baño lenago benderatu dauz, zori txarrez.

Esakera oker batzuk:

1) “Presupuesto bat izaten du urtero Diputazioak bere Principe de Vianarentzat”. Onetara litzake esakera au euskera yatorragozko: “Presupuestoa izaten du urtero Diputazioak...”, naiz “Presupuestorik izaten du...”.

2) “Agerre jaunaren itzaurrea eta euskal-ipuin sorta batekin”. Obeto legoke onan: “Agerre jaunaren... euskal-ipuin sortakin”.

3) “Orixe da gaurkoz nere ustez goi-maillako aldizkari baten eredia”. Erdal-usaina darion esakera au askoz be obeto legoke onan: “Orixe da... aldizkariren eredia”.

Esakerok idatzi dauzan idazlea, utsok alde, idazle bikain eta gozo yatzu, baña onango utsik egingo ezpa'leu askozaz be bikainago ta gozoago litzake.

4) “Eta ez da izugarrikeri bat nik orain eskatzen dautzutana”.

Erdal-kiratsa dogu emen be, eta surrak itxiazoterañokoa izan be. Esakera au ez ete legoke askoz be euskerazago onan? “Eta ez da izugarrikeririk nik orain eskatzen dautzutana”.

5) “Eztugu beraz ukatuko eskuarazko zinema bat, oraikotz, nekez sortarazten ahal dela”. Au be sunda txarreko esakerea dogu. Askoz euskerazkoago litzake onan: “Eztugu beraz ukatuko eskuarazko zinemarik, oraikotz...”

* * *

AITAZ BESTERIK EZTA ETORRI—Aita etorri da, baña besterik ez.
AITAZ BESTEAK ETORRI DIRA—Aita ezta etorri, besteak bai.

Esakerok eta onein antzekorik sarritan entzungo dozuz euskaldun yatorren agotik eta Axular'en idaztian be onangoxe esakerak idoroko dozuz, arduraz irakurri ba'dagizu, baña, zori txarrez, oraingo idazlerik geienak goiko esakerok onan idazten dabez:

Aita besterik ezta etorri
Aita ez, besteak etorri dira.

Ikusi or nonbaiten irakurritako esakera oker au:

“Eriotzera irixteko bide berri bat agertu besterik ez degula egin norbaitek esan du”. Esakera au ondo merro ta mengel yaio da, eta luzaro biziterik onango umeri inok ezin opa: edozein euskaldun yatorrek onetaratsu idatziko leuke: “Eriotzera irixteko bide berririk ediren edo idoroaz besterik ez dugula egin norbaitek esan du”.

Anitzek darabille Axular agotan aren mordollokeriren bat edo beste euren alde ekarteko, baña aren pitxiak baztatu ta or izten dabez, zaborra naiz sats bailiran, eta ori okerreko bidea artzea da.

Amen Axular'en pitxietarik bat: “Bere senarraz bertzerekin egitekorik izan etzuen emazte baten garnuaz eta ur-isuriaz garbitu bear zituela bere begiak”—Bere senarrakin bai, bertzerekin ez.

Amen aren pitxietatik gure arira datorren beste bat be: “Bere senarraz bertzerik ere dastatu baitzuen”—Bere senarre dastatu baitzuen, eta bai bertzerik ere.

Eutsi, irakurle, beste bat be: “Bere senarraz bertzerekin izan zela faltsoki akusaturik”—Bere senarrakin ez, bertzerekin izan zela faltsoki akusaturik.

Eta, azkenez, auxe be: “Hartzaz bertze guztiek enplegatzen baitute bere denbora”—Hark ez, baña bai bertze guztiek enplegatzen baitute bere denbora.

Gagokiezan esakera biok nik neure etxean eta auzoan ikasi nebazan nire umearoan eta bestera idatzita ikusteak artegatu ta mindu egiten izan nau beti. Orretan nengoalarik, Axular zarrak gai onetaz zer diñoan ikusi bear dodala otu yatan. Nire poza etzan izan txikia Axular nire alde degola ikusi nebanean.

* * *

Gaurkoz euskal-elizti gairik asko arakatu ta aztertu dogu. Urren-goan geiago orretarako astirik eta osasunik ba'dogu. Euskal idazleok dakiguntxoalkarri irakatsi-bearrean gagoz, eta egiteko au alkar mindu bagarik egin bear dogu gure euskerearen onerako, ez geure burua erakuste-arren. Astirik eztogu galdu bear alkarri arrika, euskerea len baño len gorengo tontorreraño eragiten aleginak eta lerre-nak egin baño. Dakianak eztakianari biotzik onenez eta maitasunez irakatsi dagiola. Au da beintzat nire asmoa lerrook idazten daragoio-danean. Agur, irakurle, urrengorarte, Yaungoikoa lagün.

LARRAKOETXEA'TAR BEDITA.

Salta'tik 1961/XII/30'gnean.

L. M.-ri. "Adabakietan" (EGAN 1962, 298-299'gn. orrialdeetan) diñozun *yupua* ez, baiña *sospua* (edo *sozpua*) bai esan daroagu guk geure errian: *etxeko sozpua, orrek eztauko sozpurik*, eta abar.

AURRE-APRAIZ.

Goierriar bat.—Orain 139 urte, onela zion Juan Inazio Iztueta'k itzez-itzez, bere *Gipuzkoa'ko dantza gogoangarrien Condaira'n*, bederatzi puntukoan antzeko bertso batzuei buruz:

"Orain ogeita lau urte, San Sebastian egunarekin eraman zuten Fernando Amezketarra Azpeiti'ra, erri bereko batekin itz neurtuetan jokatzera; etzitzaion agertu kontra aritzallerik plazara. Egia da, bera zegoen ostatuko atarira joan zitzaiozkala gabaz, desgaraiean deadarrez ta auparaka; baiña ezaguturik Fernando'k aien asmo txarrak beraren onerakoak etziradela, utzi izan zien gau artan kantatu gabe, eta bida-ramunean ikusi zuenean karrikan igarotzen bere kontrario ustekoa, bota zion aurkez-aurke, beste anitzen artean, itz neurtu au:

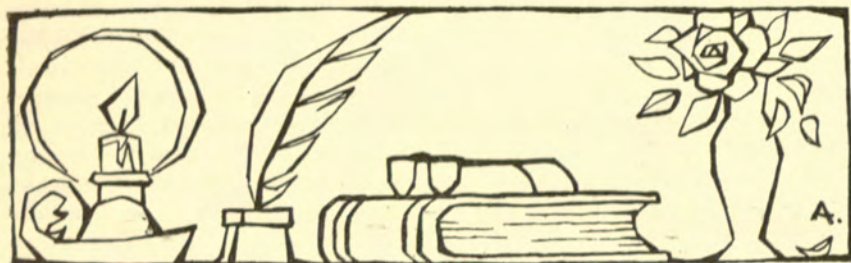
Lagunak arturikan
Guzizko tirrian
Nere billa enbillen
Bart i gau-erdian,
Erronkak botatuaz

Prestuezkerian
Ez dik ongi ematen
Nork bere errian;
Egunazko argian
Euskara garbian
Jokatu nai nian;
Bañan ez nauk ipiñi
Iñon premian.

Zazpi (?) ots ideko edo konsonante berdiñakiko, edo amairu puntuko itz-neurtu mota oek kantatzea, *usuan* jarririk dago Gipuzkoa'ko itz-neurtulari *bikañen* artean."

LIBURVAK

SOBRE LA ESENCIA: *Xavier Zubiri*. Sociedad de Estudios y Publicaciones. Madrid, 1962. Salneurria, 280 ptas.

Ona, ba, ainbeste esames esnatu dituen liburua. Idazti zahar eta berri askoren utsunea berak bakarrik bete dezakena. Aspaldion ez dut liburu au eskuratzeko ainbat irrika bestetarako izan. Gure urietan, ttirrika-ttarraka, beti liburu gosea dariela dabiltzan gizonak ikusi oi dira, erakustegi aurretan ao xabalik. Ba, olaxe ibilli natzaizu ni ere oraingoan. Ta ez nintzan ni errudun, egille ta argitaldaria baiño. 4.000 ale atera zituzten lehenengo argitalpenean ta, eguzki gaztearen egopean terral umexka bezelaxe, galdu ziran begitatik egun-argitara orduko. Ta ori salneurria merkea zuelarik...! Espaiñi'ak noiz ezagutu ote du beste olakorik oinbesteko filosofia-trinkotasunean ta gai ain filosofikoan. Ortega-ta saldu dire erruz, baiña nun dute oiek Xabier'en filosofia-giarrik? Zubiri sakona da, mardula, trinkoa. Beste oiek lorategi apaiñak dituzte; Zubiri baso itxia da, gozokeri eskasekoa. Ortega'ri, bere itz-zoramenak jarraitzaille aunitz irabazi dizkio; baiña gure idazlearekin ezin olakorik gerta, ez gaizki edo nolabait idazten duelako, bere izkribu-modua bestearen ao-zurigarri ezti az gantzutu ez duelako baizik. Xabier aundiak zientzia egiten du (ez da zientzia-zabaldurari begira ari), ta onetarako maiz literatura-soiñeko batzu galgarri dire: filosofiaren urre-meatza obeki aitzurtzen da makautsean, giza-giar bizia agerian dela, goante xuriz eta frak apaiñez jantzita baiño. Zubiri'gana datozenak, ba, filosofiaren billa datoz, eta alaz ere millaka irakurlegai ditu. *Snob* apurño bat izango da auen artean, nork duda lezake; baiña ez eskierki filosofialaria oien loxintxaz dabilrelako.

Sobre la esencia-z kritikapen asko zabaldu dire, egunerokoak beraz mintzatzen ateraifio. Zer da, ba, liburua? Konforma gaitzen onekin bakarrik oraingoan (bere mamia itxuraz eta sintetikoki emateak orrialde asko eramango bailizkiguke emen): iru atal ditu. Esentzia-arazoaren esparrua aurkezten zaigu lehenengoan; ondotik, esentziaren zertasunaz eman diren eritzirik nabarmenenak, ta irugarrenean Zubiri beraren erantzuna. Azken atal au da luzeena: 97-517 orrialdeak.

Irakurgaia zaila, oso zaila batzuetan; aurreko batean bost orrialdek ziotenaz jabetzen, bi ordu joan zitzaizkidan. Ta ala ere oso argia da, ez dut nik iñun (metafisika ta esentziari dagokion onetan) ezer argiagorik aurkitu. Luma illargi-printzatan blai egiñik darabilkiela esango luke batek. Ideia, tajuz eta zuzen eramana; idazkera, oso neurtua, gogapen-gorputzari lotu-lotua. Ez da iñoiz izkuntzaren egada illaunean txirristatuko Zubiri'ren ideia. Buruaren neurriko txapela beti.

Sakona da. Arazoen burutik biotz-muifietaraifio doa arrazoi-keta, meta-aga lerdenezuzenaren antzera. Ba-daki (nola jakin, gero!) zer nai duen eta ontologiaren (bildur naiz ez ote didan itzak saldukeriren bat egingo...) barne-barneraifio sartzen du Zubiri'k bere adimen-etzpata. Testigubide bat ekarri nairik liburu osoa aipatu bearko nuke.

Kritikaria paregabea da. Or, lekuko, zume zauliz, analisisa txairu ta txundigarritz, Aristotele'ri ematen dion jipoia. Iñoren teoriak agertzean ba-du, agian, Gilson'en alako zerbaite. Lehenik, ajolagabetasun-edo batekin azaltzen du etsaiaren irakasbidea, ta irakurlea "au beintzat egia duk" esatera doan unean ekiten dio artajorrari, argi berriak, zoragarriak erakutsiaz. Ta zeru zaharrean, filosofia zimelduan, Zubiri'ren deira, ba-doa illargia jeikitzen, biribiltzen, bere argitan ixar xaxpiki tarrapattariak loak artzeifio. Zitalkeririk gabe, aurpegi txeratsuz; baiña bide ezagunari iñoiz uko egin gabe.

Lana trinkoa da, argi-alez bete-betea, zirrikiturik gabea; arrazoi-keta logika-argitan darama, itzalperik billatu gabe: ez du eznaiz-banaizko illunabar-bidetxigorrik. Liburuaren arrazoi-aria beti daki irakurleak nundik doan.

Au dena ideia-erakuspen zeatz batez froga bear nizuke, baiña ezin, ba. Jakin dezagun euskaldunok, ba-dugula liburu aundi bat, euskal-adimenak eman dituenetako ederren bat "De la esencia" onetan. Izango ahal da bere guna emango digunik.

Orain ogeitamar urte ozta-ozta, Altxo'ko Aita Migel Kaputxinoak lan polit bat eman zigun: "Filosofía Vasca". Bertan ikus litezke, zerrrendan, euskaldun pentsamendu-pionerak. Ta oiek denak ikusi ondoren (ta falta diren azken garaikoak gogoan ditugula), bidezko dela uste dut galdera bat: ez ote dago Zubiri pentsalari oien gafiñetik? Euskal-filosofiarik iñoiz izan bada (Vitoria ez zen euskalduna, ta bestelako arrazoirik ere topa liteke ukatzeko), ez da Xabier arbolaren

fruturik zimelena. Ez ote, gero, Zubiri'ren filosofia-lana euskal-adi-
menetatik jaio den baliotsuena, jatorrena, serio ta burutsuena.

Xabier Zubiri Donosti'an jaio zitzaigun eta aurten beteko ditu
65 urte. Barcelona'n eta Madril'en irakatsi du geienbat; baiña Eus-
kalerriak Unibersidadetik balu, ez ote lioke bere lanari ementxe
ekingo? Ba-dakigu bere jaioterria maite duena, baiña gure udaberri
izoztutik udazken antzua derrior...

Zubiri iturri askotatik edaniko gizona dugu ta jakintza-mota asko
ezagutzen dituena. Ortega ta Unamuno'z argiro idatzi duen Oromi'ren
eritziz, ez da Espaiñi'an bera bezainbatean ornituriko adimenik. Mate-
matika ta Fisika-Kimikak eta gaurko jakintza positibuen aurrerape-
nak batetik, Eskolastika ta geroztiko filosofiak (Hegel, Descartes, t.a.)
bestetik, Grezia'koa ere zuzenean ezagutzen du. Izkuntza aldetik, erde-
ra ez du nolabait erabiltzen, bere izkuntza-berritzean ikus ditekenez.
Zer ez ote zigun egingo gizon onek jaioterrian eta euskeran, bide
erosorik izan balu!

Ogei milla folio idatzirik dauzka, diotenez. Eundaka konferen-
tzietan emaniko irakaspenak or daude argitara eman zai. Ta dena
Espaiñi guzian eman den goi-maillakoena. Euskerak noiz izango ote
du oinbesteko langillerik? Olako bi gizon, besterik ez, beren katedra
ta guzi, bagenitu, bestelako oillarrak kukurruku joko lioke, bai, gure
egunsenti berriari.

Amari dezadan luzatzeke. Norbait asarratu egin omen da Ortega'rik
aipatu ez duelako. Garai batean, Zubiri esistentzialista zen, neska ma-
trakak ta mutil sastrakak esistentzia-suaren jiraka jartzeko "txalo-
pintxaloka" zebillena ez izanarren. Zubiri gizon jasoagoa zen, baiña
—agi zenez— esistentziatarra. Ala ere, berak ez omen du sekulatan
konprenitu zergatik sarrarazi nai zuten (duten?) Paris'ko "cave"
batean. Ta nola diren gauzak! Amairu urte nituelarik, aipatu zidaten
Zubiri lehenengo aldiz, ta Espaiñi'an ere esistentzialismu-aurrerape-
nak ba-genituela esateko, ta Zubiri zela guzien buru.

Ta Ortega'rengana itzuliaz: ez ote da esistentzialista ainbat ortega-
giar gure Xabier? Dena dela, Ortega'ren zuzter-errealidade dantzari
(barka!) ta gorpuzgabea ta Zubiri'ren errealidade soilla (simpliciter)
senide naiz aideko direla siñesteak ere lanak emango lizkioke norbaiti.
Ta auzi au Filosofia-asierakoa da. Kidetasunik baldin bada, kezkaetan
legoke (ta orisi ere, nola litzaken ongi neurtu bearko genuke).

Asiera ederra Zubiri'k bere "Estudios Filosóficos" bildumari eman
diona. Lan guziari dagokion trapala gozoa lehenbaitlehen izan de-
zagula.

INTXAUSTI'TAR JOSEBA.

BATA TA BESTEA (Lo uno y lo otro), Celaya-n zurrunbilluaren biran.

Aspaldi dalarik ezagutzen nuen Gabriel Celaya olerkari bezela, bere bertso jario mozkortiak, geranetik eta gaudenetik, zenbait irudiren zurrunbilloan zear beste mundu batzuen gaindi eramaten gaitu, etengabeko bide-txiurretatik, sentipen ametsera. Batez ere indar aundidun poeta da, adoretsua ezin geiagorano, ta beti... zerbait esaten diguna, ta ori ezta gutxi.

Garcia Lorca-k erakusbide asko ditu, izkuntza bortitza, baña bai bere esan naietan lasto asko ere, ta Juan Ramón, geien-geiena lasto utsa da; izkuntza txanbelliña darabil, baña ezer esateke. Celaya, berriz, beti zerbait jakingarri esaten diguna; maiz bere esanakin konforme ez ba-gaude ere, gutxienez beste era bateko pentsamena adierazten digu, ta ori ere geure jakingarriako.

Orain idatzi berri du bigarren nobela, *Lo uno y lo otro*, Barcelona-ko Seix Barral-ek argitaratua. Nobelan ere, olerkari bezela, esangura aundiak darama. Bere argumentua ezta aitzakia bat baizik, tarteka beste gauza asko esateko.

Gizartean bata-besteakiko artu-emanaz azaltzen du; iñoiz, irudiz, mitolojiako azalpenekin baliatuz. Bata ta bestea, len eta orain, konhairaren auzian jartzen ditu. Idea askotan Camus-en erak ditu, bere filosofian dituala oñarririk geienak, esango genuke. Dakidan idazleren batekin konparatzekotan beintzat, Camus-ekin konparatuko nuke. Filosofia egigea, absurdoa, ixuritzen du bere orrialdeak barna. Orregaitik diot nobela orrek ez duala beste argibiderik tarteka bere ideak azaltzea baizik. Berriz, mitolojiako jainkokien izakera aitzakiz arturik, gauzak azaltze ori ere Camus ber-berak amaika aldiz erabilli du bere sayoetan. Jakiña, ortan ezta Camus lenengoa.

Mundu arruntean, bizitzaren lokarri indarra degu gerok asko kontratzeke lagun-urkoen artean adiskideen ingurua. Inguru ori gabe ez dakigu bizi izaten, bakardade izugarri batean norperekiko mundu itxuak erotu gabe. Lagunarteko giroaren goxotasunak atsegintzen gaitu. Gañera, maiz bear-bearrezko iduritzen zaizkigu zenbait arduraz, kezka ta larritasuni iges egiteko. Etzaigu gustatzen bakar-bakarrik bizitzerik, Besterik ezean Ingres-en bioliña bear degu geron barnea lasaituko badegu. Bakardadea erotzekoa da; bakardadeak beldurtzen gaitu. Baña beldur ori nundikoa degu? Geure izateaz ez aal gera beldurtzen? Pentsamenaren zurrunbilloa, errazoiaren bidez, sentimenduak uxatzen asten danean, orduan arkitzen gera izaturik, bakardade beldurgarrian ume-zurtz.

Sören Kierkegaard-engandik, sentimentu ta errazoiaren burrukatik, jasotako frutua degu larrimin oien iturburua.

Esistenzialismoaren mugak miakatuz. Bertatik iges egin nai degu, baña zurrunbillo orrek berekiko indarra du tiratzeko. Gizonak zentzunaren almena bai du beste abereengandik bereizteko, zentzunari ezin diogu ukorik egin, geure nortasuna ukatzerik nai ez baldin bade-gu beintzat, ta or dago korapilloa. Zergaitik, bestaldetik, eundaka urteak damazkigu kristautasun pentsamenaren menpean, ta goizetik-gabera ezin genezake gure burutik bere indarra astindu, batez ere oiek ditugunean reflejoen zelulak bezela gure moralaren oñarrietan finkaturik. Gañera iñork iñundik ezta geroko etorkizun utsean murgiltzerik, ez dugu nai geroan ezer ez arkitzerik; arengandik aruntzago ere zerbait arkitu nai degu bizitzaren abentura onen ondoren: or dago kakoa. Ta oiek dira gaurko pentsamenetan agiri diran larritasunak. Geran au suntsitzearen beldurrez gabiltza, naizta anitz abestruza bere egopean bezela, kristautasunaren egalpean gorde.

Ja!... errazoi gure doai bat da, ta orregaitik degu doai orren trukez larrimiñaren mingostasuna gurekin. Askok, belarriak estali, bizkarra eman eta kitto; bañan, beste askok, ordea, ezin dute doai ori ukatu, ta bere arriskuaren gizontasunean tinko dijoaz argi billa. Argi billa? Argi billa esan det? Nora... itzalera ez-ezik? Kezka larrimintzen danean ezta argia billatzerik, ezta pakerik, gaur-gaurkoz beintzat, Jainkoagan atsedendu ezik. Baña, bein pentsamenak alde ortako muga eten ezkerero oso gaitza da berriz lenera jotzen. Eboluzioaren aldakuntza ori, badirudi lege bat dala gizonagan. Beraz, era ortako aztarkizunak egitea gizonki jokatzea da. Bestela pentsamenaren almenak ez dute deus balio. Orregaitik, gizontasunak berakin ditu korapillo guzti oiek, ta ori da Celaya-k bere gizontasunean darabilen gaia.

Gauza guztien barrukaldetik, gaurko pentsamenaren erak eskatzen duena au da: zergaitik? zertarako? Ausarti, erantzuntzat egia bat billatu nairik.

Dagona dagon bezela obe dala, gauza oiek erabagitzerik eztalako? Zergaitik? Egia, matematika utsa da. Bai. Absoluto bat izan balitz legien bistan, ez legoke "zergaitik?" galdetu bearrik. Gauzak egi-indarrez egiñak izan balira etzegon zalantzarik. Baña, lastima... Billa gabiltza, ta ez jakin galdu zan, izan zan edo dagoan; iñoiz guzion kezkek ase al izango diranik gabe. "Billa dabillena nerekin dago". Ulerkaitz danontzat. Emen ez baita errespetatzen billa dabillenic, ta ezta errespetatuko ere, besterenari belarriak gor ditugun artean. Ori Celaya-k ondo daki.

Tesisko deritzaien era ortako nobela da, ta gaurko gizadiaren barna dabiltzan kezka asko azaltzen ditu saio antzera. Obeto esanda, sozio-

loji tesis bat burutzeko egindako nobela da. Biotza ta burua jartzen ditu burrukan.

Nobelaren bortitzak arnasa artzeko asti gabe eramaten gaitu orrialdeak zear. Jakiña, ez beti atsegiñez, arkitzen ditugun gauza asko ezin genitzake guziz ontzat artu, ta ala ere, asi ta beste gabe, eskuetatik kendu eziniñ irakurtzen da azkenerarte. Tarteka-marteka olerkari agiri bada ere, badu Celaya-k nobelagillearen giarra. Balzac eta Dostoyevski gandik onuntza izan diran nobelista aletakoen artean jartzeko bezelakoa da, Gauzak eta pentsamenak argi ta garbi adierazten dakien indarrak eramaten gaitu bere gurpil-ardatz inguru-minguruaren biran. Euskerazko nobeletan ezta oraindik olakorik sortu. Gauza askotan, badirudi marraskilloa bere azal barruan bezela bizi gerala, norberaren atmosferan, arnasa atzeko jux-juxtuan zulotxo bat kanpokaldera degularik. Gutxien uste danean intoxikatuta iltzeko zorian.

Ruth Benedict-ek bere *Patterns of Culture*-n aipatzen dituan Kwakiutl-ak agotan arturik adierazten digu gizonaren arrotasuna. Hoang-Ti ipintzen du diktadore aundikien eredu bezela, erbesteko etsaiegandik gorde nairik China-ko murallakin esiturik bizi, erkideak zituan menperaturik bere esparruan, ta atzerrian ez-zezik, bere erri barruan zituan etsaiak. Bere jauregi naspillean irteneziñezko gelak zitularik, bertako berri etzekitenak galtzeko, bera zan beldurrez noizbait berak gutxien uste zuen gelaren batean etsairen batek ilgo ote zuan.

Adibidez, irudizat, Stalin, Hitler eta pentsatu zezakean beste diktadoreren bat aipatzen ditu, andiputz oiek ere beren larritasunekin bizieziñik dirala erakusteko. Grezia zaarreko jainkokiekin ere ederki baliatzen da zenbait azalpenen sinboloa egiñaz. Len eta orain, bata ta bestea, biak gizonentzako problema berdiñak izanik, gure izakera, ziranak, geranak eta izango diranak auzi berdiñean jarriaz, betiko sekula-sekuletan, Prometeo libertade alde ta ber-bera, aukeratu zuan bideak menperaturik, azkenean bere ausartasuna katepean sariturik.

Emakumezkoak ere badute beren partea. Era askotakoak azaltzen ditu, baña beren artean Hernán Cortés eta La Malinche-n arteko gora-berak dira sakonenak; guri eskolan kondaira irakasleak erakutsi gabeak, ta ortik ikusten degu Cortés ere etzala uste genun bezin santua. Oien irudia Bernabé ta Glorian jartzen ditu.

Eta tribua —Celaya-k “tribua” deitzen dio gizon baten inguruan klan bat jarririk dabilzeneri—. Tribua da nobelan azaltzen dan arri-garriena eta jakingarriena noski. Gizon bat dute buruzagi. Ikaragarria da gizon orrek bere ingurukoeri obeidu eragiteko duan ezkutuko almen indartsua. Ta, gero, ingurukoaren alkar bearra. Camus-en absurdo beraren fenomenu biurri bat da. Batzuetan lagun-urkoen ingurua da

eta urrengo beren idealak elburutzeko duen alkargo batek berakin izaten dituan agintzak eta bete bearrak eragifnezkoak dira; emen ere gauza batzuek beste batzuekin konparaturik; bata ta bestea, nobelaren aria jarraituz.

Politikaren azpijaneko lanak ere ederki agertzen ditu, "ultrak" aintzat arturik. Ori baida nobelaren argumentua. Obeto esanda, ori da aitzakigarri tesisa betetzeko.

Nagusi ta langille arteko auzia, ta rutinaren lan nekegarriak ere, zearka baño ezpada ere, badarabilzki.

Gutxienez beintzat, *Rapsodia Euskara* atsegin iduritu zitzaien gu-ziak irakurri bear lukete. Euskaldunontzat ere, poesia liburu ori bedori bezin ona edo ohea da. Ba du gauza jakingarririk era berriko nobela onek.

Bata eta bestea, izakeretan, kondairan, gauzetan... Sophokles, Shakespeare-n bezela; Camus, Celaya-n. Batekoa bestean zurrunbilloaren biran; gaurkoa, lengoan eta lengoa gaurkoan; bata ta bestea, zorakor, inguru-minguru. Celaya, bere zelayan. Ta, zelai ezaugarria deritxogu, irakurle, bertan nai badezu txastatu.

J. SAN MARTIN.

GAZTELU. *Musika ixilla. Fray Luis León eta Donibane Gurutzen olerkirik onenak, erderaz eta euskeraz, Gaztelu'k autatuak eta itzuliak.* Sarrera, Orixe'k. N. Basterretxearen irudiak. Colección Azkue n.º 3. Editorial Auñamendi, San Sebastián.

Ixil-ixillik, liburuaren izenari dagokionez, jardun du lanean Joan Inazio Goikoetxea —"Gaztelu" euskal-letretan— apaiz jaunak *Musika ixilla* deritzan liburu mardul au lantzen eta osatzen, eta ustekabean artu gaitu zenbait euskaltzale ain bete eta biribilla argitara duenean.

Izan ere, tituluaren diona ematen digu eta oparo eman gaiñera. Bi poeta gaztelau artu ditu, ospatsuak biak eta ongi ezagunak, nor bere bidetik erdal-lirikaren goi-gaiñetara eldu direnak. Geienen ustez, beintzat, neroni ere ondotik narraiela.

Fray Luis'en amar olerki eta San Juan de la Cruz'en zortzi jo ditu begiz Gaztelu'k eta euskal-neurtitzetan eman. Nolako trabak eta

oztopoak arkituko zituen bere bidean, ezta gaitz igertzen. Izkuntza bateko bertsoak edozein besteko bertsoetan itzultzea eginbide larria da beti eta gutxi batzuek baizik onduko eztutena. Orretarako bear du biurtzailleak "anapoeta" izan, Unamuno'ren itzez esateko, poeta ez ezik: ots, ber-egillea edo ber-sortzaillea. Ezpaita aski, prosaz bezala, besteren itzen muiña eta mamia adieraztea; aren itzen musika ere, eta ez musika ixilla, belarriek suma dezaketena baizik, nolabait ere berritu bear baita beste soifugailu baten bitartez.

Gaztelu'k, gaiñera, txistu edo alboka zaarrari egokitu bear zion flauta aberatsaren soifua eta doiñua, ezpaitago gure izkuntza bestea bezain landua. Fray Luis'en poemak, bere bakuntasun engañagarrian, eztira tradizio luze batek metatu dituen eun milla jakite izkuturen iorea eta bits bikaiña baizik: San Juan'enak, berriz, mistikaren bidexior illunenetan barrena garamazkitelarik, maitasun-kanta profanoen oiartzun bizia dira maiz, misteriozko alkimia baten bidez jainkozko biurtua.

Ezin abia gaitzke Gaztelu'ren lana ahapaldiz-ahapaldi neurtzen eta ebasten. Aski eta geiegi da esatea gutxitan baizik eztiola iruzur egiten bere itzulpenak aurrean duen eredu goitarrari. Bertso batzuek heteagoak irudituko zaizkigu, eskasagoak beste zenbait, baiña, erabat artu ezkeru, erdal-olerkien erraiñu bete eta ozen ageri zaizkigu.

Gogor-antxeokak arkituko ditu agian norbaitek, baiña gogoan eduki bear luke orrelako orrek gogorrek eta zailak direla erdal-ereduak ere, beren trinkotasuna dela bide. Nik, aukeran, berriegiak arkitzen ditut, "garbiegiak" nolabait esateko, erabateko aitzakietan sartu bear baldin badut. Bestela esango dut, argiango geldi dedin. Erdal-olerki oriek zaar-kutsua, zaar-usaia dute, oraingo irakurlearentzat; euskal-itzulpenek, berriz, berri-antxeokak dira: Orixe'renez oroitarazten gaituzte. Beste ots bat dute, musika orretara oitua dagoer: belarriarentzat, Detxepare, Joanes Etxeberri edo Gazteluzar'en bertsoek, baita XV, XVI eta XVII'garren mendeetatik guregañaino eldu diren maite-kantak ere.

Gure izkuntza dagoen baiño landuago balego, pekatu larria litzake, noski, mendeari eta garaiari dagokion giro jakin ori ez itzultze. Gauden gaudenean, ordea, eta iñor gutxi saiatu den ezkeru giro berezian begitarte aldakorra itzultzen eta irakurleari erakusten, ezin di-teke izan erru ariña baizik, akats ezereza, Gaztelu'ri egotzi diodana. Onek ere esan dezake, arako Detxepare'k azken-buruan esan zuen ura bera: *Debile principium melior fortuna sequatur.*

Onenbestez eztitut azaldu liburu aberats onen ondasun guztiak. Erdal-olerkiak ditu euskal-itzulpenen aldamenen, batzuek eta besteak bear diren oar eta argibideak oin-aldean dituztelarik. Bi olerkarien

bizitza, idazlanak eta bertso-neurriak, gaiñera, zeatz eta astiro aztertuak ageri dira, Aita Onaindia'ren laguntzarekin.

Are geiago. Sarrera, euskeraz eta erderaz, Orixe'rena da. Or aztertzen ditu neurtitz oek eta neurtizkera erabat, poema oek eta poesia erabat. Esan diteke, geiegizko gezurrik esan gabe, or dagoela euskal-literaturari, eta literaturari erabat, utzi dion testamentua eta ordenua. Naikoak genituzke orrialde oriek irakur-irrika edozeiñengan sorta-razteko.

Are geiago oraindik. Goikoetxea jaunak, askok dakigunez, begi zorrotzez begiratu oi dio darabilgun —obeto esan, darabilten— euskal-neurkerari: etzaio ez egokia iruditzen ez jatorra. Orrexeatik, bere iritzia azaltzen digu emen, argi eta garbi, eraskin antzera.

Gaztelu'ren ustez, ez lukete silabek izan bear —Detxepare ezker, gutxienez, diren bezala— euskal-neurtitzen oiñarri: “Zoritxarrez aukera izan dugu neurtizkeratzat zorioneko izki-zenbaketa dalakoa. Neurtizketarako pikoak [*ictus* direlakoak] zenbatu bear lirake, ez silabak, neurbide errexagoa dana gañera, irakurleak igerri baldin badio.” Teoria orrek, oker ezpanabil, badu beste baten eitea: arako Manuel Lekuona jaunak bere *Literatura oral euskérica*-n azaldu zuen arena. Pikoak esatea naiz oiñak esatea berdintsu baita. Gei dezagun piko edo oin oriek neurtzeko erregela xee xamarrak ipintzen dituela Gaztelu'k.

Bistan dago bi alde dituela teoria orrek. Batetik, eredu berri bat (Orixe'k beñola, oker ezpanago, segitu zuena Prudenzioren zenbait itzulpenetan) aurkezten die itz neurtuz mintzatzen direnei: oriei dagoie, beraz, erantzuna, bide berria onartzea ala arbuiatzea, eta ez neri, ezpaitut oraingoz bertsoetan asteko asmorik ez gogorik.

Bestetik, ordea, eta emen badijoakit neri ere, neurkera orren bidez esplika diteke silaba jakiñik eztuten kanta zaarren neurria. Baditeke orrela izatea eta egilleak, adibidez, orrela azaltzen dizkigu, patroi berriaren arabera, zenbait ahapaldi. Gaia, orratik, astiroago ikertu bearrekoa da baietzkoan naiz ezezkoan mintzatu baiño leen.

Luzeegi esanak laburtzeko, gutxi bezain liburu joria eta ugaria eman digu Goikoetxea jaunak, gutxitan landu den sail bat lantzen duena, gaiñera. Euskal-poesiaren atzeaz eta geroaz kezkatzen denak usu erabiliko du, ezpairik gabe, esku-artean.

Zaitegi'gan, askok —ni beintzat orietakoa nauzute— idazle lan-
dua, ikasia, ikusten dute, euskaltzale sutsuaz gaiñera: antziñakoen-
gandik datorkigun jakinduri aberatsaren ondorengo, aspaldiko jakin-
zale eta jakintsuen ondarea euskeraz azaldu eta zabaldu nai duen
buru-langille bizkorra. Berak ere, ez ote du orrelatsu ikusten bere
burua, izen-deiturei letra oriek erasten dizkien ezker?

Bada, alaz ere, beste Zaitegi bat, apalagoa, barrenkoiagoa, bere
baitakoagoa: euskal-poesiaren plazan, "Tori nire edontzia" saritu
aren ondoren, bein eta berriro agertu dena. Oraintsu ere, jakitun-
lanetan buru-belarri murgildua zegoela uste genduenean, antzifiako
gauzen lozorro goxoan, goldaketan dugu berriz gure artean, sarkor,
eragille, bertso biozkoa duela ezpafiñetan:

*Euskaldun erara itzetan laburra,
goldean ari naiz lenago bezala:
otadi-okuntzak labakitu-ala
ereingiro daiten arbasoen lurra.*

Zaitegi'ren mintzaerak badu beti alako gogor-antxa, trinkotasun
sendoaren ume den zailtasuna. Zaagi zaarretan ari da ardo berria
iraultzen, gaztetan maitatzen ikasi zituen antziñako poesi-ereduen
zaagian. Latz bezain zeatz itzuli zigun bein Horazio eta zeatzasun latz
orretan irauten du, gero eta bertso biribillagoak iruten dituela. Ez naiz
erdeiñuz ari; zeatzasun latz orrek balio du gutxienez askoren erraz-
tasun beratzak adifia.

Klasikoen neurri mugatuetan mintzatzen den arima, ordea, senti-
korra da arras, errromantikoa; goibeltasuna, negarra eta garai-dea-
darra oiuka darion arima. Urrutiko Guatemala'ra jo bearrak ezti
sorterriaganako grifia epeldu, goritu baizik, eta maitasun gartsu orrek
sutzen du burutik burura liburutxo au. Gero, atze-oial gisa, bizi-
erpiñera igoa dugun gizon umoagan nabari da orain estaltzen ari zaion
malda-beeraren laifio otza.

Formaren betea erakusten dute nonnai Zaitegi'ren olerki oek, bere
baitakoek adifia itzuliek, Orien edertasuna ezta axalekoa: estalki soi-
lla, bitxi nabarmenik gabea, daramate aragi billuziaren gaiñean. Ira-
kurle ausnarkorra bear bi soiltasun orien egokitasuna ezagutzeko eta
dastatzeko.

L. MITXELENA.

P. LAFITTE. *Koblarien legea*. Editions "Gure Herria". Bayonne.

Amasei orrialdeko liburuxka bat da. Mattin Irahola bertsulari zarenaren oroitzapenari eskeñia.

Bertsogintzako lege mugak ederki bereizten ditu. Gaiak nola aukeratu ta burutu, zenbait doñuren neurriak adieraziz, mintzaera ta azalpenen edertasunak zelan ornitu, ta abar.

Dan laburrean eztu itzik sobra. Bear bada bertsolariak ez dute bertatik zer ikasirik izango, baña bai noski gure arteko zenbait idazle bertso-zalek, Larregi dira gure artean izneurtuetan idazteko zaletasun ori dutenak, naiz ta, poesiaren aldetik ez-ezik, bertso antolamenaren aldetik ere ezer jakin ez.

Liburuxka au probetxugarri deritzagu izneurtuetan ari diran guzientzat.

CHARAMELA. *Bertso ta erri-kanta bilduma*. Imp. Laharrague, Bayonne.

Oraindik argitaratu berri da. Eun da ogeita bost kantu dakartzki bere 128 orrialdeetan.

Xalbador bertsulariari buruz mintzatzen ari giñelarik, J. M. Lekuona-ri esker, arkitu nuan liburutxo au. 37-garren orrialdean argitaratzen bai dira Xalbadorren "Esperantzarik gabeko amodioa" bertsu aipatuak. An bai dala poesia eta ez gure beste zenbait olerkariren artean.

Mugaz andiko zenbait kantu samurren artean emengo batzuk ere azaltzen dira.

Ta nik ez dakit zergaitik, baña alde artako argitalpenetan maizago arkitzen ditugu kantak, diran bezela, emen oitzen dan konponketa gabe.

J. S. M.

Aiskolariak ta beste ipui asko. Auspoa Liburutegia, 23. 1963.

Ipui oek, itzaurrean ikus dezakezunez, Donostia'n amabostean bein agertzen zen *Baserritarra* aldizkaritik artuak dira, egillearen izenik gabe argitara zirenen artean bilduak.

Itzaurre orretan bertan dago azaldua, gaiñera, nik egin dezakedan baiño obeto, zer-nolakoak diren ipui oriek: "...badago beste ipui-mota bat, gure erriak beste oyek baiño maizago aotan darabillena. Ipui auek, beti edo geyenetan beintzat, eguneroko bizitzan gertatu ta norbaitek jasoak izaten dira. Euskeraz izen bat baiño geyago dute: gertaera, gertakizuna, pasadizoa, ateraldia, aterakaya..., itz oyek danak gauza ber-bera adierazten ez badute ere. Geyenetan laburrak izaten dira, Piper-miña galanki izaten dute, ta gure erriaren umorea, euskal-umore jator berezia agertzen digute...

"Mota ontako ipuyak zer-ikusit aundia dute bertsoekin. Biak ere umore bera azaltzen dute; berdin-berdiñak dituzte beren grazia, piper-miña, eztena, ziria... Itz batean esateko, euskal-ipuyak eta bertsoak elkarren senide dira, adar beretik ondu diran frutuak dira, enboretak bota dituen adar bi."

Alaz ere, bada emen bat, liburuari izena ematen dion *Aiskolariak* ain zuzen, besteetatik franko baztertzen dana, oker ezpanago. Gorago jaso nai du onek burua, agi danean, garai artako eta leenagoko erdal oitura-irudigilleen antzera, eta orretarako bear duen kemenak ezti uko egiten. Izkera lasai-aberatsa du N-K. Ietren azpian estalia dagoen egilleak, eta ederki daki kontatzen ederki ezagutzen dituen gaiak eta gertaerak.

1905 eta 1911 bitartean iraun zuen aldizkari orrek. Badago noski alde ederra orduko eta gaurko euskal-aldizkarietan agerturikako idazlanen artean. Meditazio-gai egokia dauka, "Auspoa"-k bildu eta berriz argitara dituen orrialde oetan, geroztik onerakoa irabazia izan ote den guztia jakin nai duenak. "Goazen aurrera —izan diteke bilduma onen ikurritza—, baiña leengoaz aaztu gabe", aldi igaroan baititu sustraiak oraiñak eta geroak.

FERMIN IMAZ. *Bertso guziak*. Biltzalea: A. Zavala, S. I. Auspoa Liburutegia, 24.

Fermin Imaz Etxeberria, Donostia'n 1879-an jaioa, Donostia'n bertan il zitzaigun 1929-an. Amaika bertso-paper atera eta saldu zuen erriz-erri bitarte orretan.

Orain bilduak agertzen diren bertsoetan eztago bear bada poesia geiegirik —neurria bera ere etzuen, dirudienez, txit zuzen erabiltzen beti Imaz'ek—, baiña bai garai luze bateko kondaira, eta ez kondaira otza eta legorra, bizia eta umoa baizik, gertakarien kontaketa iritzien bera erasten dion erri-periodismua. Onela entzun genitzake bertso-lariaren aotik, au inguruko giroaren oiartzun dela nolabait ere, ogeiren bat urteko alabearrak eta ezbeurrak: Messina'ko lur-ikara (1908), pakezale eta burrukalari agertzen digun Melilla'ko gerra (1909), 1909 eta 1912-ko galernak, Orio'ko Aundiyak 1910-ean bi baserritarren kontra galdu zuen estropada oroikarria, Donostia erre zuteneko eun-urtegarrena (1913), Europa'ko leen gerrate aundia (1914-1918), euskaldunon arrokeria zertxobait zapaldu zuen Prat eta Ubarretxena'ren korrika-apustua (1915), Zegama'ko eriotza (1924)... Eztabaidak eta polemikak izatea ere bearrezkoa den ezker, egunkarietan bezala, emen dator Imaz eta Txirrita'ren artean sortu zen sesio errearen berria ere.

Au guztia ez ote da gai egokia garai orretako kondaira, baiña barrengoa, ez azalekoa —Unamuno'k "intraistoria" deitzen zuen ura edo—, egin nai duenarentzat? Gizon dira beti gizonak naiz itz laburrez naiz luzez, naiz esaera dotorez eta garbiz naiz arruntez mintzatu, eta berdintsuak dira noski, itzak gora-beera, dituzten auziak eta iritziak. Begira bestela nola ematen digun Imaz'ek aditzera bere ustea eta naia erriak desarma ditezen:

*Kristaua iltzeko elementuak
obe ziraden galazi,
etzan pasako orain pasatzen
ai dan ainbeste desgrazi,
guraso onak seme ederrak
estitu alperrik azi,
geren bururik etezagula
tamañ'orretan ikusi,
gerr'onenian baño obia da
pake txarremian bizi.*

Egituraren ederrez ez genituzke bear bada aintzakotzat artuko bertso oek, eta oen antzera beste asko, euskal-literaturaren lorategi batean, baiña ezin uka adierazi nai dutena argiro eta bortizki adierazten dutenik.

Bertsoak biltzeko lana Aita Zavala'rena da; bereak dira, gaiñera, argibide ugariak. Guztiok dakigu nola egiten dituen orrelako lanak, eta eztago geiago esan bearrik. Geienez ere, betiko maillan aritu dela oraingo onetan ere: betiko maillan gutxienez.

Klasikotzat artua dugu aspaldidanik Iturriaga gure literaturan eta klasiko bati dagokion zoria eta patua izan ditu: zeru altuetaraiño jaso daukagu aren izena eta omena, baiña eztitugu aren obrak bakanki baizik irakurtzen. Bere lanen artean ere, ezagunagoak dira *Ipuiac* direlako alegiak eta gaiñerako bertsoak, geiagotan argitara direlako noski, *Jolas* oek baiño.

Ezta ori gure zabarkeriaz bakarrik gertatzen, ezta klasikoei maiz egozten zaien irakurgaitzasunaz ere, *Jolasak* etziren erraz arkitzen, ongi orniturikako liburutegietan izan ezik, naiz bigarren aldiz, 1857-an, zenbait euskalkitara itzuliak agertu ziren, L.-L. Bonaparte'ren arduraz. Aurreantzean, ordea, eztugu orrelako aitzakirik: "Auspoa"-ri eskerrak, irakur ditzakegu orain Iturriaga'renak zeuden zeudenean, erdera ta guzti, liburu txukun, merke eta irakur-erraz onetan. Eta 1842-ko *Diálogos basco-catellanos* aiek ez ezik, baita bertsoetan burutu gabe utzi zituen beste iru *Jolasak* ere. Orrezaz gaiñera, or daukagu bilduak Gregorio Mujika zenak ain ederki prestatu zituen Iturriaga'ren bizitza eta lanekiko berriak.

Gaurgero, beraz, ezta barkakizun izango Iturriaga'ren prosa ongi ez ezagutzea, guztiok ikus baitezakegu, besteren iritzien eske ibilli gabe, nolakoa den, zertan datorren bat egungo eguneko oiturekin eta zertan ez. Nolanai ere, eztut uste leku txarrean geldituko denik ge-roko geienen aldamenean.

Galdera bat, bukatu baiño leen. Oi ez bezalako irakaslea izana dugu Iturriaga, guztiok dakigunez, eta eskoletarako ondu zituen bere lanak oro: *Jolas* oek, esate baterako, "para las escuelas de primeras letras de Guipúzcoa" egin zituen, berberak dionez. Ori orrela izanik, bada, ez ote lirake egokiak, egungo egunean ere, zeregin orretarako?

"Nekazari-aurrentzat idatziak dira, ordea —esango du bear bada norbaitek—, eta orain kaletarrak dira geienbat, ez baserritarrak, mota orretako irakurgaien bearrean daudenak". Baiña aurki orri ere arki dakioke bere ifrentzua: iritarrak, kaletarrak, badira oraingo euskal-eskoletako aurrak, eta kaletarrak direlako ain zuzen, guztiok mantentzen gaituen ama lurretik saiestuak eta aldenduak, are geiago komeni zaie nekazaritza eta abere-zaintzaren berri jakitea. Eta ori ikasteko nekez idoro dezakete Iturriaga baiño gidari oberik, bai gaiaren eta bai izkuntzaren aldetik, Larramendi'gandik datozkion zenbait asma-kari gora-beera.

Galdera oni, edo eske oni, bestek erantzun bearke dio, ordea. Guk zalantzarik gabe esan dezakeguna, eta emen ipiñiko dut azken-puntua,

beste auxe da: ederki baiño ederkiago dakitela "Auspoa"-koek zertan ari diren eta nora doazen, Poliki-poliki, baiña atertu gabe, or ari zaizkigu gure eskuak euskal-aberastasunez mukuru betetzen.

ERNEST HEMINGWAY. *Agurea ta Itxasoa*. Euskeratzailea: Angel Goenaga, S. I. Kuliska Sorta, 52'garren zenbakia. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1963.

Emen dugu euskeraz *The Old Man and the Sea*, euskaldunon adiskide on baten eleberria, Aita A. Goenaga'k zuzen eta trebe ingelesetik itzulia. Hemingway'ren azkenekoetakoa izanik, aurrena sartu da gure izkuntzan.

Enatzaizue Hemingway aurkezten asiko orain, txorakeria bailitzake. Bear duen aurkezpena, gaiñera, zentzuz eta neurritz egiña arkituko duzue Joxe Artetxe'k itzulpen oni ipiñi dion itzaurre atsegiflean.

Lanbide gogorra artu zuen bere gain Aita Goenaga'k, besterik badirudi ere, baiña gogotik ekin zion eta tajuz burutu du. Hemingway'ren kontatzeko modu soilla, elkorra itxuraz eta inguruz-inguru nora gabe dabillena, ezta biurtzen erraza, ezta alderatzeko ere, batez ere bestelako bideetara oitua eta jarria dagoen gurea bezalako izkuntza batean. Orain, itzulpen doi onetan, badute gure eleberrigileek, biurtzaillaren nekeei eskerrak, kontabide berrien eredu bat, erderara jo gabe.

Irudiak direla eta, esku ezagun bat arkitzen dugu euskaltzaleok: beste ainbat euskal-liburu apaindu dituen Santos Etxeberria'rena.

TAUER'TAR NORBERT. *Bere idazkiak*. Editorial Vasca Ekin, S. R. L., Buenos Aires (urterik eztu aipatzen).

Norbert Tauer'en izena ongi edatua dago, noski, euskaltzaleen artean; edatuagoa, zalantzarik gabe, Hemingway'rena baiño. Nork

eztu izan, euskal-arloan zertxobait jardun dugunon artean, aren gutunik? Gutxienez ere, norik eztu aren izena bein ta berriro irakurri euskal-aldizkarietan, baita EGAN-en bertan ere? Eztugu geienok bein ere ikusi ta, alaz guztiz ere, ezagunagoa iruditzen zaigu maiz aski zenbait adiskide eta aaiċe baiċio.

Nola aditzera eman, aditzera eman bearrik balego, zenbaitetaraifiooko zorra dugun euskaltzale arrotz onengana? Gutariko zenbait baiċio geiċago arduratzen da euskeraren biziċaz eta lantzeaz, eta are esango nuke trebeago mintzatzen ikasi duela, ariaren ariċaz, jaiotzez euskaldun geran asko baiċio.

Buenos Aires'ko "Euskaltzaleak" elkargoak eman du liburutxo au argitara, eta merezi onez eman ere, Tauer jaunari nolabait goratzarre egitearren, bere millagarren euskal-eskutitzera eldu denean. Bi zati ditu liburuak: Tauer jaunaren eskutitz eta euskal-bertso autatuak eta argitaratzaileak, eskeintza gisa, ipiċi dion itzaurre luzemamitsua.

Tauer'en izena eta luma ezagunak ditugu, baiċia eztakigu guztiok ain zeċaro noiz eta nola sortua den bere euskeraganako joera sutua. Orain, inguru-minguru orien berri jakin nai duenak badu non idoro jakingarririk aski. Ona, esate baterako, nola azaltzen digun Tauer'ek berak bere euskaltzaletasunaren jaiotza:

"Ogei urtedun gazte bat izanik, Euskalerrira lenengo etorri nintzan ta euskal abenda garbi ta sendoa, inguratzen duten errietako abendekin zer ikusirik ez duena, baita ere Euskalerraren oitura jatorrak eta kanta ederrak txoratu naute. Abenda arrigarri onen izkuntza ederra ikasteko asmoa arturik, Baionako liburutegi batean euskerazko liburu batzuek, oien artean Kanpion'ek idatzitako euskal-iztia, erosi nitun. Eta etxeratu ondoren, kemen aundiarekin ikasten eta euskerazko liburu berriak erosten asi nintzan. Orain nere eusko-liburutegian eundaka zenbaki daukadaz. Eta onela piztu zitzaidan euskaldunenganako maitasuna. Atzerritar asko bezela, ikasten ez-ezik, baita biotz-biotzez eta barren-barrendik euskera goxo eztitsua maitatzen dut."

Egoki-egokia deritzat, merezia izateaz gaiċiera, Tauer jaunari egin zaion omenaldi oni. Komeni baiċio komeniċago genduen, bestalde, goraxeago esan dudan bezela, berorren nortasun eta euskaltzaletasunaren berri eman zezakean izkriburen bat. Ori aski eztela, ordea, badu beste lalio bat, bere-berez, liburu onek. Eskutitzak eztute gure artean luzaro irauten; maiz doaz surtara, edo paper zaarren saskira, jaso bezain laster. Jaungoikoak daki, beraz, zenbat geldituko diren osorik urte mordoxka baten buruan. Eta bestek eztaki arduratuko ote den iċior orduan ondamendiari itzuri zaizkion paper zimur bakan oriek

biltzen eta aztertzen. Gaugero badakigu orratik zenbait ale berezik, inprentari eskerrak liburu onetan gorderik, iraungo duela orduraifio: orrelatsu salbatu ziren, ugolde andikoan, animali-mota bakoitzetik pare bat, ar-emeak. Noe'k kutxan gorde zituelako.

JEAN-BAPTISTE ETCHEBERRY. *Michel Garicoitz Sainduaren bizia eta bertuteak*. Pierre Lafitte kalonjearen aintzin-solasarekin. Baiona, 1962 garren urtean.

Ataka gaitz onetan, beifola Eugenio d'Ors'ek (artean "Xenius" zenak) egin zuena egin bearko dut: neurri doi eta zeatzetara jo, usteak eta iritziak bertan beera utzirik.

Ia 250 orrialde larri ditu azal alaieko liburu mardul onek, iru zatitan bereziak: Bizitza, Bertuteak, Hiltze eta ospe.

Leenak eta azkenak Santu euskaldun onen bizitza eta eriotza agertzen digu —"tiletz-tilet", Lafitte jaunak ederki dion bezala—, bizi zeifiokoa eta il ondoren anitzen gogoetan itzali ezten "irugarren bizitza". Eta bizitzaren ondoan, ark sortu zuen "Bihotz Sakratuaren aphezen batsasuna" deritzan obraren sortzea eta zabaltzea.

Eztigu gaiñera Michel Garicoitz basamortuko bakardadean bezala agertzen, bere garaiko eta mendeko gizonekin etengabeko ar-emanetan baizik. "Gisa hortan —eta Lafitte jaunak du itza, berriz ere— Eskualherriko ichtorio kantail bat emana zaiku begien aintzinerat... Horrek lanari emaiten dio hedadura gehiago, aldez edo moldez."

Orrezaz landara, bigarren zatiak eskeintzen duen baiño geiago ematen du, ezpaita egillea Michel Garicoitz'en birtuteez ari soil-soillik, erabat birtuteez baizik. Nolabait esan, kristau-ikasbide zabal baten irudiko da, anitz gertakari eta istorio, zaar eta berri, dituela bidelagun, antziñako eta geroagoko zenbait euskal-idazle presturen moduan eta eran. "Michel Garicoitz-en eta bertze askoren bertutea gorestea ez askiz —dio Lafitte'k—, liburuaren egileak nahi ukan du irakurtzalea lagundu dohain berez jabetzen, eta horra zergaitk bertute mota bakoitza barna danik ikertua den."

Etcheberry jaunaren euskeraz mintzatuko naiz azkenik, eta orain neronen aoz. Arriturik utzi nau bere aberastasunak, arriturik eta izu-

turik, ezpaita iztegietatik artua, baizik eta berezkoa, ao-mintzaeraren iturri garbitik dariona: maiz aski, azkenik, iztegietan arkitzen eztena. Bere liburua irakurri ondoren, asia nauzute pentsatzen ez ote nukean euskeraz ikasten abiatu bear, eta asi-asieratik abiatu, gaiñera.

JORGE DE OTEIZA. *Quousque tandem...! Ensayo de interpretación estética del alma vasca: su origen en el cromlech neolítico y su restablecimiento por el arte contemporáneo.* Colección Azkue. Editorial Auñamendi. San Sebastián, 1963.

Nik —eta barka bekit “izenorde iguingarri” onezaz asten banaiz mintzatzen— profeta baten gisan ikusten dut aurrenik gure Oteiza, gure artean nola eta nondik eztakigula —aldiz bizardun, aldiz okotz-soil— agertu zaigun antziñako igarleen ondorengo galdu baten antzera. Eztut artista ukatzen, baiña artista, liburu onetan bertan ageri denez, profetaren atzetik dabil.

Aurrenik, ordea, profeta eta igarlea elkarrengandik berezi bearko genituzke. Igarlearen egitekoa igertzea da, noski, baiña ez profetarena, berez eta leendabiziko beintzat. Profeta, besterik baiño leenago, Jainkozko ezin-egonak sutan daukan gizona da, inguruan ikusten dituen bidegabekeriek ikatz bizen antzera erretzen dutena.

Juduen profetak kristautasunaren aitzindariak dira guretzat, erlijio samurrago baten bideak zabaldu zituztenak. Beste zerbait ziren, ordea, garai artako askorentzat eta batez ere orduko *beati possidentes* zirenentzat: nolabaiteko bizimodu nabarmena daramaten arlote-alprojak (“Oa, ar ezak lizunkeriazko emaztea eta sor itzak lizunkeriazko seme-alabak”), oiñ eta garraxi erriz-erri dabiltzan bazter-naastailleak.

Profeten antzera, badu Oteizak ere garra eta etorria, badu deardarka *opportune et importune* mintzatzeko deia. Eztio ajolakabeke-riaren pake gozoan bizi denari pake gozorik utzi nai eta pakearen —besteak beste— jabe direnek eztiote berari ere barkatuko. Gerra badakar, gerra gorria izango du berak ere.

Esan dezadan, bada, aurrera jo baiño leen, biziro gogoko dudala Oteiza eta Oteiza'ren jokabidea. Orrelako akullaitzailleren baten premian geunden, geure buruari ederretsiz lizunduko ezpagañan. Aruntzago, gorago, bulkatu nai ginduzke, eta bultzada gogorren bearrean gera iozorrotik irten eta norabait mugitzeko. Argi eta garbi mintzatzea

—gerta ala gerta— zer den ere erakusten digu eta ezta ori irakaspen makala izkuntza gogoeten estalki biurtu dugun frankorentzat.

Oriek ola direlarik, teoria estetiko bat azaltzen digu Oteiza'k bere liburuan, eta izkuntza ugari eta sutsuan azaldu ere. Antze-bide berria zabaldu nai digu, euskal-arimaren mintzabide gerta dedin, eta antze orren eredia, oker ezpanago, neolitikoan erakusten digu, euskal-antzeak garaitu duen gaillurrik soil eta gorenean.

Enaiz ni nor auzi ori erabakitzeko, baiña Oteiza'ren iritzia, gure kondairaren eta kondaira-aurrekoen azalpena den aldetik, mito-gisako zerbait iruditzen zait teoria azia eta eldua baiño geiago. Maite ditut euskal-mendietako mairu- eta jentil-baratzeak, baiña ez tut uste, ametsetan ere, Parthenon baten pareko direnik. Ezta, orretara beartzen banaute, urtez kidetsu diren zenbait Andaluzi-aldeko trego-arriren maillara iristen direnik ere.

Esaniz oroitazten dit or daudela, Oteiza'k oldar bizian eraso dien etsaien artean, "Urkixotarrak" direlakoak ere; badirudi gaiñera, eta eninduke orrexek minduko, neure buru tristea eztabillela orien-gandik urruti. Izkuntzaren gorputz ustelkorrari, ustelduari ezpada, lotuak daudelako, ura pizten duen izpiritu biziari jaramonik egin gabe.

Aldez arrazoi du orretan Oteiza'k, nik uste, eta aldez ez. Jakintza ezta gizon osoa, gorputz eta arima, bere aalmen guztiekin, ase dezakean gauza. Jakintzaz gorago, bear du beste azkurririk. Ametsak, mitoak, bizi du egiak adiaña.

Alaz guztiz, bearrezko du jakintza ere, eta jakintza ezin ditek bestetan biurtu, jakintza izango baldin bada. Jakintzarentzat, esate baterako, izkuntza bat besterik ezta euskera, bere nortasun eta historia bereziaren jabea, noski, baiña beste edozein izkuntzaren kidea, alaz ere, funtsez eta muiñez.

Gu, gaiñera, jakintza utsaren eta soillaren premia larrian gera, aren fruituak ezagutzen baititugu ura bera baiño areago. Eta jakintzak darama batipat mundua dabillen bideetatik. Onak naiz kaltegarriak izan, nekez aldatuko ditu iñork egungo egunean.

Mitoez berek, zein eta bearrezkoak zaizkigun, geiago iraungo dute arkaitz gogor orren gaiñean eraikiak izan badira, ondar igikorretatik urruti. Baiña, nolana ere, aitortu bear da ezuela jakintzak aginte zorrotzik irudimenaren eremu lañotsuan.

Bizi luzea eta emakorra opa diet Oteiza'k, euskal-antzearen bul-tzagarri, sortu dituen mito berri edo zaarberrituei. Alabiz. Izango duten ala ez, ordea, ezin dezaket esan ezpainaz, profeta ez ezik, ezta igarlea ere.

L. MITXELENA.

TEATRO BERRI

GIZONA ta KIDEA

Gai ontaz, Teatroa berritzea dala-ta, eten gabe mintzaten ari zaizkigu gaurko antzerkizaleak. Ez nago ziur, ordea, ondo bereizten dakiten zer dan teatro zaar, ta zer teatro berri.

Itzegin, asko egiten dute, "asto beltxarenak" esanez, jakiña, lagun urkoarengatik. Berekaxa teatro berri ori egin naiean asten diralarik, kaxo motel!, porru aza ederrik ontzen dute. Berrikeri itxuran jator-tasun eta bikaintasun gutxiko landareak.

Berak ez oartu arren, ezer baliokorik agertzen ba digute zaar ta aspaldikoa izan oi da gañera. Neretzat "berri ala zaar" deitu bearrean "ona" ta "txarra" berezi bear ditugu. Au da egitazko neurri ta iritzia. Arau onen pean gaiak ondo aztertu, ikusi ta ikasiaz, apal-apal lanari lotu dedilla, inñorengatik gaizki esateke. Eta are gutxiago publiko jendearengatik. Esanak esan, publikoa da auzi-maisu ta irizle nagusi, ta "azken itza bere".

Ikusle-jendeak ezi bear ditugula ta goruntz igo arazi goiko mugak erakutsiaz bidezkoa deritzait. Baiñan kontuz eta tajuz.

Zubero'ko pastoraletan jendeari ongi-etorria egiten zaio gizalegez:

*Agur jaun-andreak;
zuetarik du ohore gure herriak.*

Erdal teatroan komerigilleak, azken aldera, jendeari txalo bat eskatuaz, unilki barkapena eskatzen zuan, "perdonad mis muchas faltas" erantsiaz. Oraingoak berriz... arroputz, publikoa astotzat, ez jakintzat artzen dute. Berak bakarrik dira jakintsu, jaun eta jabe. Ez da egun asko olako bati radioz entzuten niola publiko-jende atzeratua menperatu ta iraintzen. Bera "vanguardista", aurrerazale, orokor, universal omen.

Nere motzean, erantzun nezaioke nik “retaguardiakoa” izatea naia-go dudala. Eta antziñate ortan dauden Greziako trajeria maisuekin ibilli: Eskilo, Sofokles, Aristofanes, Menandro, eta abar. Eta gero Erroma’ko Plauto ta Terenzio ta lagunak. Italia’ko Commedia dell’Arte egilleekin. Eta Frantzia’ko Molière, Corneille, Racine, Ingalterra’ko Shakespeare aundiarekin, Alemania’n Goethe, Lessing ta Schiller; azkenik España’n Torres Naharro, Gil Vicente, Lope de Vega, Calderón, ospetsuenak besterik ez aiatuaz. Nun ikasia ba dago guzientzat. Eta berrizale amorratu zenbaitek ori ez badute uste, ainbat okerrago beraientzat. An dabilta, gizarajoak, ez dakitela zer bidetatik jo... Aietako batek bota zuan, zapla! Jazinto Benavente’ren lana ere ez zala baliokoa, *válido*, gaurko egunean. Adiskidea! Kostako zaizu aren *Intereses Creados* añako beste antzerki-lan bat bururatzea.

Orain dala gutxi “vanguardista” orietako baten komeria irakurtzen ari nintzan. Irakurtzen esan dut, eta benetan irakurtzeko egokiago dala derizkiot, teatroan ikusteko baño.

Guzia, itzaurre, bakar-izketa, aintzin-solas, prediku ta esplikazioz betea, jardun-lagunak nortzuek diran eta nola egin bear duten jokua adierazteko. Berez, jardunak eta gertakizunek ez ba digute azaltzen norberaren tankera, gauza motela, illa, izango da.

Geiegizko mugarriak, erderaz “acotaciones” deritzaienak, askotan dira kaltegarri. Ez dira gauza berriak. Bai zera! Teatroa bezain zaarrak, antziñateko *didaskalia*, *periokhai* ta beste ezizenak erakusten diguten bezela.

“Vanguardismoa” ortan ba’dago, ondo jaiak gaude.

* * *

Aitaturiko guziak ez du esan nai ni Teatro berriaren etsai naizenik, ez dudanik Antzertiaren aurrerapena maite. Gogoz eta pozik irakurri ta aztertzen ditut, al dudan giñoan, oraingo aldiko komerigilleen lan berriak. Ala, Bertold Brecht alemana goraiatu ez ezik, aren lantxo bat euskeraz itzulia dut (1): emen iñork baño lenago. Gaur, berriz, Friedrich Duerrenmatt aleman-suizatarraren txanda da. Idazle au bizirik dauden dramagilleen artean gallenenetakoa dugu. Teatro-lan asko ditu: *Frank I*, *Die drei Physiker* (2), *Es steht geschrieben*, etc., etc.

(1) *Bai esale, ez esale* (Ja Sager, Nein Sager) “Olerti”, Bilbao, 1963.

(2) *Romulus der Grosse, Ein Engel kommt nach Babylon, Der Blinde*.

Teatro berri onen eredutzat Duerrenmatt idazlearen *Der Doppelgaenger* (3) aukeratu dut, euskeraz GIZONA ta KIDEA izena emanetz. Egilleak *Spiel*, jostaketa ala jostirudi deitzen dio, naiz gaia bi gizonen Eriotzaren inguruan egindako jokua izan. Baifian ez batere negarti ta makabroa, umore ta poesiz argitua baizik. Ori bai, jokua soilla da, giar utsa, lasto gutxi ta azal apaintasunik gabekoa. Jardunlagun, guzira iru. Tartean sartzen zaizkie ordea Komerigillea bera, ta teatro-errejidore edo zuzendaria. Ta auek elkarrekin mintzatzen dira, ipuia nola jarrai ta tajutu. Goethe'ren Fausto itzaurrean ere ba da alako zerbait. GIZONA'k ta KIDEA'k berebiziko auzia darabilte bien artean, Justizia ta Justizia-ezaren arteko burruka; errudun ta errugabearen arteko eztabaida; burutapen sakona, gogoeta barrenkoi zorrotzez bete ta ornitua. Gaia ez da berria, noski. Ba-al da ezer berriarik eguzkiaren azpian? Ain zuzen, negu ontan irakurri dut J. Zaitegi euskal idazle jakintsuaren liburu eder ta aberatsa: *Platon'eneko Atarian* (4). Ezagutzen ez nituen Kriton eta Sokrate'ren elkar-izketan Gizona ta Kidea'k darabilten gaia arkitu dut: "Zillegi al da ta aizu zuzenbidea utsegitea?... Bidegabe gaitzetsi dutelakoan dagon ezker, biurritu ote diteke legeon aurka?"... Elkar-izketa lastana dute eriotzarako gaitzetsiak eta aspaldiko adiskide mamiak: Kriton ta Sokrate'k.

Gaur ainbeste aipatzen dan Teatro Berri orren "Mezua" euskeraz izan dezagun alik zeatz eta errezena Duerrenmatt'en antzerkitxoa itzuli dut. Gaztel erderaz iñork oraindik biurtu ez duana, nik dakidala beintzat. Katalanez Duerrenmatt'en *La visita de la dama* itzulia dago, ez onoko au ordea. Oraingoan aurea artu diegu gure auzokoai. Gere buruak geiegi arrotu gabe, ez al dugu bear guk ere "snobismo" piska bat? Ez dakit teatro-ikusgarri bezela GIZONA ta KIDEA egokia izango dan. Ori jendeak esango du gerora. Lope'k esan ba zuen ere "el pueblo es necio y lo paga, hablémosle en necio para darle gusto", ez nator bat iritzi orrekin. Ez da ain ergela, ez. Eta auzi-maisu batzuek baño begi obea du geienetan. Eta beti, auek galtzen duten zuzentasunaren sena.

Antonio M.ª LABAYEN.

1963-IV-14

---

(3) Zürich, Verlag Die Arche, 1960.

(4) Donostia, 1962.

Friedrich Duerrenmatt'ek alemanez idatzitako

DER DOPPELGAENGER

euskeraz Antonio M.ª Labayen'ek itzulia

(Jostaketa)

- ERREJIDOREA.—Kontu bat esango zenidala agindu zenduen, Komerigille jauna, Asi zaite beraz, ainbat jostari-lagun abots ona dutenak, gañera, emen nere esku ditut eta...
- KOMERIGILLEA.—Bai, agindu nizun ipui bat kontatuko nizula, Errejidore jauna. Biotzean daukadan gertakari goibela, arrunt bakana. Aitortu bear dizut, ordea, ez naizela gogoratzen gaiaz baizik. Ez dio ajolarik, jarduna agertuko da beti bere garaiean.
- ERREJIDOREA.—Kontuz baña! Ni beartua nago entzuleai ondo tajuturiko jarduna eskeintzera. Jardun naasi bat gogaitkarri litzake. Ar zazu ori gogoan.
- KOMERIGILLEA.—Artuko dut bada aal dudalarik beintzat.
- ERREJIDOREA.—Arren! egidazu mesede.
- KOMERIGILLEA.—Gogoan dut... gizon bat zala...
- ERREJIDOREA.—Bere izena?...
- KOMERIGILLEA.—Ez dakit, baiñan izenak ez du ajolarik. Gizon bat zan beste asko bezelakoa.
- ERREJIDOREA.—Zer lanetan edo nola arkitzen zan jende artean?
- KOMERIGILLEA.—Orrek ere ez du garrantsi aundirik.
- ERREJIDOREA.—Jum! Gutxienez nun bizi izaten zan jakin bear dugu.
- KOMERIGILLEA.—Ez da ain bearrezkoa ori jakitea.
- ERREJIDOREA.—Gizon ori nunbait biziko zan noski.
- KOMERIGILLEA.—Jakiña! Kontu egizu erdi galdua dagon urrutiko mendi muño aldean, itsas bazterrean agian, iri aundi baten naaspillan... amaigabeko zelaia-beteko piñutegi estu-estuan apika; nun nai dala, laño arteko illargi-erdiak argitzen duan tokian...

- ERREJIDOREA.—Amets bat al da?
- KOMERIGILLEA.—Bai, amets antzekoa... gizona lotan dagon gelan.
- ERREJIDOREA.—Tira! tira! Mesedez!
- KOMERIGILLEA.—Iru gauza dira naita naiezkoak: Gaua, aren inguruan, aren animaren bakartasuna ta lo zorroan murgildurik dagon amildegia...
- ERREJIDOREA.—Isildu al zera?
- KOMERIGILLEA.—Gogor egiten zait, ez uste, ipuin au kontatzea, adituko ez didaten beldur bait naiz; eta garrantsi aundikoa da esatera noana ulertzea...
- ERREJIDOREA.—Zure itzaz jabetzen ez ba naiz galdegingo dizut.
- KOMERIGILLEA.—Galde zaidazu bai, laguntza aundia emango didazu-ta.
- ERREJIDOREA.—Zaude lasai.
- KOMERIGILLEA.—Bada... lotan dagonaren aurrean, argia ta oiaren tartean, Gizonaren kidea eserita dago, begira, begira! argi aulak egiten duan itzala bai'litz...
- ERREJIDOREA.—Gizonaren kidea?... Bikoitza?
- KOMERIGILLEA.—Gai ori ez zaizula atsegin dirudi?
- ERREJIDOREA.—Ipui sinesgaitzak ez zaizkit gogoko. Eta Mamu ta zomorroen irudipenak ainbestetan lardaskatu dituzte.
- KOMERIGILLEA.—Nere ipuia orrelakoa balitz ezbearra gertatuko litzaidake. Gai oriek nolako errespeto ta begirunez erabili bear diran ba dakit.
- ERREJIDOREA.—Ori al zan jardunaren asiera?
- KOMERIGILLEA.—Ontzat artzen al duzu?
- ERREJIDOREA.—Ez didala pozik ematen azaldu dizut. Baiñan jarrai zazu aurrera.
- KOMERIGILLEA.—Jardun ortako patxarako gizon-abots batzuek bear ditugu. Ikara zerbait erne araziko diguten abotsak...
- ERREJIDOREA.—Olako batzuek eskuratuko dizkitzut bada.
- KOMERIGILLEA.—Gizonaren Kideak abots sakon, zakar eta aundia bearko du.
- ERREJIDOREA.—Zuk nai añakoa izango duzu.
- KOMERIGILLEA.—Oiu izugarri batek ikaratuta Gizona esnatzen du ta ezagutzen ez duan bere kideari begira jarriaz, beldurak jota ez du zirkiñik ateratzen, ezin da mintza... Azkenean itza sortzen zaio isil ta geldi.

* * *

GIZONA.—Nor zaitugu?

KIDEA.—Ez zazula galdegin.

GIZONA.—Zer nai nazu gau ontan?

KIDEA.—Ori zeorrek dakuskezu (ikusiko duzu).

GIZONA.—Lapur bat al zera?

KIDEA.—Ez!

GIZONA.—Zergatik etorri zera bada?

KIDEA.—Zuri esatera iltzera kondenatua izan zerala.

GIZONA.—Orretarako etorri al zera gauez nigana eta nere oiean eserita zaude? Ez zaitut ezagutzen eta iltzera epaitua nagola esaten didazu.

KIDEA.—Ori da.

GIZONA.—Zeñek kondenatu nau eriotzara?

KIDEA.—Ez dakit auzi-epaia nola izan dan.

GIZONA.—Zergatik ordea?

KIDEA.—Gizon bat illa izan zan.

* * *

ERREJIDOREA.—Nere asarrea agertu bear dizut.

KOMERIGILLEA.—Ez dizut galeraziko.

ERREJIDOREA.—Nere entzuleai tajuzko ipui bat esatera bearturik nago. Norbait iltzera kondenatzen dutenean, nork erabaki duan jakin nai litzake.

KOMERIGILLEA.—Ez nuke epai-erabaki ori jostaketa ontan sartu nai.

ERREJIDOREA.—Ez duzu tutik ulertzen dramatikaren legeari buruz.

KOMERIGILLEA.—Nor jotzen duzu begiz?

ERREJIDOREA.—Ori galdera! Auzitegi-nagusiren bat.

KOMERIGILLEA.—Ondo da. Auzitegi nagusia.

ERREJIDOREA.—Asi gaitezen berriro.

* * *

GIZONA.—Nor zaitugu?

KIDEA.—Ez zazula galdegin.

GIZONA.—Zer nai nazu gau ontan?

KIDEA.—Zeorrek dakuskezu.

GIZONA.—Lapur bat al zera?

KIDEA.—Ez.

GIZONA.—Zergatik etorri zera?

KIDEA.—Zuri esatera iltzera kondenatua izan zerala.

GIZONA.—Orretarako etorri al zera, gauez, nigana, eta nere oiean eserita zaude. Ez zaitut ezagutzen eta iltzera epaitua nagola esaten didazu.

KIDEA.—Ori da.

GIZONA.—Zerik kondenatu nau iltzera?

KIDEA.—Auzitegi-nagusiak.

GIZONA.—Zer dala-ta?

KIDEA.—Gizon bat illa izan dalako.

GIZONA.—Zer ikusi bear dut gizon orrekin. Ez dut nik il.

KIDEA.—Nik il dut ordea.

GIZONA.—Iltzaillea al zera?

KIDEA.—Bai, iltzaillea nazu.

GIZONA.—Zu ere il bear zaitue orduan.

KIDEA.—Ez, Auzitegi nagusiak erabaki du zuri dagokizula nere errua ordaintzea eta zuk il bear duzula nere orde.

GIZONA.—Oker bat da ori.

KIDEA.—Auzitegi nagusiak ez du okerrik egiten.

GIZONA.—Ni errugabea nazu.

KIDEA.—Onela mintzatuaz ezagun da ez duzula nere aurpegiarik ikusi. Aurrean duzun nere aurpegia. Argia artuta mai gañean jarriko dizut disdiraz ager betea natzaizun.

GIZONA.—Ene Jainkoa!

KIDEA.—Ez duzu ikaratu bear.

GIZONA.—Nere burua ikusten dut. Nere aurpegia ta gorputza bera.

KIDEA.—Ni zure Kidea naiz.

GIZONA.—Or ditut begiok masailla gañean, aoa mugitzen zait eta eskuak bekokira daramazkit.

KIDEA.—Zure abotsak dardar egiten du.

GIZONA.—Eraman zazu emendik argi ori, eraman! Zu ikusiaz nere burua gorrotatu nezake.

KIDEA.—Orrenbeste nardatzen zure burua?

GIZONA.—Ken zazu ortik argia!

KIDEA.—Arren bada!

GIZONA.—Nola arkitu nazu?

KIDEA.—Auzitegi nagusiak bidali nau zuregana.

GIZONA.—Auzitegi nagusia, beti Auzitegiak.

KIDEA.—Bidali naute erabaki gogorra beteko dutenen eskuetan zu lagatzera.

GIZONA.—Ni errugabe nazu!

KIDEA.—Guziok gaituzu eriotz orren errudun.

GIZONA.—Nik ez dut il.

KIDEA.—Nik il dut.

GIZONA.—(*Amorrazita.*) Zer ajola zait zure egiteaz? Zer ikusi bear dut nik zure erruaz? Zuk egindakoa zergatik bear dut nik nozitu,

KIDEA.—(*Erruki gabe.*) Zuk ere beste orrenbeste egin izango zenuen ni bezela zirikatua izan baziña. Nere errua da zure. Berdin gaituzu aurpegiz, berdin gorputzez, berdin gogoz eta barne-muñiez...

* * *

ERREJIDORE.—Arren! Jardunaren aria etentzen utziko al didazu?

KOMERIGILLE.—Ez badakizu ere une onentantxe zail zitzaidan aurre-ra jarraitzea.

ERREJIDORE.—Kidea dalako orrek Auzitegi nagusiaren aginduz al diardu?

KOMERIGILLE.—Ditekena da.

ERREJIDORE.—Itzetik ortzera ez bait du besterik aitatzen.

KOMERIGILLE.—Beti lelo ori darabil, bai.

ERREJIDORE.—Garbi agertu bear da Auzitegi nagusi ori egiazkoa dan ala Kidea'k sumatutakoa.

KOMERIGILLE.—Bat edo beste izatea berdin zait.

ERREJIDORE.—Igesbidetik zoaz.

KOMERIGILLE.—Nik bakarrik esan nezaizuke benetan gure ipuiean gertatua dala.

ERREJIDORE.—Nik zeatzago jakin nai nuke bada.

KOMERIGILLE.—Sasi-jakintsua zera.

ERREJIDORE.—Ez naiz teatro-errejidorea besterik.

KOMERIGILLE.—Ondo da. Eman zagan "rokoko" jauregitxo apain batean gaudela. Bertan Auzitegi-nagusia biltzeko sala aundi bat, mai buruan Andre Justizia'ren igeltsuzko irudia duala. Palazio ori zumardi oparo baten erdian dago, guzia zuaitz tantai, akazi, zedro, izai ta zer nai beste landarez ornitua. Toki ortan Auzi-Maisuen automobil beltz ederrak kokaturik daude, auzitegi billera bitartean. An nunbait Okillaren karraska soñua, eta Kukuaren oiua entzuten dira. Eta bai azaltzen ere Eguzkiaren disdira eta iturri baten zillarrezko ur-zurruzta.

ERREJIDORE.—Amets bat dirudi.

KOMERIGILLE.—Bai, amets bat.

ERREJIDORE.—Eta auzitegi-nagusi orrek gizona iltzera kondenatu al du?

KOMERIGILLE.—Itxura ala du.

ERREJIDORE.—Gizonezko guziok eriotzaren errudun geralako edo...?

KOMERIGILLE.—Baietz diote.

ERREJIDORE.—Esan ori ez diteke itzez-itze artu.

KOMERIGILLE.—Auzitegi nagusiak ala artzen du, bada.

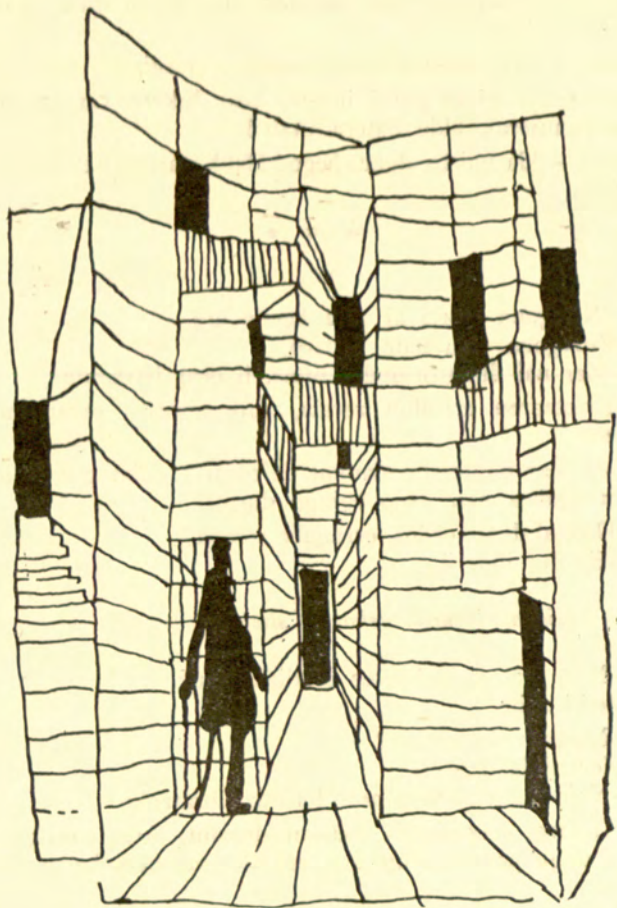
ERREJIDORE.—Eta jarduna nola jarraitzeko asmoa duzu?

- KOMERIGILLE.**—Gutxi gora-bera jarraipena garbi azaltzen zaidala aitor bear dizut. Gogoan dut, laister, gizaseme batzuek etxean sartzen dirala ta Auzitegi nagusiaren izenean Gizon au atzematen dutela.
- ERREJIDORE.**—Eta Kidea?
- KOMERIGILLE.**—Sunsitzen da (anka egiten du). Gizasemeok gizona presondegira daramate. Alperrik zaio asarre errugabe dala esatea, aiek sorbaldak jaso ta entzungor egiten.
- ERREJIDORE.**—Abogadu bat aldeko artu bearco du.
- KOMERIGILLE.**—Abogaduek ez dute olako auzirik artu nai izaten. Errua garbi bait dago ta erabakia areago. Beraz Kidea'k eriotza egin duala esatea, balio gutxikoa da.
- ERREJIDORE.**—Orduan Auzitegi-nagusiak ta berak ez ezik, beste iñortxok ez daki Kidea ba danik.
- KOMERIGILLEA.**—Ez, beste iñortxok ez daki.
- ERREJIDORE.**—Auzitegi-nagusiarengana bijoa ezin bestean.
- KOMERIGILLE.**—Ez diteke Auzitegi-nagusiarengana joan.
- ERREJIDORE.**—Zuk baezpadako iritzia duzu Auzitegi-nagusi ortaz.
- KOMERIGILLE.**—Eta ez dezaket iritzi ori aldatu.
- ERREJIDORE.**—Gizona ordea erri ontako legeen arabera bere errugabatsunaren alde leia diteke.
- KOMERIGILLE.**—Beti Gizonak presondegiko zjega illunean errugabe dala oiur egingo du.

* * *

- GIZONA.**—Errugabe naiz. Ez dezaket esan errugabe naizela besterik. Ez didatela sinetsiko ba dakit, nere juezen belarriak presondegi ontako ormak bezain gorra dirala. Baiñan ni neu errugabe nazute. Zuetatik edozein gizon bezelakoa nazute. Goizean jeiki ta egun guzian arrastaka nabil. Jatearren irabazten dut eta irabaztearren jaten eta, atsegin-ordu batzuek gertatzen ba zaizkit, ua poza nere! Ez galdegin, otoi!, zergatik nagon emen, arrizko pareta auen artean, neronek ez bai dakit. Errugabe naizela besterik ez dezaket esan, eta ez dudala iñor il. Nola il nezakean, nola nere eskuok il zezatekean, ez baitute lana baizik egin, nere burua mantendu al izateko. Entzuten ari zaidan edonork esan dezake, gezurti, koldar ala zoro gizarajo bat naizela. Errugabe naiz. Ene Jainkoa, errugabe naiz. Uste ontaz egingo dut gau ontan karraxi; errugabe naiz. Itz ontaz zutitu nadin nere eskubidea Jainkoaren eta epaikiarrien aurrean zainduaz, aldeztuaz: errugabe bai naiz!
- ERREJIDORE.**—Gizonak arrazoi du. Edozeiñek ikusten du Gizonak arrazoi duala.

KOMERIGILLE.—Ilko duten egunaren aurreko gaua eldu da. Alki baten gainean dago ta aurpegia idikitzera doan ateruntz begira. Baztar illun artatik astiro gau beltzean agertzen dan Kideari so egiten dio.

* * *

GIZONA.—Niregana al zatoz berriz?

KIDEA.—Zuregana eldu naiz berriro.

GIZONA.—Zer nai duzu oraindik nitaz, il bear ba-naute?

KOMERIGILLE.—Biak ere txit patetiko mintzatzen dira. Sentimendu, biotzondo geiegiz.

ERREJIDORE.—Txit patetiko? Sentimendu geiegiz?

KOMERIGILLE.—Argi ta garbi itzegin bear lukete. Gauza dan bezela esanez, sentierak alde batera utzirik.

ERREJIDORE.—Ala nai ba duzu, bego! Banko arazo bat zuritzen ariko bait liran.

* * *

GIZONA.—Niregana etorri al zera berriz ere.

KIDEA.—Zuregana eldu naiz berriro.

GIZONA.—Zer nai duzu oraindik nitaz, il bear ba-naute?

KIDEA.—Eriotzaren errudun zerala, zure aitortza entzutera etorria natzaizu.

GIZONA.—Il bear naute. Ez daukat defensarik. Alaz guziaz il orduan ere "errugabea naiz" oiur egingo dut.

KIDEA.—Uste al duzu, ordea, errugabe zerana?

GIZONA.—Ez dut iñor il.

(Kideak loturak askatzen dizkio.)

GIZONA.—Nere kateak askatzen al dizkidazu?

KIDEA.—Jeiki zaite!

GIZONA.—Noruntz naramazu?

KIDEA.—Zer ajola dizu?

GIZONA.—Nola duzu almena nere loturaz libratzeko?

KIDEA.—Auzitegi nagusiaren izenean diardut. Atoz nerekin. Aguro igaroko dugu pasaleku luzea ta eskalleretan bera ba goazke.

(Pausoak.)

GIZONA.—Eskalleretatik bera joango gera ta zaintzailleak ez gaituzte ikusiko. Zer nai ote du Auzitegi-nagusiak nitaz?

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Zuk, zere burua errugabetzat artzeagatik, Auzitegi nagusiak nere esku utzi zaitu.

(Pauso egiñez.)

GIZONA.—Ezkaratzetik barrena goaz eta ate aundia berez zabaldu zaigu.

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Bakartasunean dauden kale ta enparantzak igarotzen ari gera eta gau ontan aitortu bear duzu eriotzaren errudun zerala.

(Pauso egiñez.)

GIZONA.—Nola egin nezake aitormen ori?

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Zuk Gizon bat ilko duzu.

(Pauso egiñez.)

GIZONA.—Ez nazu gizon-iltzaille.

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Zer dakizu zure barruan gordeta dagon asmoaz? Nork eza gutzen du bere burua? Zere borondatez ariko zera iltzaille biur turik.

(Pauso egiñez.)

GIZONA.—Zein ilko dut?

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Jakin nai al duzu?

GIZONA.—Bai, jakin nai dut.

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Ni ilko nazu.

(Pauso egiñez.)

GIZONA.—Ez dut beñere gizonik ilko. Gau ontan ta zerupe ontan nagonetz zin egiten dizut: ez dut sekulan gizonik ilko.

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Ori al da gogoratu zaizuna ni zure presondegi gelara sartu naizelarik?

(Pauso egiñez.)

GIZONA.—Nola jakin zenezake?

(Pauso egiñez.)

KIDEA.—Zure pensamentuak ezagutzen bai ditut.

(Pauso egiñez.)

* * *

ERREJIDORE.—Beti pausoak, pauso-urratsak besterik ez. Jarrai zazu ipuia aurrera!

KOMERIGILLE.—Gizona, beti bere kidearen atzetik doa, gizonak egundafio ikusi ez zituan kale estutatik zear, Iri aundiaren erdian dau den leku ta zumardietatik. Ba-ziranik ere entzun ez zuan tokietan barrena. Nun nai etxe zaarrak gallur erpiñak zerurantz jasoak dituela, antziñako arku-sarreraz apaindurik, aurrealdeak arri landu ta pintaketaz ornituak. Karrikatxo ta inda txipienak utsik eta isil daude, ibilkari bien oinotsa baizik entzuten ez dala. Orra nun, etxe batean sartzen dirala, kale koskor batean dagon etxean. Ango guziak bezela ormak zikin ta zarpailduak dituzte ta bertan Gizonak antziñako arrastoak ikusten ditu, aien berri ez ba dugu ere. Leioak utsik daude edo larru azalez estaliak. Aurrez-aurre duten etxeak, ordea, ez du batere leiorik kalera, naiz zabalenetakoa izan, baiñan apaintasunik gabea, soil, baldarra, erdi-erdian ate bat duala txiki ta biribilla, zulo baten antzekoa. Etxeko sarrera kaleko goi aldean bait du.

ERREJIDORE.—Amets batean bezela.

KOMERIGILLE.—Beti amets batean bezela.

* * *

(Ate bat idikitzean egiten duan otsa entzun bedi.)

KIDEA.—Kontuz! ez zaitezen erori.

GIZONA.—Nun gaude?

KIDEA.—Iriaren erdian gaude. Biotz-biotzean. Atea ostera itxitzera noa.

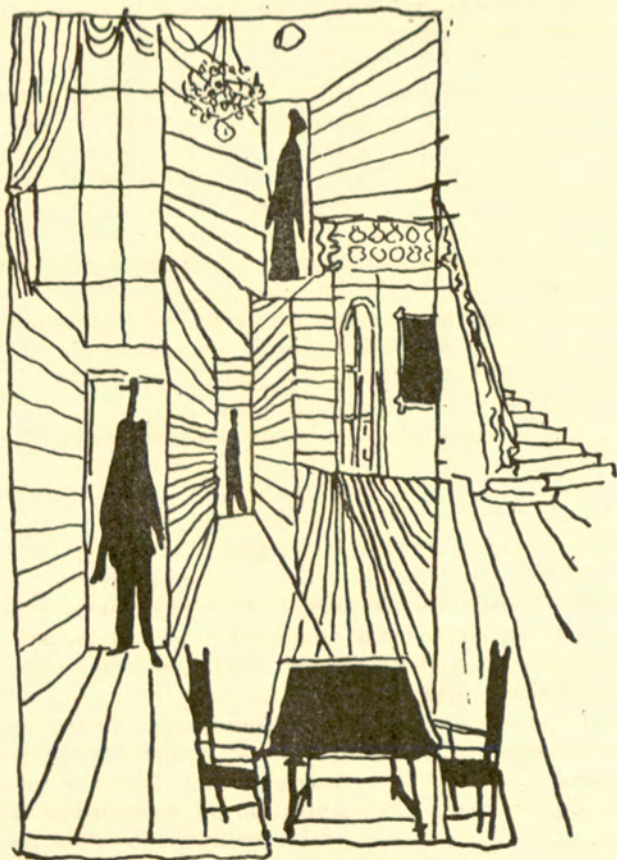
GIZONA.—Illun dago.

KIDEA.—Eskaratzean argi dago. Pauso batzuek eman ondoren argia ikusiko duzu.

GIZONA.—Au al da zure etxea?

KIDEA.—Nere etxea duzu. Sar zaite eskaratzeko atari aundian.

GIZONA.—Zur trinkoz egindako mai aundi bat gañean-leundua, eta orma-paretetan irudi illunak zintzilik.

KIDEA.—Gerta oi ez dana, norberaren iltzalleari ongi etorri esatea da. Nik ala dizut bada; ongi etorri!

GIZONA.—Zure menpean naukazu.

KIDEA.—Mesedez! Ikusi zazu or goruntz doan eskallera.

GIZONA.—Eskallera goi aldean illunpean bukatzen da.

KIDEA.—Norbait dago an zure zai.

GIZONA.—Andre bat ikusten dut doi-doi illunpetik ateratzen.

KIDEA.—Eskallera goi aldean geldirik dago ta zuregana begiratzen du.

GIZONA.—Ba begiz arpegi erdian jotzen nau.

KIDEA.—Ez al da ederra?

GIZONA.—Ederra da.

KIDEA.—Ikusi al duzu egundaño emakume ederragorik?

GIZONA.—Ez dut sekulan ikusi andre ederragorik.

KIDEA.—Kiñu egiten dizu.

GIZONA.—Zer nai ote du nitaz?

KIDEA.—Ez ezer galdegin. Goruntz zoaz berarengana. Ni emen geldituko naiz, mai gañean eskuak jarri eta itxoinenez. Zoaz arengana.

ANDRE ABOTS BATEK.—Nor zera?

* * *

KOMERIGILLE.—Barkatuko al didazu zure jarduna etentzera banator.

ERREJIDORE.—Zergatik orain, ain zuzen?

KOMERIGILLE.—Emakumearen abotsa bestelakoa izatea nai nuke.

ERREJIDORE.—Nere esku dudan abotsik onena duzu, jauna.

KOMERIGILLE.—Neskatxa baten abots-tankera. Eginbear latz ortako abots larriago ta sarkorragoa bear litzake.

ERREJIDORE.—Orrelako abotsa ere sortuko dizut bada.

* * *

BESTE ANDRE ABOTS BATEK.—Nor zera?

GIZONA.—Ni naiz gizon bat beste askoren antzekoa: ez geiago ta ez gutxiago. Ez naiz ezertan ohea, ezta ezertan okerragoa ere, baiñan alaz ta guziaz zoritxar aundi bat erori zait gañera. Nerea ez dan oben bat nozitu bear dut eta iltzera gaitzetsi naute nik bururatu ez dudan egipen bategatik.

ANDREA.—Ni nazu andre bat lurraren gañean eta zeruaren azpian asko diran bezelakoa. Ederra naiz ta kalean noalarik gizonetakoek begiratzen naute, ta plazetan aurtxoek luzatzen dizkidate eskuak. Maite izan dut eta maitasunak il nau, ta nik maite izan nuen gizonak puskatu nau. Ba-noa ta ez dakit noruntz, bizi naiz eta ez jakin norentzako. Nere eskuak utsik daude ta nire begiak itsu. Nik

damadan musuak zorarazten du, esandako itzak gaitzetsitzen eta nere egipenak ebakitzen.

GIZONA.—Zer nai duzu nitaz?

ANDREA.—Eskua eman nai dizut zu gidatzeko.

(Pauso batzuek egiñez.)

GIZONA.—Nun gaude?

ANDREA.—Nere gelan gaude. Kandela bat piztuko dut nere aurpegia ikusi dezazun eta nik zurea.

GIZONA.—Kandelaren argitara zure aurpegia ikusten dut eta zure lepo ta goitik bera erortzen zaizkizun soñekoaren tolesketak.

ANDREA.—Zergatik jeisten dituzu begiak nik begiratzen zaitudalarik.

GIZONA.—Arren eskatzen dizut zer nai duzun nitaz esatea?

ANDREA.—Ez al dakizu?

GIZONA.—Ez, ez dakit.

ANDREA.—Atozkit. Bertaratu zaite. Emazu musu bat.

GIZONA.—Eman dizut musu bat.

ANDREA.—Orain ba dakizu, beraz, zer nai zaitudan.

GIZONA.—Bere andrea (emaztea) al zaitugu?

ANDREA.—Bai bere emaztea nazu.

GIZONA.—Ark il al du, maite zindulako?

ANDREA.—Artara beartu dut.

GIZONA.—Ta orain bera il dezadala eskatzen al didazu?

ANDREA.—Ori eskatzen dizut,

GIZONA.—Ez naiz iñundik iltzaille.

ANDREA.—Musu eman didazu, bada.

GIZONA.—Ark zergatik il bear du?

ANDREA.—Ez dualako maite bere burua besterik.

GIZONA.—Zuk zenionez eriotz bat egitera beartu zenduen.

ANDREA.—Iñor maite ez zualako bere burua ez ezik beartu nezakean.

GIZONA.—Zeorrek maite al duzu?

ANDREA.—Maite dut.

GIZONA.—Orduan zer dala-ta eskatzen didazu bera il dezadan.

ANDREA.—Neronek jakin al nezake? Ba-aldakit jakin, zergatik al-karri musu eman diogun, eta zer dala-ta au guzia esaten dizudan?

Ez jakin zergatik naizena naizen, eta zergatik kandela erretzen ari dan eta zure aurpegia kandelaren argipean dagon. Ez dakit. Nik dakidan gauza bakarra da, ark il egin bear duala ta zuk eman bear diozula eriotza (fin gaizto).

GIZONA.—Nola egin nezake ori, ordea?

ANDREA.—Zoaz arengana, beruntz.

GIZONA.—Arengana joango natzaizu.

ANDREA.—Alboan eseri zaite ta ark bezela jarri eskuak mai gafiñean berarekin itzegiñiez.

GIZONA.—Ori guzia egingo dizut.

ANDREA.—Gero ni joango natzaizute ark eskatutakoa eramanez: edon-tzi (baso) bi, ardo-txarroa eta ogia erratillu batean.

GIZONA.—Ardo ta ogia.

ANDREA.—Baso bietatik batean pozoia egongo da: doi-doi ondarra estaltzen duan autsa.

GIZONA.—Itxoingo dizut.

* * *

ERREJIDOREA.—Orduan gizona bere kidearengana joango da.

KOMERIGILLE.—Joango zaio bai zurezko mai inguruan eserita dago-nari, an beian, irudi illunez betetako ezkaratz aundira.

ERREJIDORE.—Oartu bear dizut, zer nolako jokabide darabilzun ez naizela jabetzen.

KOMERIGILLE.—Ez bait naiz olerkari.

ERREJIDORE.—Ez ni ere erti-irizle maisolari. Jardun lagunai joku ori egiten uztea ausartegia derizkiot. Ezerezetik atereak antzo azal-tzen zaizkigu ta aien abotsak utsetik bai letoz entzuten. Aien ize-nik ez dakigu ez da ere nola bizi diran. Etorkizuna aitatzten dute soil-soilik batere argitasunik eman gabe.

KOMERIGILLE.—Nere jardun-lagunaz geiago jakin nai al zenduke?

ERREJIDORE.—Jendeak jakin-gose izan oi dira.

KOMERIGILLE.—Aitortzen dizut ez litzaidakela gaitz izango izenak arkitu eta etorkizunaren patua urratzea. Asmo orrek, ene irudiko, beste nere asmoari kalte egingo lioke.

ERREJIDORE.—Zer duzu bada beste asmo ori?

KOMERIGILLE.—Alegia, ipui bat kontatzea.

ERREJIDORE.—Justizi-eza gerta zitzaion Gizonaren ipuia.

KOMERIGILLE.—Orduan ulertuko duzu zergatik ez duan garrantsirik, berez garrantsigabea dan gauzak, ipuiaren arabera. Gutatik edo-zein, izan zitekean bere kidea arkitu zuan gizona.

ERREJIDORE.—Zurekin batera nator. Baiñan izenok ez ditugu alde batera baztertu bear.

KOMERIGILLE.—Onirizten al duzu gizonari Muturbeltz deitzea?

ERREJIDORE.—Ez da izen oso entzungarria.

KOMERIGILLE.—Hektor?

ERREJIDORE.—Obeto. Erbeste ta antziñako doñua du.

KOMERIGILLE.—Eta kidea Ulises?

ERREJIDORE.—Ontzat artzen dut.

KOMERIGILLE.—Andeari Ifijeni deituko diogu.

ERREJIDORE.—Baita ere! Goazemazu aurrera!

* * *

ULISES.—Ikusi zindudan, Hektor, eskallera igotzen ari zifñalarik. Iku-
si nizun aurpegia aurrez-aurre, eskua eskutoki gañean zenduala.

HEKTOR.—Nekaturik nago.

ULISES.—Eseri zait.

HEKTOR.—Eskerrikasko, Ulises.

ULISES.—Ta gero?

HEKTOR.—Ifijeni'rekin itzegin dut.

ULISES.—Eskatu al dizu ni iltzeko.

HEKTOR.—Bai, eskatu dit.

ULISES.—Orduan, ark eskatutakoa egin bearko duzu.

HEKTOR.—Ez dut ikusten iges-biderik.

ULISES.—Ez baitago ifundik.

HEKTOR.—Eskalleretatik bera datozen pauso otsa entzuten dut.

ULISES.—Pauso-otsa. Pausuok zer adierazten duten ba-dakizu, jakin.

Edango al duzu nerekin?

HEKTOR.—Bai edango dut zurekin.

ULISES.—Nere maikidea ezagutzen duzu. Eskuarekin keñu egin diozu
ta zuregana eldu da.

IFIJENI.—Eskallera goi aldean nengolarik ikusi ta keñu egin diot,
bai; eskallera-mallatik gora igo da, gero tartetik nere gelara sartuaz.

ULISES.—Zer eskatu diozun esan dit.

IFIJENI.—Zure eriotza.

ULISES.—Nere eriotza.

IFIJENI.—Zuk ekarrarazi duzu gizon ori zure etxera, nik eske ori egin
dezaiodan.

ULISES.—Alaxen da.

IFIJENI.—Zure kontuak atera dituzu eta ez alperrik.

ULISES.—Ez dut beñere utsegiten.

IFIJENI.—Orduan, il egin bear duzu.

ULISES.—Bai noski.

IFIJENI.—Ayerkundearen nekea ere nere eskutik kendu didazu. Gu-
zia zure borondate uts da: zure gaiztakeri ta zure eriotza, zure
erru ta zure obena. Onoko ardo ta ogi au da nik eman dezaizu-
kedan gauza bakarra.

ULISES.—Eskeñi zaidazu zertxobait, jauna, emazu. Zu zaitut zigor-
tzaille. Zuri dagokizu eskuratzea nik edan bear dudan baso ori.

IFIJENI.—(Gogor.) Eskeñi zaiozu. Emaiozu beingoan basoa, bertatik edan dezan.

(*Tiro estanda entzuten da.*)

ERREJIDORE.—Tiro egin dute!

KOMERIGILLE.—Oso ikaratu zera.

ERREJIDORE.—Nola diteke tiro estanda?

KOMERIGILLE.—Ifijeni'ri mintzatzen ari zala Hektor'ek eskuetan iskillu bat zeukan,

ERREJIDORE.—Iskillu bat?

KOMERIGILLE.—Erdi idikita zegon mai-kutxan arkitu duana.

ERREJIDORE.—Ta bere kideari tiro egin al dio?

KOMERIGILLE.—Ez, tiroa Ifijeni'ri bota dio.

ERREJIDORE.—Andrearen aurka?

KOMERIGILLE.—Astiro iskillua andreaganantz begira jarri zuan eta tiroa atera zalarik...

(*Berriz tiro otsa.*)

KOMERIGILLE.—Andrea Ulises'en besoetan erortzen da.

ULISES.—(*Errukirik gabe.*) Ilda dago.

* * *

ERREJIDORE.—Ez naiz jabetzen zergatik Hektor'ek andrea il duan. Ipuaiaren arabera bere kidea il bear zuala ba-zirudin.

KOMERIGILLE.—Ifijeni iltzen du. Hektor eta kideak korputza altxatzen dute, eskaratzean barrena kuadro baten pean dagon alki gañean jarriaz. Ain dago illun toki ua, Hektor'ek nun dagon ez dio antzematen. Biok ildako gorputzaren aurrean daude begira, begira. Aurpegi zurbil eta eskua zurixka ditu eta an nunbait dagon leio batetik egun-sentiko argia nabaitzen da.

* * *

HEKTOR.—Nik il dut.

ULISES.—Zuk il duzu il nai ez zendualako. Iltzaille biurtu zera iltzaille izateko beldurrez.

HEKTOR.—Zuri ere oker irten zaizu.

ULISES.—Ez, neri ez zait oker irten.

HEKTOR.—Zer esan nai duzu.

ULISES.—Zure egipena nere borondatea zan, eta zure gaiztakeria nere burutapena. Andreak il bear zuan, nik egindako erruaren ofiarri bai zan.

HEKTOR.—Beraz, ni ez al naiz izan bitarteko besterik?

ULISES.—Nik iltzeko erabilli dudan aizkora.

HEKTOR.—Neri iruzur egin didazu.

ULISES.—Joan zaitzke, ez dut geiago zure bearrik.

HEKTOR.—Deabru bat zera.

ULISES.—Ez, baiñan gizonezkoak ezagutzen ditut.

(Geldi unea.)

HEKTOR.—Joan al naiteke?

ULISES.—Mesedez.

HEKTOR.—Noruntz?

ULISES.—Nai duzun aldera.

HEKTOR.—Auzitegi nagusiak preso artuko nau.

ULISES.—Azkenik iltzalle bat bai zera.

(Isil-unea.)

HEKTOR.—Ardo-xorta elkarrekin edango dugu ta juanen naiz.

ULISES.—*(Errezeloz.)* Edan nai al duzu?

HEKTOR.—Kanpoan goizaldea goratzen ari da iriaren gañean, jauna. Orregatik edan zagon!

* * *

ERREJIDORE.—Eta?

KOMERIGILLE.—Guk Hektor deitzen dugun gizona, bere kidea duan Ulises'en aurrean dago. Au, ostera, mai ondoan eseri da. Ark oni begiratzen eta bai eseri ere edontzi bi eta ardo-txarroa dauden mai ondora. Ta eskuarekin txarroa artuaz edontzi biak betetzen ditu.

ERREJIDORE.—Edanen al dute?

KOMERIGILLE.—Biok edaten dute. Ulises'ek begiratzen du Hektor isilik luzaroan, begi geldi zemakorrez, aurpegian jarrita dauden arrizko begiez, eta edontzia eskuan artu ala lurrera erortzen zaio zirtzi-llaturik.

(Edontzia puskatzen da.)

KOMERIGILLE.—Mai gañean burua makurtzen du bi eskuen artean arturik. Hektor jeikitzen da. Kandelak ia itzali dira, pareta zu-

riak illunduaz eta lurrean eta mai gañean ardo putzuaren kutsua... Kidea, nekez eta arnasa larriz, bederen, zutitzen da eser-lekuaren atzekoaldeari eutsiaz. Aurpegia beti begi gogorrez argitua. Hektor'ek ildakoa bi besoen artean jasotzen du eta belarrira ots egiten dio. Bitartean gero ta indartsuago esne iduriko argi txinta, gero ta bildurgarriago agertzen dalarik.

* * *

HEKTOR.—Esaidazu egia.

ULISES.—(*Astiro.*) Goizaldea or da, ez da ala?

HEKTOR.—Nere abotsa entzuten al duzu?

ULISES.—Nere eriotza arifña da, eta zuk galdetutakoa entzuten dut urrutitik bederik.

HEKTOR.—Ba al zenekien il bear zindudala. Ba al zenekien, jakin...?

ULISES.—Leenago ere esan dizut.

HEKTOR.—Zergatik askatu nazu, bada, ori guzia jakin da...?

ULISES.—Egia jakiteak ez dizu onik egingo.

HEKTOR.—Jakin egin nai dut alare!

ULISES.—Gau ontan joan nintzaizun gelara zuregatik iltzearren. Baiñan nere errua ez duzu zure gain artu.

HEKTOR.—(*Isil.*) Zure errua ez dut nere gain artu, ez.

ULISES.—Ori egin izan bazendu suntsitzen ari dan gau ontan, libre izango ziñan.

HEKTOR.—Libre!?

ULISES.—Auzitegi nagusiaren izenean. Zuregatik pozik ilko nintzan.

HEKTOR.—Ori erabaki al du auzitegi nagusiak?

ULISES.—Ala zuan borondatea.

HEKTOR.—Egia esaten al duzu?

ULISES.—Zuk ala jakin nai izan duzu.

HEKTOR.—Eta orduan nik il zaituet.

ULISES.—Ifijeni ta biok. Nik zuk emandako ardoa edan bait nuen.

HEKTOR.—Zer gizon-mota zera zu?

ULISES.—Zu bezelakoxe gizon bat: besterik ez.

* * *

ERREJIDORE.—Iltzen al da?

KOMERIGILLE.—Iltzen da.

ERREJIDORE.—Eriotz bi amar minututan. Ia zinean aña. Asko aurre-ratu duzu.

KOMERIGILLE.—Jardun giartsua nai zenduan-ta.

ERREJIDORE.—Eta Hektor, esnatzen da.

KOMERIGILLE.—(*Txunditurik.*) Nola antzeman diozu?

ERREJIDORE.—Guzia amets estu bat iduri... (zalako).

KOMERIGILLE.—(*Lur jota.*) Nola ordea?

ERREJIDORE.—Aren animaren bakartasuna, murgildurik zegon loaren amildegia, eta galdurik zebillen mendi-muño zabal eta itsas-bazterrak, zuri esatea atsegin zitzaizun eran. Galdutako iri nagusia bere antziñako etxe zaar, gallur nabarmenez zerurontz goituak, guziak illargi erdiak argituak. Bat ikaraz esnatzen dan gauaren esolak. Amets antzo ziran zure itzak, beti amets antzo.

KOMERIGILLE.—Bai, guzia ametsetan bezela gertatu zitzaion gizonari, ta andrea... geldi ta zurbil-ilotzik dago kuadro illunaren pean; ta aren kidea mai-ondo besaulkian ondatuta errukigabeko osiñean...
Argia!

ERREJIDORE.—Zer esan nai duzu?

KOMERIGILLE.—Gizona joan zan biharamon argitsuan Iri'ra auzitegi nagusiarengana. Eta eriotzaren errudun zala aitortu zuan.

ERREJIDORE.—(*Jota.*) Ez al zan bada ametsa?

KOMERIGILLE.—Ez da beñere amets izan.

ERREJIDORE.—Ez nere asarrerik gabe. Berdin zait goizak zillar-argiaz iria alaitzen ba'zuan ere. Eta orobat eguzkia bera azaltzen ba duzu. Laño ta argi eskeintza ori merke da, ta ez aski zure ipuiari eman nai diozun azkena edertzeko.

KOMERIGILLE.—Gizona esnatu ba'litz ta guzia amets utsa ba'ledi, pozik geldituko al ziñake?

ERREJIDORE.—Ori gutxienez irtenbide bat litzake. Ametsetan dana da zillegi. Baita bidegabekeria ere. Ametsetan bidezkoa da illunpea. Zuk kontatu didazun ipuia, amets ordez, egia biurtu nai baduzu, ipui ikaragarria litzake.

KOMERIGILLE.—Ori dut legea: ipui ikaragarriak kontaktzea.

ERREJIDORE.—Asmatu duzu, bada, bete-betea. Ulises deitzen dugun gizonari ezbearra gertatu zaio.

KOMERIGILLE.—Hektor'i esan naiko duzu?

ERREJIDORE.—Berdin zait. Gizonaren izenak ez du ajolarik.

KOMERIGILLE.—Orixe zan nere iritzia.

ERREJIDORE.—Ajola duana, gauza da, ta ez izena. Eman zangun gizona iltzaille biurtu zala ta orretxegatik errudun. Baiñan eriotz ori egitera bultza duten barren-griñai so egin bear diegu ta onela iltzaille errugabetzat artuko dugu. Txarkeria bururatu zuan, berak egin ez zuan obena bere gain artu nai izan ez zualako. Eskatu ziotena, eska ez ziteken gauza zan. Oraingo bere erruak ez du ken-

tzen berari egin zitzaion bidegabekeria. Gizonarekin itzegin nai dut, arrazoi emango dit-ta.

KOMERIGILLE.—Arekin itzegin nai al duzu?

ERREJIDORE.—Ez al nazu bada errejidore?

KOMERIGILLE.—Arrazoi duzu, errejidorea zera.

ERREJIDORE.—Esaidazu, otoi, nun itzegin nezaken gizonarekin.

KOMERIGILLE.—Kidea il zalarik, Gizona jeiki ta ateruntz zan abiatu. Atea zabalik zegan, Etxetik irten zan irian barrera joanez.

* * *

GIZONA.—Nik il dut! Entzun, bai, gizonok! Nik il dut. Emen noa goiz ontan menderatzen ditudan kale ta plaza zear. Errudun naiz. Eriotzen errudun nazute, ezen andre ta gizon bat il ditut. Nik il ditut. Berriz karraxi egin bear dut, bai, nik il bait ditut.

* * *

KOMERIGILLE.—Or dabil laisterka Iriko kaletatik zear, besoak zerurontz jasoak eta begiak zabal-zabalik.

ERREJIDORE.—Kale ixkiñan itxoingo diot.

KOMERIGILLE.—An agertuko zaizu laño artetik eta masaila ikusiko diozu.

* * *

(Urbiltzen datozen oinotsak.)

ERREJIDORE.—Itxoin zazu, mesedez, itxoin.

GIZONA.—Nork otsegiten dit?

ERREJIDORE.—Adiskide batek.

GIZONA.—Zer nai duzu nitaz?

ERREJIDORE.—Zurekin itzegin.

GIZONA.—Nik il dut.

ERREJIDORE.—Ez zazula nigandik alde egin.

GIZONA.—Ez daukat besterik esateko zuri.

ERREJIDORE.—Kale ixkiña ontan itxoin dizut adieraztearren zurekin bat nagola. Zure alde aterako natzaizu azkenarte.

GIZONA.—Ez dut laguntza bearrik.

ERREJIDORE.—Zoritxarra aundia da ta Auzitegi nagusia altsua dugu emen. Baiñan asko iritxi genezake errugabe zeralako.

GIZONA.—Nik il dut.

ERREJIDORE.—Naasturik zaude. Zoritxarrak menpean artuaz, erabat naasi zaitu. Pentsatzen ba duzu, garbi azalduko zaizu errugabe zerana. Ezin uka erru apurtxoren bat agian izan zenezakela. Alabaiñan Auzitegi nagusiaren jokua azertuaz eta zure aurka bidegabez emandako eriotz-epaia, jakifia da Justizi ezak gaizkintzara beartu zinduala.

GIZONA.—Auzitegi nagusiaren baitan utziko dut nere burua.

ERREJIDORE.—Auzitegi nagusia zuzen-kontra ari da. Aldez aurretik zure kaltean erabakia eman du.

GIZONA.—Arrazoi duala gaur ikusten dut.

ERREJIDORE.—Ez diteke iñor, egin ez duan erruagatik eriotzera gaitzetsi.

GIZONA.—Iltzaille izan naiz iñor il gabe, ta eriotzaren errudun txarkeririk egiteke.

ERREJIDORE.—Ori Justizi-eza da. Gizonezkoen aldetik ikusita zuzengabekeria.

GIZONA.—Gizonezko begiz ikustez amore eman dut.

ERREJIDORE.—Zuri gau artan kartzelan eska zizutena ez dezake iñongo gizonek eskatu.

GIZONA.—Eskatu al zidaten bada sinismena besterik?

ERREJIDORE.—(*Arrituta.*) Sinismena?

GIZONA.—Auzitegi nagusiaren, Jutziziarengan sinismena.

ERREJIDORE.—Auzitegi nagusiak arrazoi duala ba derizkiozu zure burua errendi bear zenuke.

GIZONA.—Amore eman dut. Errendi naiz.

ERREJIDORE.—Ain zuzen, orain burrukan jarrai bear zenuke.

GIZONA.—Goizaldea da, jauna.

ERREJIDORE.—(*Zalantzan.*) Baike, goizaldea da.

GIZONA.—Auzitegi nagusiko mezularia kale ixkifian zai dago.

ERREJIDORE.—Polizia'ko erkitu bat.

GIZONA.—Nere juezengana eramango nau.

ERREJIDORE.—Zure burua Auzitegi nagusira entrega nai al duzu?

GIZONA.—Ez da gauza ederragorik nor bera menperatzea baño. Zuzengabekeria onesten duanak bakarrik, arki dezake gero zuzenbidea, ta amore ematen duanak barkamena.

ERREJIDORE.—Zu errugabe zera. Errugabe zerana ba dakizu, jakin!

(Urrutiratzen doazen pauso otsak.)

* * *

KOMERIGILLE.—Ta?

ERREJIDORE.—Gizarajoa ba-doa. *(Garratz.)*

KOMERIGILLE.—Arritzen al zera?

ERREJIDORE.—Lotsagarri da. Gizarajoa errenditu da. Auzitegi nagusia auzitegi zuzena dala sinisturik bait dago.

KOMERIGILLE.—Eta zu?

ERREJIDORE.—Nik ez dezaket asma Auzitegi orrek emandako epaia baño ankerragorik.

KOMERIGILLE.—Aren Justiziarengan sinismenik ez duzulako.

ERREJIDORE.—Eta zuk sinisten al duzu?

KOMERIGILLE.—Ni komerigille nazu. Gertakizunak azaltzen ditut.

ERREJIDORE.—Eta ipui ortaz zuk Auzitegi nagusiaren zuzenbidea erakutsi nai al didazu?

KOMERIGILLE.—Auzitegi-nagusiak sartu zaitu joku ortan, ez nik.

ERREJIDORE.—Ainbat obe. Onela gure antsiak norengana zuzendu ba-dakigu, beinik bein, ez laño arteko Jainko bati edo zuek idazleok sumatzen dituzuten igesbidetatik joanez. Azken erabakia Rokoko jauregi batean artua dute, zumardi zabal baten erdian, arrats-apalean gogoratzen zaidanez, okilla txoriaren karraska ta kukuaren leloa entzunez. Mesedez, eraman nazazu aruntz.

KOMERIGILLE.—*(Jota.)* Benetan nai al duzu?

ERREJIDORE.—Komerigillea itzetik artzen alegintzen naiz beti.

KOMERIGILLE.—Ez dizut debekatuko.

ERREJIDORE.—Zumardian al gaude?

KOMERIGILLE.—Bai ala gaude; zumardian. Nun nai okilla txoria karraskan.

(Okillaren karraska otsa entzun bedi.)

KOMERIGILLE.—Kukuaren deia ere bai.

(*Kukuaren doña entzun bedi.*)

KOMERIGILLE.—Arritzekoa egunaren garai ontan. Guzia isiltasunean erdi murgildua. Zedro, Akazi, Izai-Pifiu, ta juez-nagusien automobil beltzak tartean. Nunbait eguzkiaren dirdaia ta iturriaren zillarrezko mataza ta an Rokoko jauregitxoa apaingarriz josia, aurre guzia Maitagarri, Jainko-izun, Lami ta Ninfaz oparo kilikatua...

ERREJIDORE.—Gizona ta Poliziako erkitu ankamea sunsitzen diran jauregitxoa.

KOMERIGILLE.—Atari aundiko átal erdoituak zabalik utzi dituzte.

ERREJIDORE.—Jarrai dezaiegun.

KOMERIGILLE.—Arrizko eskallera, bertatik igarotako errugabeen urratsez, mallak janak dituená. Orma zabalak kolorez igartuak, pasaleku utsak gure oin-otsak oyartzun egiten duten oietakoak, eta azkenik Auzitegi-Sala nagusia andre Justiziaren irudi ondatuaz.

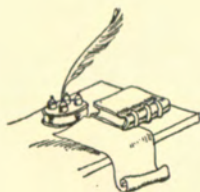
ERREJIDORE.—Utsik, guzia utsik. Juezik ez, salataririk ez, leio bat besterik ez, kristalak autsez estaliak eta aizeak batetik bestera astintzen duana.

KOMERIGILLE.—Nunnai billa gabiltzala, noranai goazelarik, pasaleku, sala, karez zikinduak, alfombra zarpaildu ta solairu pipiz joak... guzia utsik.

ERREJIDORE.—(*Sumindua.*) Ontara ezkerok nik pozik amor eman bear al dut?

KOMERIGILLE.—Ontara ezkerok pozik amor eman bear dugu.

A Z K E N A

PUBLICACIONES

DE LA

REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS

(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLOIDA, por Gregorio de Altube.

LA EPOPEYA DEL MAR.

por M. Ciriquialain-Gaiztarro. (Agotado).

PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Arellza.

HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churruca.

ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.

BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.

LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.

Ejemplar suelto: 25 Ptas.

Suscripción anual: 60 »

EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.

Suscripción anual: 50 »

Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.

MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 30 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN